

**TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
HUZURIDAGI PEDAGOG KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI
OSHIRISH TARMOQ MARKAZI**

PEDAGOGIKA

Zamonaviy oliy ta'lim didaktikasi

MODULI BO'YICHA

O'QUV-USLUBIY MAJMUA

TOSHKENT

Modulning o‘quv-uslubiy majmuasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrda 485-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan o‘quv dasturi va o‘quv rejasiga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchi: p.f.d.,prof. SH. Abdullayeva
A.Turayev

Taqrizchilar: p.f.d., prof. X.Ibragimov – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti.
p.f.d., prof. B.Xodjayev - Nizomiy nomidagi Toshkent davlat universiteti.

Xorijiy ekspert: p.f.d., prof. Yumi Lee – Graduate School of Dankook University.

**O‘quv-uslubiy majmua Toshkent davlat pedagogika universiteti kengashining qarori bilan nashrga tavsiya qilingan
(“30”-noyabr 2024-yildagi 4-sonli bayonoma)**

MUNDARIJA

I. ISHCHI DASTUR	4
II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA‘LIM METODLARI.....	10
III. NAZARIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI.....	29
IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATEALLARI.....	104
V. GLOSSARIY.....	128
VI. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	145

I. ISHCHI DASTUR

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar Strategiyasi”da milliy kadrlarning raqobatbardoshligi va umumjahon amaliyotiga asoslangan oliy ta‘lim milliy tizimining sifati oshishiga, Bolonya jarayoni ishtirokchi mamlakatlari diplomlarini o‘zaro tan olishga, o‘qituvchi va talabalar bilan almashuv dasturlarini amalga oshirishga ko‘maklashuvchi 1999 yil 19-iyundagi Bolonya deklaratsiyasiga qo‘shilish masalasini ko‘rib chiqish belgilab qo‘yilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da oliy ta‘lim jarayonlariga raqamli texnologiyalar va zamonaviy o‘qitish usullarni joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, korrupsiyaga qarshi kurashish, muhandislik-texnik ta‘lim yo‘nalishlarida tahsil olayotgan talabalar ulushini oshirish, kredit-modul tizimini joriy etish, o‘quv rejalarida amaliy ko‘nikmalarni oshirishga qaratilgan mutaxassislik fanlari bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar ulushini oshirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilab berilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning 2019 yil 8 oktyabrdagi Farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”ga ko‘ra mamlakatdagi oliy ta‘lim bilan qamrov darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma‘naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoit yaratish belgilangan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 27 fevraldagi “Pedagogik ta‘lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4623-sonli qarorida tarbiya va o‘qitish usullari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda xorijiy tillarni puxta o‘zlashtirgan, ta‘lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash ko‘nikmalariga ega professional pedagog kadrlar tayyorlash; pedagogik kasbga qiziqishi yuqori bo‘lgan yoshlarni aniqlash hamda ularni maqsadli tayyorlab va tarbiyalab borishning uzluksiz tizimini joriy qilish; pedagogik ta‘lim sohasining ta‘lim yo‘nalishlari va mutaxassisliklari bo‘yicha o‘quv reja va dasturlarini ilg‘or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, innovatsion o‘quv-me‘yoriy va ta‘lim resurslarini yaratish hamda amaliyotga joriy etish; sohada ta‘lim, ilm-fan va ishlab chiqarish uyg‘unligini ta‘minlash orqali ta‘lim sifatini yaxshilash, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish; pedagog kadrlar buyurtmachilari ehtiyoj va talablarini muntazam o‘rganib borish, ular bilan o‘zaro hamkorlikni rivojlantirish hamda pedagog kadrlar tayyorlashning ilmiy asoslangan istiqbolli rejalarini belgilash va ularni amalga oshirish; oliy pedagogik ta‘limga raqamli

texnologiyalarni joriy etish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya va ta'lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta'minlash pirovardida pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish uchun qo'shimcha sharoitlar yaratish; pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalarini tizimli rivojlantirish va ularda boshqaruv faoliyatini takomillashtirish; pedagogik ta'lim infratuzilmasini yaxshilash, sohadagi xalqaro hamkorlikni yanada kengaytirish; yuksak madaniyatli, amaliy kasbiy ko'nikmaga ega, tarbiya, o'qitish metodlari va baholash mezonlarini puxta egallagan zamonaviy pedagog kadrlarni shakllantirish kabi pedagogika ta'lim sohasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari belgilab berilgan. Shuningdek, zamon talablariga javob bera oladigan mutaxassis kadrlarni tayyorlash, Davlat talablari asosida ta'lim va uning barcha tarkibiy tuzilmalarini takomillashtirib borish oldimizda turgan dolzarb masalalardan biridir.

Ushbu dasturda didaktika fan sifatida pedagogikaning tarkibiy qismi ekanligini tahlil qilish, ta'lim maqsadi va mazmunini aniqlash, ta'lim (o'qitish) shakllari, metodlari va texnologiyalarining didkatik imkoniyatlarini tahlil qilish, axborot-ta'lim muhitidagi o'quv jarayoni va uning komponentlarini tahlil qilish, oliy ta'lim didaktikasining zamonaviy kategoriyalari va rivojlanish tendensiyalari tahlil qilish, tinglovchilarda O'zbekistonda oliy ta'lim didaktikasining rivojlanish tarixi tahlili asosida Uchinchi Rennensans haqida ma'lumotga ega bo'lish va shu asosda ilmiy-pedagogik faoliyatini tashkil etish ko'nikma va malakalarni shakllantirish bayon etilgan.

Modulning maqsadi va vazifalari

Modulning maqsadi: Pedagogika ta'lim yo'nalishlari bo'yicha qayta tayyorlash va malaka oshirish kursi tinglovchilarini zamonaviy oliy ta'lim didaktikasiga oid yangi bilimlar, ko'nikmalar hamda malakalarini tarkib toptirishdan iborat.

Modulning vazifalari:

- didaktika fan sifatida pedagogikaning tarkibiy qismi ekanligini tahlil qilish;
- ta'lim maqsadi va mazmunini aniqlash;
- ta'lim (o'qitish) shakllari, metodlari va texnologiyalarining didkatik imkoniyatlarini tahlil qilish;
- axborot-ta'lim muhitidagi o'quv jarayoni va uning komponentlarini tahlil qilish;
- oliy ta'lim didaktikasining zamonaviy kategoriyalari va rivojlanish tendensiyalari tahlil qilish;
- tinglovchilarda O'zbekistonda oliy ta'lim didaktikasining rivojlanish tarixi tahlili asosida Uchinchi Rennensans haqida ma'lumotga ega bo'lish va shu asosda ilmiy-pedagogik faoliyatini tashkil etish ko'nikma va malakalarni shakllantirish.

Modul bo'yicha tinglovchilarning bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalariga qo'yiladigan talablar

“Zamonaviy oliy ta’lim didaktikasi” modulini o‘zlashtirish jarayonida:

Tinglovchi:

- Didaktik bilimlarni shakllantirishi va rivojlantirishini;
- didaktikaning asosiy funksiyalarini;
- ta’lim jarayoni didaktikaning asosiy kategoriyasi sifatida ekanligini;
- didaktikaning rivojlanish tendensiyalarini;
- ta’lim mazmuni konsepsiyasi, didaktik prinsiplar va ularning mazmunini;
- ta’lim mazmunini tanlashga oid nazariyalar, asosiy didaktik yondashuvlar haqidagi **bilimlarga ega bo‘lishi**;
- Dars (o‘quv mashg‘ulot) ta’limning asosiy shakli sifatida o‘quv mashg‘ulotlarni loyihalash;
- pedagogik jarayonda ta’lim metodlari va vositalarining didaktik imkoniyatlaridan foydalanish;
- metodlar klassifikatsiyasi va innovatsion (istiqbolli) ta’lim texnologiyalaridan keng foydalanish;
- axborot ta’lim makonida innovatsion ta’lim muhitini yaratish;
- axborot ta’lim muhitida didaktik prinsiplar va ularning mazmunidan foydalanish;
- zamonaviy ta’lim shakllari (masofaviy, aralash) shakllari va metodlari hamda innovatsion ta’lim amaliyotini tashkil etish **ko‘nikma va malakalarini egallashi**;
- O‘zbekistonda oliy ta’lim didaktikasining rivojlanish tarixi tahlili asosida pedagogik faoliyatni tashkil qilish;
- Mamlakatimizda Uchinchi Rennensans haqida ma’lumotga ega bo‘lish va shu asosda ilmiy-pedagogik faoliyatini tashkil etish loyihalarini ishlab chiqish **kompetensiyalarni egallashi lozim.**

Modulni tashkil etish va o‘tkazish bo'yicha tavsiyalar

“Zamonaviy oliy ta’lim didaktikasi” moduli ma’ruza va amaliy mashg‘ulotlar shaklida olib boriladi.

Kursni o‘qitish jarayonida ta’limning zamonaviy metodlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo‘llanilishi, shuningdek, ma’ruza darslarida zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida taqdimot va elektron-didaktik texnologiyalarni;

- o‘tkaziladigan amaliy mashg‘ulotlarda texnik vositalardan, blis-so‘rovlar, aqliy hujum, guruhli fikrlash, kichik guruhlar bilan ishlash, va boshqa interfaol ta’lim metodlarini qo‘llash nazarda tutiladi.

Modulning o‘quv rejadagi boshqa modullar bilan bog‘liqligi va uzviyligi

“Zamonaviy oliy ta’lim didaktikasi” moduli bo‘yicha mashg‘ulotlar o‘quv rejasidagi “Kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish”, “Ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish”, “Talabalar bilimini baholash” hamda

“Pedagogikaning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari” kabi modullar bilan uzviy aloqadorlikda olib boriladi.

Modulning oliy ta’limdagi o’rni

Modulni o’zlashtirish orqali tinglovchilar ta’lim va tarbiya jarayonlarini normativ-huquqiy asoslarini o’rganish, ularni tahlil etish, amalda qo’llash va baholashga doir kasbiy kompetentlikka ega bo’ladilar.

MODUL BO’YICHA SOATLAR TAQSIMOTI

№	Modul mavzulari	Auditoriya o’quv yuklamasi		
		Jami	Nazariy	Amaliy mashg’ulot
1.	Didaktika fan sifatida	4	2	2
2.	Ta’lim maqsadi va mazmuni	4	2	2
3.	Ta’lim (o’qitish) shakllari, metodlari va texnologiyalari	6	2	4
4.	Axborot-ta’lim muhitidagi o’quv jarayoni	2		2
5.	Oliy ta’lim didaktikasining zamonaviy kategoriyalari va rivojlanish tendensiyalari	4	2	2
6.	O’zbekistonda oliy ta’lim didaktikasining rivojlanish tarixi	4	2	2
	Jami:	24	10	14

NAZARIY MASHG’ULOTLAR MAZMUNI

1-Mavzu: Didaktika fan sifatida.

Didaktik bilimlarni shakllantirishi va rivojlantirishi, didaktikaning asosiy funksiyalari, ta’lim jarayoni didaktikaning asosiy kategoriyasi sifatida, didaktikaning rivojlanish tendensiyalari.

2-mavzu. Ta’lim maqsadi va mazmuni.

Ta’lim mazmuni konsepsiyasi, didaktik prinsiplar va ularning mazmuni, ta’lim mazmunini tanlashga oid nazariyalar, asosiy didaktik yondashuvlar.

3-mavzu. Ta’lim (o’qitish) shakllari, metodlari va texnologiyalari.

Dars (o'quv mashg'ulot) ta'limning asosiy shakli sifatida, pedagogik jarayonda ta'lim metodlari va vositalarining didaktik imkoniyatlari, metodlar klassifikatsiyasi, innovatsion (istiqbolli) ta'lim texnologiyalari.

4-ma'ruza: Oliy ta'lim didaktikasining zamonaviy kategoriyalari va rivojlanish tendensiyalari.

Oliy ta'lim didaktikasining asosiy kategoriyalari, uning asosiy tamoyillari va ilmiy-tadqiqot metodlari

5-ma'ruza: O'zbekistonda oliy ta'lim didaktikasining rivojlanish tarixi.

O'zbekistonda oliy ta'lim didaktikasining rivojlanish tarixi tahlili, pedagogik faoliyatni tashkil qilish malakasi, Mamlakatimizda Uchinchi Rennesans haqida ma'lumotga ega bo'lish va shu asosda ilmiy-pedagogik faoliyatini tashkil etish

AMALIY MASHG'ULOT MAZMUNI

1-amaliy mashg'ulot: Didaktika fan sifatida.

Didaktik bilimlarni shakllantirishi va rivojlantirishi, didaktikaning asosiy funksiyalari, ta'lim jarayoni didaktikaning asosiy kategoriyasi sifatida, didaktikaning rivojlanish tendensiyalari.

2-amaliy mashg'ulot: Ta'lim maqsadi va mazmuni.

Ta'lim mazmuni konsepsiyasi, didaktik prinsiplar va ularning mazmuni, ta'lim mazmunini tanlashga oid nazariyalar, asosiy didaktik yondashuvlar.

3-amaliy mashg'ulot. Ta'lim (o'qitish) shakllari, metodlari va texnologiyalari.

Dars (o'quv mashg'ulot) ta'limning asosiy shakli sifatida, pedagogik jarayonda ta'lim metodlari va vositalarining didaktik imkoniyatlari, metodlar klassifikatsiyasi, innovatsion (istiqbolli) ta'lim texnologiyalari.

4-amaliy mashg'ulot. Axborot-ta'lim muhitidagi o'quv jarayoni.

Axborot ta'lim makonida ta'lim muhiti, axborot ta'lim muhitida didaktik prinsiplar va ularning mazmuni, zamonaviy ta'lim shakllari (masofaviy, aralash) shakllari va metodlari, innovatsion ta'lim amaliyoti.

5-amaliy mashg'ulot. Oliy ta'lim didaktikasining zamonaviy kategoriyalari va rivojlanish tendensiyalari.

Oliy ta'lim didaktikasining asosiy kategoriyalari, uning asosiy tamoyillari va ilmiy-tadqiqot metodlari

6-amaliy mashg‘ulot. O‘zbekistonda oliy ta‘lim didaktikasining rivojlanish tarixi.

O‘zbekistonda oliy ta‘lim didaktikasining rivojlanish tarixi tahlili, pedagogik faoliyatni tashkil qilish malakasi, Mamlakatimizda Uchinchi Rennensans haqida ma‘lumotga ega bo‘lish va shu asosda ilmiy-pedagogik faoliyatini tashkil etish

O‘QITISH SHAKLLARI

Mazkur modul bo‘yicha quyidagi o‘qitish shakllaridan foydalaniladi:

- ma‘ruzalar, amaliy mashg‘ulotlar (ma‘lumotlar va texnologiyalarni anglab olish, aqliy qiziqishni rivojlantirish, nazariy bilimlarni mustahkamlash);
- davra suhbatlari (ko‘rilayotgan loyiha yechimlari bo‘yicha taklif berish qobiliyatini oshirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish);
- bahs va munozaralar (loyihalar yechimi bo‘yicha dalillar va asosli argumentlarni taqdim qilish, eshitish va muammolar yechimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI

Bugungi kunda o‘qitishning zamonaviy metodlari ta’lim jarayonida keng qo‘llanilmoqda. O‘qitishning zamonaviy metodlarini qo‘llash o‘qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Ta’lim metodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi.

An’anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, unga turli-tuman ta’lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish ta’lim oluvchilarning o‘zlashtirish darajasining ko‘tarilishiga olib keladi. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta’lim beruvchi tomonidan ta’lim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta’lim jarayonida faolligi muttasil rag‘batlantirilib turilishi, o‘quv materialini kichik-kichik bo‘laklarga bo‘lib, ularning mazmunini ochishda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara, muammoli vaziyat, yo‘naltiruvchi matn, loyiha, rolli o‘yinlar kabi metodlarni qo‘llash va ta’lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi.

Bu metodlar interfaol yoki interaktiv metodlar deb ham ataladi. **Interfaol metodlar** deganda ta’lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta’lim jarayonining markazida ta’lim oluvchi bo‘lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo‘llanilganda ta’lim beruvchi ta’lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta’lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Ta’lim oluvchi markazda bo‘lgan yondoshuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- ta’lim samarasi yuqoriroq bo‘lgan o‘qish-o‘rganish;
- ta’lim oluvchining yuqori darajada rag‘batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimning ham e’tiborga olinishi;
- o‘qish shiddatini ta’lim oluvchining ehtiyojiga muvofiqlashtirilishi;
- ta’lim oluvchining tashabbuskorligi va mas’uliyatining qo‘llab-quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o‘rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi.

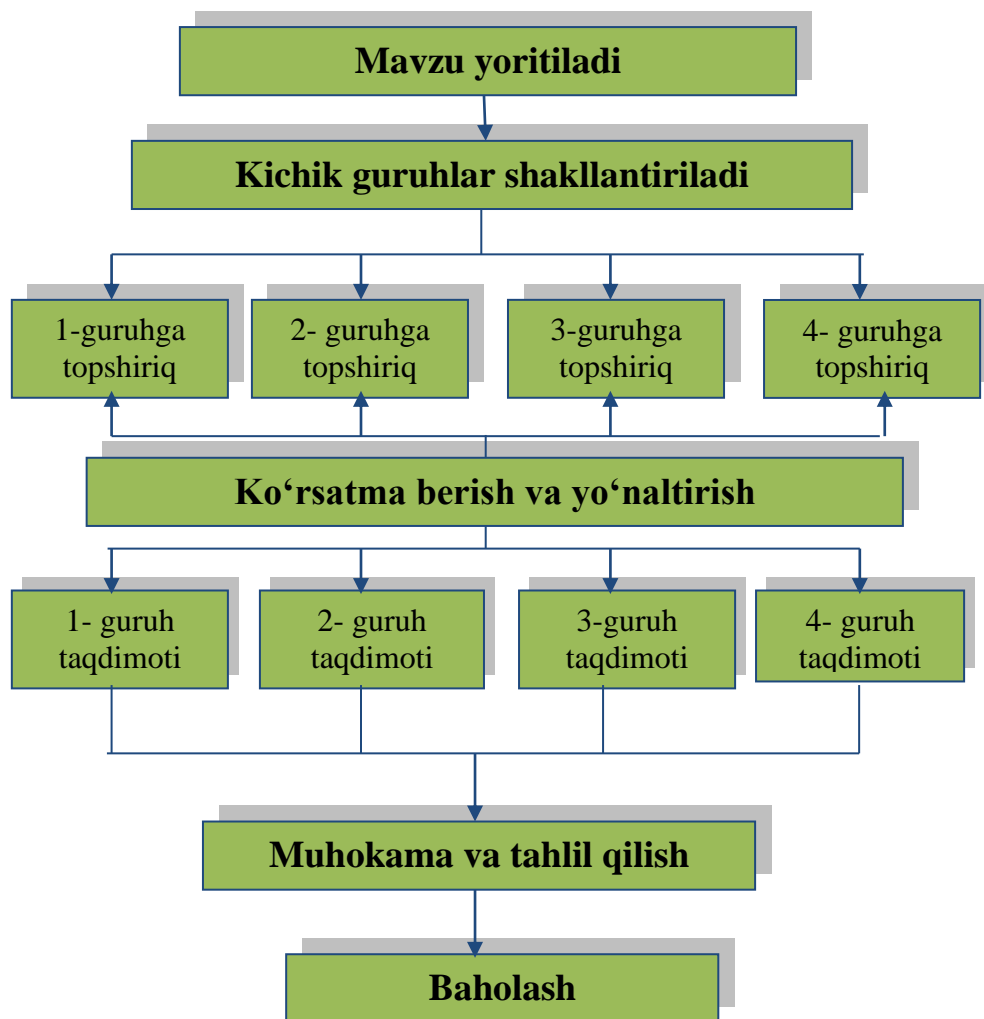

“Kichik guruhlarda ishlash” metodi

“KICHIK GURUHLARDA ISHLASH” METODI - ta’lim oluvchilarni faollashtirish maqsadida ularni kichik guruhlariga ajratgan holda o‘quv materialini o‘rganish yoki berilgan topshiriqni bajarishga qaratilgan darsdagi ijodiy ish.

Ushbu metod qo'llanilganda ta'lim oluvchi kichik guruhlarda ishlab, darsda faol ishtirok etish huquqiga, boshlovchi rolda bo'lishga, bir-biridan o'rganishga va turli nuqtai- nazarlarni qadrlash imkoniga ega bo'ladi.

“Kichik guruhlarda ishlash” metodi qo'llanilganda ta'lim beruvchi boshqa interfaol metodlarga qaraganda vaqtni tejash imkoniyatiga ega bo'ladi. Chunki ta'lim beruvchi bir vaqtning o'zida barcha ta'lim oluvchilarni mavzuga jalb eta oladi va baholay oladi. Quyida “Kichik guruhlarda ishlash” metodining tuzilmasi keltirilgan.

“Kichik guruhlarda ishlash” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Faoliyat yo'nalishi aniqlanadi. Mavzu bo'yicha bir-biriga bog'liq bo'lgan masalalar belgilanadi.
2. Kichik guruhlar belgilanadi. Ta'lim oluvchilar guruhlariga 3-6 kishidan bo'linishlari mumkin.
3. Kichik guruhlar topshiriqni bajarishga kirishadilar.
4. Ta'lim beruvchi tomonidan aniq ko'rsatmalar beriladi va yo'naltirib turiladi.
5. Kichik guruhlar taqdimot qiladilar.
6. Bajarilgan topshiriqlar muhokama va tahlil qilinadi.

7. Kichik guruhlar baholanadi.

«Kichik guruhlarda ishlash» metodining afzalligi:

- o‘qitish mazmunining yaxshi o‘zlashtirishga olib keladi;
- muloqotga kirishish ko‘nikmasining takomillashishiga olib keladi;
- vaqtni tejash imkoniyati mavjud;
- barcha ta‘lim oluvchilar jalb etiladi;
- o‘z-o‘zini va guruhlararo baholash imkoniyati mavjud bo‘ladi.

«Kichik guruhlarda ishlash» metodining kamchiliklari:

- ba‘zi kichik guruhlarda kuchsiz ta‘lim oluvchilar bo‘lganligi sababli kuchli ta‘lim oluvchilarning ham past baho olish ehtimoli bor;
- barcha ta‘lim oluvchilarni nazorat qilish imkoniyati past bo‘ladi;
- guruhlararo o‘zaro salbiy raqobatlar paydo bo‘lib qolishi mumkin;
- guruh ichida o‘zaro nizo paydo bo‘lishi mumkin.

“DAVRA SUHBATI” METODI – aylana stol atrofida berilgan muammo yoki savollar yuzasidan ta‘lim oluvchilar tomonidan o‘z fikr-mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan o‘qitish metodidir.

“Davra suhbat” metodi qo‘llanilganda stol-stullarni doira shaklida joylashtirish kerak. Bu har bir ta‘lim oluvchining bir-biri bilan “ko‘z aloqasi”ni o‘rnatib turishiga yordam beradi. Davra suhbatining og‘zaki va yozma shakllari mavjuddir. Og‘zaki davra suhbatida ta‘lim beruvchi mavzuni boshlab beradi va ta‘lim oluvchilardan ushbu savol bo‘yicha o‘z fikr-mulohazalarini bildirishlarini so‘raydi va aylana bo‘ylab har bir ta‘lim oluvchi o‘z fikr-mulohazalarini og‘zaki bayon etadilar. So‘zlayotgan ta‘lim oluvchini barcha diqqat bilan tinglaydi, agar muhokama qilish lozim bo‘lsa, barcha fikr-mulohazalar tinglanib bo‘lingandan so‘ng muhokama qilinadi. Bu esa ta‘lim oluvchilarning mustaqil fikrlashiga va nutq madaniyatining rivojlanishiga yordam beradi. Quyida “Davra suhbat” metodining tuzilmasi keltirilgan.

Davra stoli tuzilmasi

Yozma davra suhbatida ham stol-stullar aylana shaklida joylashtirilib, har bir ta‘lim oluvchiga konvert qog‘ozi beriladi. Har bir ta‘lim oluvchi konvert ustiga ma‘lum bir mavzu bo‘yicha o‘z savolini beradi va “Javob varaqasi”ning biriga o‘z javobini yozib, konvert ichiga solib qo‘yadi. Shundan so‘ng konvertni soat yo‘nalishi bo‘yicha yonidagi ta‘lim oluvchiga uzatadi. Konvertni olgan ta‘lim oluvchi o‘z javobini “Javoblar varaqasi”ning biriga yozib, konvert ichiga solib qo‘yadi va yonidagi ta‘lim oluvchiga uzatadi. Barcha konvertlar aylana bo‘ylab harakatlanadi. Yakuniy qismda barcha konvertlar yig‘ib olinib, tahlil qilinadi.

“Davra suhbat” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Mashg‘ulot mavzusi e‘lon qilinadi.
2. Ta‘lim beruvchi ta‘lim oluvchilarni mashg‘ulotni o‘tkazish tartibi bilan tanishtiradi.
3. Har bir ta‘lim oluvchiga bittadan konvert va javoblar yozish uchun guruhda necha ta‘lim oluvchi bo‘lsa, shunchadan “Javoblar varaqalari”ni

tarqatilib, har bir javobni yozish uchun ajratilgan vaqt belgilab qo'yiladi. Ta'lim oluvchi konvertga va "Javoblar varaqalari"ga o'z ismi-sharifini yozadi.

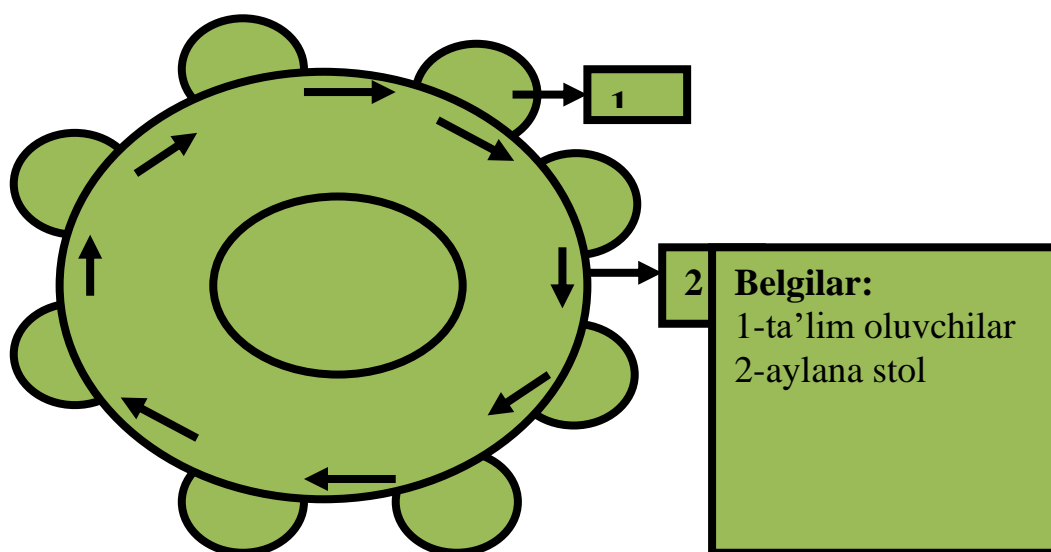
4. Ta'lim oluvchi konvert ustiga mavzu bo'yicha o'z savolini yozadi va "Javoblar varaqasi"ga o'z javobini yozib, konvert ichiga solib qo'yadi.

5. Konvertga savol yozgan ta'lim oluvchi konvertni soat yo'nalishi bo'yicha yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi.

6. Konvertni olgan ta'lim oluvchi konvert ustidagi savolga "Javoblar varaqalari"dan biriga javob yozadi va konvert ichiga solib qo'yadi hamda yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi.

7. Konvert davra stoli bo'ylab aylanib, yana savol yozgan ta'lim oluvchining o'ziga qaytib keladi. Savol yozgan ta'lim oluvchi konvertdagi "Javoblar varaqalari"ni baholaydi.

8. Barcha konvertlar yig'ib olinadi va tahlil qilinadi.

Ushbu metod orqali ta'lim oluvchilar berilgan mavzu bo'yicha o'zlarining bilimlarini qisqa va aniq ifoda eta oladilar. Bundan tashqari ushbu metod orqali ta'lim oluvchilarni muayyan mavzu bo'yicha baholash imkoniyati yaratiladi. Bunda ta'lim oluvchilar o'zlari bergan savollariga guruhdagi boshqa ta'lim oluvchilar bergan javoblarini baholashlari va ta'lim beruvchi ham ta'lim oluvchilarni ob'ektiv baholashi mumkin.

“BAHS-MUNOZARA” METODI - biror mavzu bo'yicha ta'lim oluvchilar bilan o'zaro bahs, fikr almashinuv tarzida o'tkaziladigan o'qitish metodidir.

Har qanday mavzu va muammolar mavjud bilimlar va tajribalar asosida muhokama qilinishi nazarda tutilgan holda ushbu metod qo'llaniladi. Bahs-munozarani boshqarib borish vazifasini ta'lim oluvchilarning biriga topshirishi yoki ta'lim beruvchining o'zi olib borishi mumkin. Bahs-munozarani erkin holatda olib borish va har bir ta'lim oluvchini munozaraga jalb etishga harakat qilish lozim. Ushbu metod olib borilayotganda ta'lim oluvchilar orasida paydo bo'ladigan nizolarni darhol bartaraf etishga harakat qilish kerak.

“Bahs-munozara” metodini o‘tkazishda quyidagi qoidalarga amal qilish kerak:

- ✓ barcha ta’lim oluvchilar ishtirok etishi uchun imkoniyat yaratish;
- ✓ “o‘ng qo‘l” qoidasi (qo‘lini ko‘tarib, ruhsat olgandan so‘ng so‘zlash)ga rioya qilish;
- ✓ fikr-g‘oyalarni tinglash madaniyati;
- ✓ bildirilgan fikr-g‘oyalarning takrorlanmasligi;
- ✓ bir-birlariga o‘zaro hurmat.

Quyida “Bahs-munozara” metodini o‘tkazish tuzilmasi berilgan.

Metodning bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta’lim beruvchi munozara mavzusini tanlaydi va shunga doir savollar ishlab chiqadi.
2. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarga muammo bo‘yicha savol beradi va ularni munozaraga taklif etadi.
3. Ta’lim beruvchi berilgan savolga bildirilgan javoblarni, ya’ni turli g‘oya va fikrlarni yozib boradi yoki bu vazifani bajarish uchun ta’lim oluvchilardan birini kotib etib tayinlaydi. Bu bosqichda ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarga o‘z fikrlarini erkin bildirishlariga sharoit yaratib beradi.
4. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilar bilan birgalikda bildirilgan fikr va g‘oyalarni guruhlarga ajratadi, umumlashtiradi va tahlil qiladi.
5. Tahlil natijasida qo‘yilgan muammoning eng maqbul yechimi tanlanadi.

“FSMU” metodi

“FSMU”– (fikr, sabab, misol, umumlashtirish) metodi munozarali masalalarni hal etish hamda o‘quv jarayonining bahs-munozarali o‘tkazishda qo‘llaniladi, chunki bu metod tinglovchilarni o‘z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash, o‘z fikrini boshqalarga o‘tkazishga, ochiq holda bahslashishga hamda

shu bilan birga bahslashish madaniyatiga o'rgatadi. Bu metod yangi mavzuni chuqur o'rganishdan avval tinglovchilarning fikrlash faoliyatini jadallashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, o'tilgan mavzuni mustahkamlash, o'zlashtirish, umumlashtirish, tinglovchilarni shu mavzu bo'yicha tasavvurlarini yozma shaklda, dalil va isbotlar bilan ifodalashga undaydi.

Texnologiyaning maqsadi: Mazkur texnologiya ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o'zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur texnologiyadan ma'ruza mashg'ulotlarida, mustahkamlashda, o'tilgan mavzuni so'rashda, uyga vazifa berishda hamda amaliy mashg'ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

Texnologiyani amalga oshirish tartibi:

- qatnashchilarga mavzuga oid bo'lgan yakuniy xulosa yoki g'oya taklif etiladi;

- har bir ishtirokchiga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qog'ozlarni tarqatiladi:

- ishtirokchilarning munosabatlari individual yoki guruhviy tartibda taqdimot qilinadi.

F	. fikringizni bayon eting
S	. fikringizni bayoniga sabab ko'rsating
M	. ko'rsatgan sababingizni isbotlab misol keltiring
U	. fikringizni umumlashtiring

FSMU tahlili qatnashchilarda kasbiy-nazariy bilimlarni amaliy mashqlar va mavjud tajribalar asosida tezroq va muvaffaqiyatli o'zlashtirilishiga asos bo'ladi.

Namuna.

Fikr: "Pedagogika fanidan davlat ta'lim standartlari talablarini xalqaro andozalar asosida takomillashtirish va sertifikatlashtirish ta'lim samaradorligining eng muhim omillaridan biridir".

1-Topshiriq: Mazkur fikrga nisbatan munosabatingizni FSMU texnologiyasi orqali tahlil qiling.

2-Topshiriq: Buxoro amirligi, Xiva xonligi, Qo‘qon xonligi davlat boshqaruvining asosiy farqlari?

“XULOSALASH” (Rezyuml, Veer) metodi

Metodning maqsadi: Bu metod murakkab, ko‘ptarmoqli, mumkin qadar, muammoli xarakteridagi mavzularni o‘rganishga qaratilgan. Metodning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo‘yicha bir xil axborot beriladi va ayni paytda, ularning har biri alohida aspektlarda muhokama etiladi. Masalan, muammo ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bo‘yicha o‘rganiladi. Bu interfaol metod tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda tinglovchilarning mustaqil g‘oyalari, fikrlarini yozma va og‘zaki shaklda tizimli bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. “Xulosalash” metodidan ma‘ruza mashg‘ulotlarida individual va juftliklardagi ish shaklida, amaliy va seminar mashg‘ulotlarida kichik guruhlardagi ish shaklida mavzu yuzasidan bilimlarni mustahkamlash, tahlili qilish va taqqoslash maqsadida foydalanish mumkin.

Metodni amalga oshirish tartibi:

Ishtirokchilarni 5-6 kishidan iborat kichik guruhlariga ajratadi;

Mashg‘ulotning maqsadi, shartlari va tartibi bilan ishtirokchilarni tanishtirgach, har bir guruhga umumiy muammoni tahlil qilinishi zarur bo‘lgan qismlari tushirilgan tarqatma materiallarni tarqatadi;

Har bir guruh o‘ziga berilgan muammoni atroflicha tahlil qilib, o‘z mulohazalarini tavsiya etilayotgan sxema bo‘yicha tarqatmaga yozma bayon qiladi;

Navbatdagi bosqichda barcha guruhlar o‘z taqdimotlarini o‘tkazadilar. Shundan so‘ng, o‘qituvchi tomonidan tahlillar umumlashtiriladi, zaruriy axborotl bilan to‘ldiriladi va mavzu

Namuna:

Pedagogika fanidan Davlat ta‘lim standarti	
Sobiq standart	Yangi standart

afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi
Xulosa:			

“SWOT-tahlil” metodi

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

S – (strength)	. kuchli tomonlari
W – (weakness)	. zaif, kuchsiz tomonlari
O – (opportunity)	. imkoniyatlari
T – (threat)	. to‘siqlar

Namuna: Tasviriy san‘at fanlarini o‘qitishda “Xulosalash” metodning SWOT tahlilini ushbu jadvalga tushiring.

S	Pedagogika fanlarini o‘qitishda “Xulosalash” metodidan foydalanishning kuchli tomonlari	
W	Pedagogika fanlarini o‘qitishda “Xulosalash” metodidan foydalanishning kuchsiz tomonlari	
O	Pedagogika fanlarini o‘qitishda “Xulosalash” metoddan foydalanishning imkoniyatlari (ichki)	
T	To‘siqlar (tashqi)	

Namuna: An’anaviy va zamonaviy ta’lim shakllarini “SWOT-tahlil” metodida tahlil qiling.

S	Oddiy darsda o‘qituvchi, tinglovchilarga ko‘p ma’lumot bera olmaydi	Zamonaviy darsda kamroq ma’lumot beriladi, biroq ular tinglovchilar ongiga singdirib beriladi
W	O‘qituvchi asosan a’lochi, qiziquvchi tinglovchilar bilan gaplashadi, ya’ni darsda oz sonli tinglovchilar qamrab olinadi	Zamonaviy ta’limda darsda ko‘p sonli tinglovchilar qamrab olinadi
O	Oddiy darsda faqat o‘qituvchi reja asosida va tayyorlab kelgan ma’lumotlari atrofida gaplashiladi	Zamonaviy darsda muhokama jarayonida yangi-yangi masalalar, muammolar yuzaga chiqishi,

		g'oyalar tug'ilishi mumkin
T	O'qituvchi uchun asosiy to'siq – dasturdan chiqib keta olmaslik, tinglovchi uchun qiziqmasa ham o'qituvchini eshitib o'tirish majburiyati	Keng muhokama uchun vaqtning chegaralanganligi, tinglovchilarni mavzudan chetga burishga intilishlari

“Insert” metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod tinglovchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o'zlashtirilishini yengillashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod tinglovchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o'taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

➤ o'qituvchi mashg'ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma yoki taqdimot ko'rinishida tayyorlaydi;

➤ yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta'lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko'rinishida namoyish etiladi;

➤ ta'lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o'z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda tinglovchilar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	1- matn	2- matn	3- matn
“V” – tanish ma'lumot.			
“?” – mazkur ma'lumotni tushunmadim, izoh kerak.			
“+” bu ma'lumot men uchun yangilik.			
“_” bu fikr yoki mazkur ma'lumotga qarshiman?			

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta'lim oluvchilar uchun notanish va tushinarsiz bo'lgan ma'lumotlar o'qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to'liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg'ulot yakunlanadi.

“Pinbord” metodi

Pinbord (inglizchadan: pin – mahkamlash, board – yozuv taxtasi) munozara usullari yoki o‘quv suhbatini amaliy usul bilan moslashdan iborat. Muammoni hal qilishga oid fikrlarni tizimlashtirish va guruhlashtirish (klassifikatsiya)ni amalga oshirishga, jamoa tarzda yagona yoki aksincha qarama-qarshi pozitsiyani shakllantirishga imkon beradi.

O‘qituvchi taklif etilgan muammo bo‘yicha o‘z nuqtai nazarini bayon qilishni so‘raydi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki ommaviy aqliy hujumning boshlanishini tashkil qiladi (rag‘batlantiradi). Fikrlarni taklif qiladilar, muhokama qiladilar, baholaydilar va eng optimal (samarali) fikrni tanlaydilar. Ularni tayanch xulosaviy fikr (2 ta so‘zdan ko‘p bo‘lmagan) sifatida alohida qog‘ozlarga yozadilar va doskaga mahkamlaydilar.

O‘qituvchi bilan birgalikda flipchart (maxsus doska va maxsus qog‘oz yopishtirish imkonini beradigan skotch) yordamida fikrlar jamlanadi, klassifikatsiya qilinadi, muhokamada esa optimal yechimlar bo‘yicha aniqlanadi.

Guruh namoyondalari doskaga chiqadilar va maslahatlashgan holda:

- 1) yaqqol xato bo‘lgan yoki takrorlanayotgan fikrlarni olib tashlaydilar;
- 2) bahsli bo‘lgan fikrlarni oydinlashtiradilar;
- 3) fikrlarni tizimlashtirish mumkin bo‘lgan belgilarini aniqlaydilar;
- 4) shu belgilar asosida doskadagi barcha fikrlarni (qog‘oz va varaqlaridagi) guruhlariga ajratadilar;
- 5) ularning o‘zaro munosabatlarini chiziqlar yoki boshqa belgilar yordamida ko‘rsatadilar: jamoaning yagona yoki qarama-qarshi pozitsiyalari ishlab chiqiladi.

Madaniyat

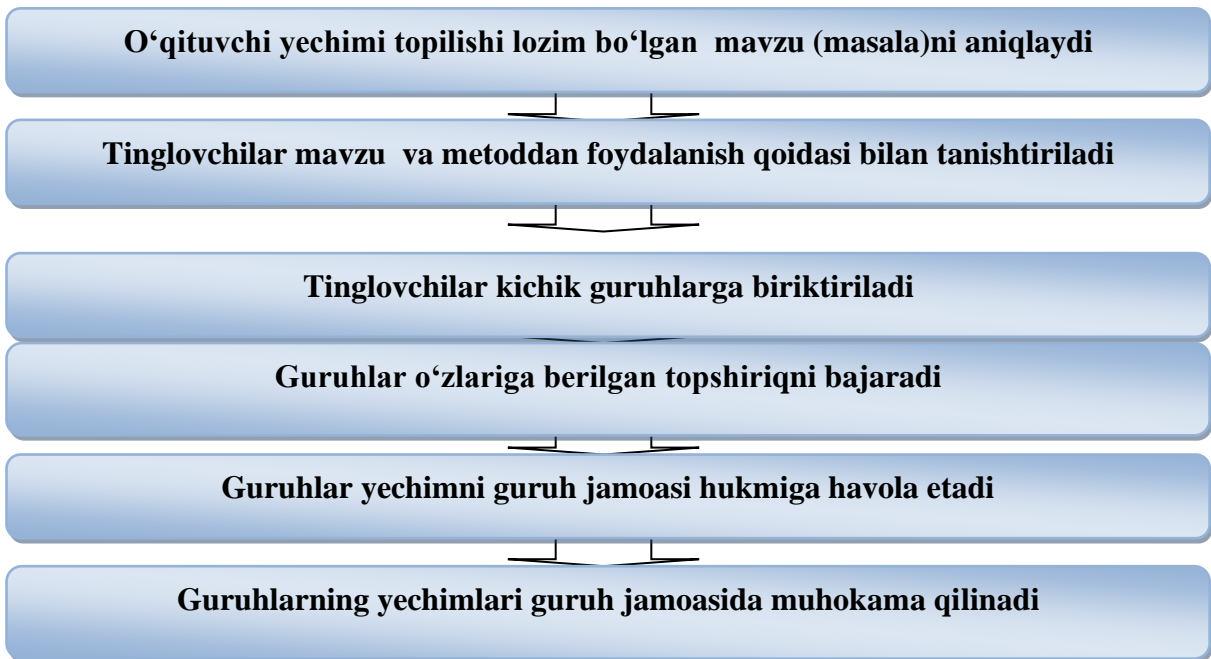
moddiy madaniyat	ma’naviy madaniyat

“Konseptual jadval” metodi

Konseptual jadval metodi - turli g‘oyalarni, qarashlarni o‘zaro taqqoslash va ularni turli toifalar bo‘yicha taqqoslagan holda baho berishga qaratilgan organayzer hisoblanadi. Metod tinglovchilarni o‘rganilayotgan mavzu (masala yoki muammo)ni ikki yoki undan ortiq jihatlari bo‘yicha taqqoslashga o‘rgatadi. Undan foydalanishda tinglovchilarning mavzu yuzasidan mantiqiy fikrlash, ma’lumotlarni tizimli bayon qilish qobiliyatlari rivojlantiriladi.

Mashg‘ulotlar chog‘ida metoddan foydalanish quyidagi tartibda kechadi:

O'rganilayotgan mavzu mohiyatini yorituvchi jihatlar	Muhim belgilar, tavsiflar		
	1-belgi (tavsif)	2-belgi (tavsif)	3-belgi (tavsif)
1-jihat			
2-jihat			
...			

Namuna:

Pedagogika darslarida interfaol ta'lim usullaridan foydalanishning jihatlari	Muhim belgilar, tavsiflar		
	1-belgi (tavsif)	2-belgi (tavsif)	3-belgi (tavsif)
“Assesment”			
“Insert”			
“Tushunchalar”			
“Brifing”			
“Bahs-munozara”			
“Muammoli vaziyat”			

“Tushunchalar” metodi

Metodning maqsadi: mazkur metod Tinglovchilar yoki qatnashchilarni mavzu buyicha tayanch tushunchalarni o‘zlashtirish darajasini aniqlash, o‘z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, baholash, shuningdek, yangi mavzu buyicha dastlabki bilimlar darajasini tashhis qilish maqsadida qo‘llaniladi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar mashg‘ulot qoidalari bilan tanishtiriladi;
- tinglovchilarga mavzuga yoki bobga tegishli bo‘lgan so‘zlar, tushunchalar nomi tushirilgan tarqatmalar beriladi (individual yoki guruhli tartibda);
- tinglovchilar mazkur tushunchalar qanday ma’no anglatishi, qachon, qanday holatlarda qo‘llanilishi haqida yozma ma’lumot beradilar;
- belgilangan vaqt yakuniga yetgach o‘qituvchi berilgan tushunchalarning tugri va tuliq izohini uqib eshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi;
- har bir ishtirokchi berilgan tugri javoblar bilan uzining shaxsiy munosabatini taqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o‘z bilim darajasini tekshirib, baholaydi.

Namuna: “Moduldagi tayanch tushunchalar tahlili”.

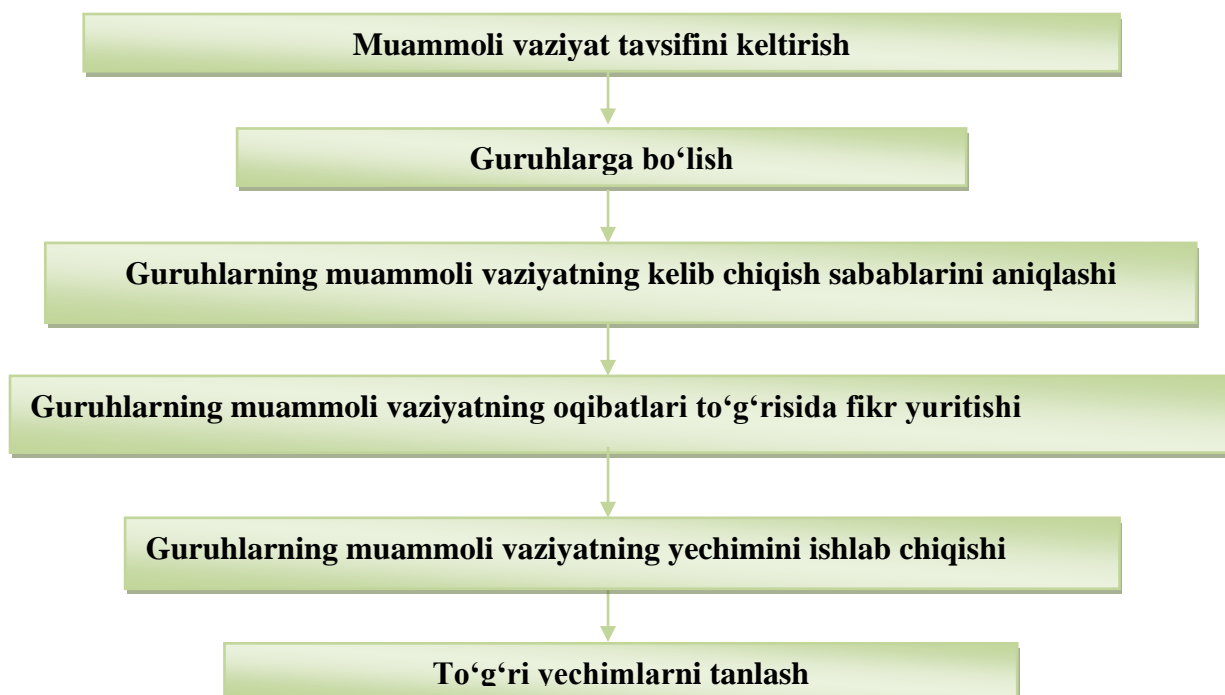
Tushunchalar	Sizingcha, bu tushuncha qanday ma’noni anglatadi?	Qo‘shimcha ma’lumot
Odam ontogenezi		
Shaxs ontogenezi		
Shaxs kamoloti		
Ma’rifat		
Antropologiya		
Innovatsiya		
Kontseptsiya		
Paradigma		
Integratsiya		
Strategiya		

Izoh: Ikkinchi ustunchaga qatnashchilar tomonidan fikr bildiriladi. Mazkur tushunchalar haqida qo‘shimcha ma’lumot glossariyda keltirilgan.

“Muammoli vaziyat” metodi

“Muammoli vaziyat” metodi - ta’lim oluvchilarda muammoli vaziyatlarning sabab va oqibatlarini tahlil qilish hamda ularning yechimini topish bo‘yicha ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan metoddir.

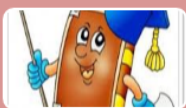
“Muammoli vaziyat” metodi uchun tanlangan muammoning murakkabligi ta’lim oluvchilarning bilim darajalariga mos kelishi kerak. Ular qo‘yilgan muammoning yechimini topishga qodir bo‘lishlari kerak, aks holda yechimni topa olmagach, ta’lim oluvchilarning qiziqishlari so‘nishiga, o‘zlariga bo‘lgan ishonchlarining yo‘qolishiga olib keladi. “Muammoli vaziyat” metodi qo‘llanilganda ta’lim oluvchilar mustaqil fikr yuritishni, muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilishni, uning yechimini topishni o‘rganadilar. Quyida “Muammoli vaziyat” metodining tuzilmasi keltirilgan.

“Muammoli vaziyat” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta’lim beruvchi mavzu bo‘yicha muammoli vaziyatni tanlaydi, maqsad va vazifalarni aniqlaydi. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarga muammoni bayon qiladi.
2. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarni topshiriqning maqsad, vazifalari va shartlari bilan tanishtiradi.
3. Ta’lim beruvchi ta’lim oluvchilarni kichik guruhlarga ajratadi.
4. Kichik guruhlar berilgan muammoli vaziyatni o‘rganadilar. Muammoning kelib chiqish sabablarini aniqlaydilar va har bir guruh taqdimot qiladi. Barcha taqdimotdan so‘ng bir xil fikrlar jamlanadi.
5. Bu bosqichda berilgan vaqt mobaynida muammoning oqibatlari to‘g‘risida fikr-mulohazalarini taqdimot qiladilar. Taqdimotdan so‘ng bir xil fikrlar jamlanadi.
6. Muammoni yechishning turli imkoniyatlarini muhokama qiladilar, ularni tahlil qiladilar. Muammoli vaziyatni yechish yo‘llarini ishlab chiqadilar.
7. Kichik guruhlar muammoli vaziyatning yechimi bo‘yicha taqdimot qiladilar va o‘z variantlarini taklif etadilar.

8. Barcha taqdimotdan so‘ng bir xil yechimlar jamlanadi. Guruh ta‘lim beruvchi bilan birgalikda muammoli vaziyatni yechish yo‘llarining eng maqbul variantlarini tanlab oladi.

“T-jadval” texnologiya

Texnologiya tayanch tushunchalarni bir-biri bilan o‘zaro solishtirish, qiyoslash asosida o‘rganilayotgan mavzu yoki masalaning muayyan jihatini bir necha asosiy belgilarga ko‘ra batafsil yoritish maqsadida qo‘llaniladi. Ko‘p hollarda texnologiya mavzu mazmunida yoritiladigan bir necha holatlarning afzallik yoki kamchiliklarini, samaradorli yoki samarasizligini, bugungi kun va istiqbol uchun ahamiyatini taqqoslash maqsadida qo‘llaniladi.

Agar ular yozilgan fikrga qo‘shilsalar, birinchi ustunda “+”, aks holda uchinchi ustunda “-“ belgisini qo‘yadilar.

Izoh: O‘qituvchi: Yangi mavzuni bayon qiladi va tinglovchilarga ikki qarama-qarshi jihat haqida boshlang‘ich ma‘lumotlarni beradi;

- topshiriqni yakka tartibda bajarishlarini so‘raydi va 10 daqiqa vaqt ajratadi;

- vaqt tugagach tinglovchilardan izohlarsiz o‘z fikr – mulohazalarini o‘qib eshittirishlarini aytadi;

- barcha xulosalar tinglangach, umumlashtiriladi va yakuniy xulosa shakllantiriladi.

Tinglovchi: - mavzuni diqqat bilan tinglaydi;

- o‘zi uchun zarur bo‘lgan ma‘lumotlarni daftariga qayd qilib boradi;

- berilgan sxema asosida tushunchaga nisbatan o‘zining mustaqil fikrini bildiradi;

- yakuniy xulosasi bilan o‘tirganlarni tanishtiradi;

- reglamentga rioya qiladi.

Kutiladigan natija: Tinglovchilar mavzu yuzasidan zaruriy bilimlarni o‘zlashtiradi, kursning mohiyati haqida tasavvurga ega bo‘ladi

“T-jadval” texnologiyasi

O‘rganilayotgan masala (g‘oya, omil)	
+ (ha, ijobiy) afzalligi (yutug‘i)	- (yo‘q, salbiy) kamchiligi
1.	1.
2.	2.
...	...

“Innovatsion texnologiyalarni darsda foydalanish”

Afzalliklari	Kamchiliklari
“Qaytar aloqa”ning ta‘minlanishi	ko‘p vaqt talab etilishi

motivasiyaning yuqori darajada bo'lishi	tinglovchilarni nazorat qilish imkoniyatining pastligi
o'tilgan materialning yaxshi esda saqlab qolinishi	ob'ektiv baholashning qiyinligi
muloqatga kirishish ko'nikmasining takomillashishi	o'qituvchining o'zidan ham rivojlangan fikrlash qobiliyatiga va muammolar yechish ko'nikmasiga ega bo'lishining talab etilishi
o'z-o'zini va boshqalarni baholash ko'nikmasining shakllanishi	ijodiy shovqin bo'lishi
mustaqil fikrlash qobiliyatining oshishi	qaytar aloqaning ta'minlanmasligi
XULOSA	

“Blis-o‘yin texnologiyasi”

Sana va voqealarni to‘g‘ri xronologik ketma-ketlikda joylashtiring.

Sanalar –asrlar.

Tasvirlashga nisbatan bo‘lgan qiziqish insonlarni qadimdan o‘ziga jalb etib kelgan. Chunki u ibtidoiy davr odamlariga o‘zaro muloqot qilish, so‘zlashish uchun zarur bo‘lgan. Tarixdan ma’lumki, tasvirlarning aksariyati ovchilik bilan shug‘ullanib kelgan qadimgi odamlarning hayvonlarni qanday ov qilganliklariga asoslangan. Ular hayvonlarning yurgan yo‘llarini kuzatib, qoya va g‘orlarda turli tasvir va belgilar qoldirganlar. Vaqt o‘tishi bilan ularning tasvirlash qobiliyatlari rivojlanishi natijasida keyinchalik har xil ov manzaralari o‘ziga hos dastlabki kompozitsiya yechimiga ega tarzda aks eta boshlagan.

Yil, sana	Sodir bo‘lgan voqelik

“Venn diagrammasi” strategiyasi

Strategiya tinglovchi (tinglovchi)larda mavzuga nisbatan tahliliy yondashuv, ayrim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o‘zlashtirish (sintezlash) ko‘nikmalarini hosil qilishga yo‘naltiriladi. U kichik guruhlarni shakllantirish asosida aniq sxema bo‘yicha amalga oshiriladi.

Strategiya tinglovchi (tinglovchi)lar tomonidan o‘zlashtirilgan o‘zaro yaqin nazariy bilim, ma’lumot yoki dalillarni qiyosiy tahlil etishga yordam beradi. Undan muayyan bo‘lim yoki boblar bo‘yicha yakuniy darslarni tashkil etishda foydalanish yanada samaralidir.

“Hamkorlikda o‘qitish” metodi

Hamkorlikda o‘qitishning asosiy g‘oyasi – biror narsani birga bajarish emas, balki hamkorlikda o‘qish, o‘rganishdir!

Hamkorlikda o‘qitishning samaradorligi:

1. Axborotga tanqidiy yondashuv va o‘z nuqtai nazarini dalillar bilan asoslashni shakllantiradi. Bu ko‘nikmalar hamkorlikda o‘qiyotganlarda bir-biri bilan raqobat qilayotgan yoki individual o‘qiyotganlarga qaraganda yaxshiroq rivojlangan. Xattoki, hamkorlikda bajarilgan yozma ishlar chuqur mazmunga egaligi bilan farqlanadi.

2. Ijodiy qobiliyatlar rivojlanadi. Hamkorlikda o‘qiyotgan guruh a‘zolari betakror g‘oyalarni ko‘proq ishlab chiqadi, turli maqsadlarga erishishda va dars jarayonida paydo bo‘lgan har xil o‘quv masalalarining yangi yechimlarini topishda ijodiy qobiliyatlar rivojlanib boradi.

3. Bir vaziyatda olingan bilimlar boshqa vaziyatda qo‘llanishiga ko‘maklashadi. Bugun guruh bajargan topshiriqni ertaga har tinglovchi mustaqil bajara olishi mumkin.

4. Dars mazmuniga ijobiy yondashuv shakllantiriladi. Hamkorlik bilimlarga ko‘proq qiziqish uchun ham sharoitlar yaratadi. Mashg‘ulot o‘tkazish usuli qanchalik takomillashgan bo‘lsa, tinglovchilarning o‘rganilayotgan masalaga qiziqishi va faolli ortib boradi.

5. Topshiriqlarni bajarish uchun ko‘proq vaqt sarflanadi. Hamkorlikda o‘qiyotganlar topshiriqlarni bajarish uchun raqobat qilayotgan yoki individual o‘qiyotganlarga nisbatan ko‘proq vaqt sarflaydilar.

Hamkorlikda o‘qitishning asosiy afzalliklari:

- hamkorlikda o‘qiyotgan tinglovchilar bir-birining muvaffaqiyatiga ko‘maklashadi;

- yordam va madad beradilar va yordamni qabul qiladilar, gap faqat o‘qish to‘g‘risida emas, balki insoniy, do‘stona munosabat to‘g‘risida ketayapti;

- axborot va “moddiy resurslar”, ya‘ni topshiriqni bajarish uchun zarur bo‘lgan barcha narsalar bilan almashadi;

- o‘rtoqlari bergan ma‘lumotlarni o‘zlashtiradi va qo‘llashga harakat qiladilar. Og‘zaki tushuntirishlar, axborotni o‘ylab ko‘rish va umumlashtirish, o‘z bilimlari va ko‘nikmalarini boshqalarga uzatish – bularning hammasi bilimlarni tartibga solish, ularni yaxshiroq anglab o‘zlashtirish va umumiy maqsadga erishishga shaxsiy ulushini qo‘shishga olib keladi;

- tinglovchilar bir-biri bilan muzokara olib borishga va dalillar keltirishga o‘rganadi. Intellektual maydondagi zidliklar qiziquvchanlikni rivojlantiradi, bilimlarni o‘zlashtirish va ularni qayta anglash, o‘rganilayotgan muammoga chuqurroq kirishishga undaydi hamda boshqa ko‘p foydali sifat va ko‘nikmalarni shakllantiradi;

- tinglovchilar yaxshiroq o‘qishga intilishda bir-biriga ko‘maklashadi. O‘qishda o‘rtoqlariga yordam berayotgan tinglovchi o‘zi ham sezilarli darajada yaxshiroq o‘qiydi;

- bir-biriga ta’sir etadi. Hamkorlikda o‘qiyotgan guruh a’zolari o‘rtoqlariga ta’sir etishning har qanday imkoniyatidan foydalanadilar va o‘z navbatida ta’sir uchun ochiqlar;

- aniq ifodolangan motivasiyaga ega. Bilimlarni o‘zlashtirishga intilish umumiy maqsadga erishishga qaratilgan hamkorlikdagi mehnat tufayli kuchayadi;

- o‘zaro ishonch sharoitini yaratadi va talablarni yuqori darajada ushlab turadi. Guruh a’zolari o‘z o‘rtoqlariga ishonadilar va o‘zlarini o‘rtoqlari ishonchini qozonadigan tarzda tutadilar, bu katta muvaffaqiyatlarga erishish uchun sharoitlar yaratadi. O‘zaro ishonch – har birining yuqori yutuqlari uchun yaxshi asos.

Hamkorlikdagi o‘qish tamoyillari sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

- guruhga bitta topshiriq;
- bitta rag‘bat: guruh barcha ishtirokchilari hamkorlikdagi ish bahosi (umumiy natijaga erishish uchun barcha guruh a’zolari sarflaydigan kuchi baholanadi) va akademik natijalari yig‘indisidan tashkil topgan bitta baho oladi, ya’ni guruh (komanda) muvaffaqiyati har bir ishtirokchining hissasiga bog‘liq;

- har birining o‘z muvaffaqiyati va guruhning boshqa a’zolari muvaffaqiyati uchun shaxsiy mas’uliyati;

- hamkorlikdagi faoliyat: guruhiy muzokara, hamkorlik, o‘zaro yordam berish kabi o‘zaro harakat usullari asosida tashkil topadi;

- muvaffaqiyatga erishishda teng imkoniyatlar: har bir o‘qiyotgan o‘z shaxsiy yutug‘ini takomillashtirish, shaxsiy imkoniyatlari, qobiliyatlaridan kelib chiqqan holda o‘qishga berilgan bo‘lishi zarur, chunki u boshqalar bilan teng baholanadi.

Guruhda ishlash qoidalari:

Har kim o‘z hamkasblari nutqini xushmuomalalik bilan tinglashi zarur;
Har kim faol, birgalikda ishlashi, berilgan topshiriqqa mas’uliyatli yondashishi zarur;

Har kim yordamga muhtoj bo‘lganda uni so‘rashi zarur;

Har kimdan yordam so‘ralsa, yordam qilishi zarur;

Har kim guruh ishini natijalarini baholashda ishtirok etishi zarur.

Boshqalarga yordam berib, o‘zimiz tushunamiz!

Biz bitta kemadamiz: yoki birga suzib chiqamiz, yoki birga cho‘kib ketamiz!

Guruhda topshiriqni bajarish yo‘riqnomasi:

1. Guruh liderini saylang.
2. Topshiriq bilan tanishing va uni qanday qilib bajarishingizni muhokama qiling.

3. Topshiriqni bajaring.
4. Taqdimotga tayyorlaning.
5. Taqdimot o'tkazing.
6. Guruh ishini baholang.

1-bosqich

Guruh ish joyini tayyorlash – stol va o'rindiqlar shunday joylashtiriladiki, bunda ta'lim beruvchi auditoriyada erkin harakatlana olsun, har bir guruh a'zosi bir joyda bo'lishlari va bir-birlarini ko'rishlari va eshitishlari kerak, zarur o'quv qo'llanmalar barchaga yetarli bo'lishi kerak.

2-Asosiy bosqich

1. Ta'lim oluvchilarni guruhlariga taqsimlash – tanlangan kichik guruhlariga birlashtirish yo'li asosida ta'lim oluvchilarni guruhlariga bo'ladi.

1. O'quv topshiriqlarini tarqatish – muammoli vaziyatni taklif qiladi, ta'lim oluvchilar bilan birgalikda uni echish yo'li va tartibini muhokama qiladi, guruhlarda hamkorlikdagi faoliyatni taqdim etish shaklini ma'lum qiladi. Har biri va butun guruhning natijalarini baholash mezonlarini tushuntiradi.

2. O'quv topshiriqlarni bajarish bo'yicha yo'riqnomani tushuntirish. Guruhlar bo'yicha ishni bajarish uchun zarur materiallarni tarqatadi. Topshiriqni bajarishda qanday qo'shimcha materiallardan foydalanish mumkinligini tushuntiradi. Guruhlarda ishlash qoidalarini eslatadi.

Doskada guruhli ishni bajarish bo'yicha yo'riqnomani yozadi yoki tarqatadi.

3. Ta'lim oluvchilar bilan qaytar aloqani amalga oshirish Ta'lim oluvchilar bilan guruhli ishni bajarish bo'yicha yo'riqnomani muhokama qiladi; hammalari uni tushunganlariga ishonch hosil qiladi.

4. Guruhlarda o'quv topshiriqni bajarish jarayonini tashkil etish – o'quv topshiriqni bajarish bo'yicha ishni boshlanishi haqida e'lon qiladi; Guruh ishini nazorat qiladi. Guruh ishini rejalashtirish, vazifalarni guruh a'zolari o'rtasida taqsimlash, vazifani bajarish bo'yicha yakka tartibda ishlash, yakka tartibda topilgan yechimlarni muhokama qilish, guruh uchun umumiy yechimni ifodalash, guruh ishi natijalarini taqdimotini tayyorlash, aniq topshiriqni bajarish uchun zarur bo'lgan alohida bo'lib ishlashga, ko'nikmalarni shakllantirishga e'tiborini qaratadi. Ish borishini sharhlaydi, yutuqlarni baholaydi, ayrim aniq, va samimiy tanbeh qiladi.

5. Guruh ishi taqdimotini tashkil qilish – bajarilgan ish natijalari to'g'risida ma'lumot berish uchun guruh vakillarini tayinlaydi. Baholash mezonini va ko'rsatkichlarini eslatadi.

3-Nazorat –yakuniy bosqichi

Yakun yasash – natijalar tekshiruvini o'tkazadi: guruhning har bir ishtirokchisi bilan gaplashadi; Guruh ishini tahlil qiladi, topshiriq bajarilishining yakunini qiladi, erishilgan maqsad to'g'risida xulosalar chiqaradi.

Hamkorlikda o'qitishning samaradorligi

1. Axborotga tanqidiy yondashuv va o'z nuqtai nazarini dalillar bilan asoslashni shakllantiradi.
2. Ijodiy qobiliyatlar rivojlanadi.
3. Bir vaziyatda olingan bilimlar boshqa vaziyatda qo'llanishiga ko'maklashadi.
4. Dars mazmuniga ijobiy yondashuv shakllantiriladi.
5. Topshiriqlarni bajarish uchun ko'proq vaqt sarfini talab etadi.

III. NAZARIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

1-mavzu: Didaktika fan sifatida (2 soat)

REJA:

1. Didaktik bilimlarni shakllantirishi va rivojlantirishi, didaktikaning asosiy funksiyalari.
2. Ta’lim jarayoni – didaktikaning asosiy kategoriyasi sifatida.
3. Didaktikaning rivojlanish tendensiyalari.

Tayanch tushunchalar: oliy ta’lim, didaktika, zamonaviy kategoriyalar, rivojlanish tendensiyalari, o’qitish konsepsiyalari, pedagogik jarayon, modellashtirish, o’quv faoliyati, didaktik tadqiqotlar.

1. Didaktik bilimlarni shakllantirishi va rivojlantirishi, didaktikaning asosiy funksiyalari.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sifatini tubdan o‘zgartirish, zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsion texnologiyalardan foydalangan holda o’qitishning ilg‘or metodlarini joriy etish orqali shaxsning sub’ekt sifatida namoyon bo‘lishiga keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda uzluksiz ta’lim tizimida amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik muhitini ta’minlash uchun muhim poydevor bo‘ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi.

Ayni vaqtda mamlakatimiz bosib o‘tgan taraqqiyot yo‘lining chuqur tahlili, bugungi kunda jahon bozori kon’yunkturasi keskin o‘zgarib, globallashuv sharoitida raqobat tobora kuchayib borayotgani davlatimizni yanada barqaror va jadal sur‘atlar bilan rivojlantirish uchun mutlaqo yangicha yondashuv hamda tamoyillarni ishlab chiqish va ro‘yobga chiqarishni taqozo etmoqda.

Globallashuv sari borayotgan hozirgi dunyoda davlatning xalqaro raqobat jarayoni shartlariga tez moslashuvi uning muvaffaqiyatli va barqaror rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. Bunda yuksak taraqqiy etgan davlatlarning asosiy ustunligi - ta’lim tizimining holati bilan aniqlanadigan, shaxsni rivojlantirish imkoniyatlari mavjudligi bilan bog‘liq. Davlatning bugungi va istiqboldagi barqaror iqtisodiy o‘rinishini ta’minlovchi omillar ham aynan ta’lim sohasi rivojlanishiga bevosita bog‘liqdir.

Didaktika- (yunon tilida: «*didaske*»-”o’qitaman, o’rgataman”) pedagogikaning nisbatan mustaqil qismi bo‘lib, unda o’qitish jarayonining

umumiy qonuniyatlari ochib beriladi. Didaktikaning soʻzma-soʻz tarjimasi «taʼlim nazariyasi» maʼnosini anglatadi. Bu atamani nemis pedagogi Wolfgang Ratke (1571–1635) fanga kiritgan, deb hisoblanadi. Didaktika nomi ostida u fanni nazariy va metodologik asoslarini tadqiq qiladigan ilmiy sohani tushundi. **Didaktika ilmiy bilimlar tizimi sifatida** birinchi marta chex pedagogi Yan Amos Komenskiy(1592-1670)ning «Buyuk didaktika» (1657-yil, Amsterdam) asarida ochib berilgan. Didaktikada taʼlimni tashkil etishning umumiy masalalari, oʻqitish jarayonining mohiyati, taʼlimning mazmuni, oʻqitish qonuniyatlari, oʻqitish tamoyillari, metodlari, uning tashkiliy shakllari yoritiladi.

Didaktik bilimlar – bu pedagogik faoliyat tajribasi bilan isbotlangan, pedagogik hodisalarni tasvirlash, tushuntirish va bashorat qilish imkonini beradigan bilimlar tizimidir.

Didaktika – taʼlim jarayoni, mazmuni, qonuniyat va tamoyillari, shakl, metod va vositalarini ilmiy asoslab beruvchi taʼlim nazariyasi, pedagogikaning alohida sohasi.

Taʼlimda oʻqituvchining boshqaruvchilik roli oʻz kasbining ijtimoiy asoslaridan kelib chiqib, ajdodlarining boy tajribasini, insoniyatning asrlar davomidagi bilish, mehnat, muloqot, umumiy aloqalar, estetik hamda axloqiy qarashlar jarayonida qoʻlga kiritgan yutuqlarni egallashni shart qilib qoʻyadi.

Taʼlim oluvchilar faoliyati oʻquv jarayonida oʻrganishga, bilim, koʻnikma, malaka, kompetensiyalarni egallashga yoʻnaltiriladi.

Oʻqitish jarayoni pedagogning oʻrgatuvchilik faoliyatini va taʼlim oluvchilarning maxsus tashkil etilgan bilish faoliyatini oʻz ichiga oladi. Shu oʻrinda bu jarayonlarning tahliliga eʼtibor qarataylik. Taʼlimda oʻqituvchining boshqaruvchilik roli oʻz kasbining ijtimoiy asoslaridan kelib chiqib, ajdodlarining boy tajribasini, insoniyatning asrlar davomidagi bilish, mehnat, muloqot, umumiy aloqalar, estetik hamda axloqiy qarashlar jarayonida qoʻlga kiritgan yutuqlarni egallashni shart qilib qoʻyadi.

Bularning barchasi oʻqituvchining taʼlimiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi vazifalarini amalga oshirishida oʻz aksini topmogʻi lozim. Ana shu asosdan kelib chiqib aytish mumkinki, taʼlim jarayonida oʻqituvchi taʼlim oluvchilariga qoʻlga kiritilgan bilimlarni oʻrgatadi. Oʻquv faoliyatida ularni koʻnikma va malakalar bilan qurollantiradi. Shu bilan bir paytda u taʼlim oluvchilarda dunyoqarash va axloq normalarini hosil qiladi, qiziqish va qobiliyatlarni shakllantiradi, ularning bilish faolligini oshiradi. Oʻqituvchining faoliyati taʼlim oluvchi shaxsining maqsadga muvofiq shakllanishiga katta imkoniyatlar ochib beradi. Yanada aniq qilib aytsak, butun oʻquv jarayonini rejalashtiradi, ushbu jarayonda taʼlim oluvchilar bilan birgalikdagi faoliyatni tashkil etadi. Taʼlim oluvchilarga qiyinchiliklarni yengib oʻtishda yordam beradi hamda ularning bilimlarini va butun taʼlim jarayonini tashxis qiladi. Taʼlim jarayonida taʼlim oluvchilarning faoliyati koʻp qirrali yoʻnalgan harakatni ifodalaydi va bu harakat bilishga doir vazifalarni hal qilishda ularga katta yordam beradi.

Didaktika «nimaga oʻqitish?», «nimani oʻqitish?» «qanday oʻqitish?» «qaerda oʻqitish» kabi savollarga javob izlaydi.

Didaktika va metodika mustahkam aloqa va o‘zaro bog‘liqlikda joylashadi. Didaktika o‘qitishning umumiy qonuniyatlarini o‘rganadi. Aniq bir predmetni o‘qitishning o‘ziga xos xususiyatlari xususiy metodikalarda ishlab chiqiladi.

Didaktikaning maqsadi – zamonaviy ta‘lim makonida ta‘lim jarayonini rivojlanish imkoniyatlarini samarali amalga oshirish uchun uni tavsiflash, tushuntirish va modellashtirishni ko‘zda tutadi.

Didaktikaning ob‘ekti – ta‘lim jarayonidir. Bu jarayon ta‘lim oluvchilarga ijtimoiy tajribalarni, milliy va umuminsoniy madaniyatni tarkib toptirishga yo‘naltirilgan faoliyatning asosiy turi hisoblanadi.

Didaktikaning predmeti – o‘quv jarayonini tashkil etishning qonuniyatlari, tamoyillari, maqsad va vazifalari, mazmuni, ta‘lim shakllari, metodlari, texnologiyalari, vositalari hisoblanadi.

Didaktikaning vazifalari. 1. Ta‘lim jarayonida shaxsning rivojlanish qonuniyatlarini tadqiqi qilish. 2. Ta‘lim va tarbiya maqsadlarini ilmiy asoslash, ta‘lim mazmunini tanlash va loyihalash. 3. Ta‘limni tashkil etish shakllari, metodlari va vositalari hamda texnologiyalarning samaradorligini o‘rganish.

2. Ta‘lim jarayoni didaktikaning asosiy kategoriyasi sifatida.

“Ta‘lim” atamasi oliy ta‘lim didaktikasida aniqroq shaklda o‘qitish jarayonida olingan bilim va ko‘nikmalarning shaxsiy rivojlanish darajasi bilan o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatadi. Bilimli odam nafaqat bilimdon, balki jamiyatdagi shaxsiyat xususiyatlarini juda qadrlaydigan shaxsdir. Ta‘lim shaxsga ma‘lum bir "inson qiyofasini" berish, shaxsni shakllantirish uchun sharoit yaratib berish sifatida qaraladi.

Ta‘lim jarayon – pedagogik kategoriyalardan biri bo‘lib, ta‘lim beruvchi va ta‘lim oluvchilarning ma‘lum bir maqsadga yo‘naltirilgan, tizimli ravishda amalga oshiriladigan o‘zaro faoliyati.

Pedagogik faoliyat- estetik, axloqiy, siyosiy, iqtisodiy kabi maqsadlarga muvofiq ravishda yosh avlodni hayotga tayyorlashning aqlan o‘ylab ko‘rilgan, katta yoshdagilarning ijtimoiy zarur bo‘lgan mehnatining o‘ziga xos turidir.

O‘z-o‘zini anglash – shaxsning o‘ziga va o‘z faoliyatiga bir jamoa yoki butun jamiyat nuqtai nazaridan baho bera olish. Taniqli rejisser K. Stanislavskiyning: “Teatr qaerdan boshlanadi? – Albatta, – kiyim ilish joylaridan boshlanadi”,-degan iborasi mashhur bo‘lsa, pedagogikada - “pedagogik faoliyat – oiladan boshlanadi”, deyish mumkin.

Yagona pedagogik jarayon tushunchasi didaktikada asosiy ta‘riflardan biridir. Didaktikada o‘z-o‘zidan sodir bo‘lgan tabaqalashtirish va integratsiya, o‘qituvchi va o‘qituvchi vazifalarini chegaralashga olib keldi. 19-asrning o‘rtalariga kelib, jamiyatda ta‘lim va tarbiyaning yaxlitligi uchun ilmiy tortishuvlar paydo bo‘ldi.

Yaxlit pedagogik jarayon tushunchasi va uning tuzilmasi. Ta‘lim - bu ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan, shaxs, oila, jamiyat va davlat manfaatlarini ko‘zlab amalga oshiriladigan, shuningdek, olingan bilim, ko‘nikma, qadriyatlar,

qarashlar, tajriba va kompetensiyalarning muayyan hajm va murakkablikdagi birikmasi bo'lgan jarayondir.

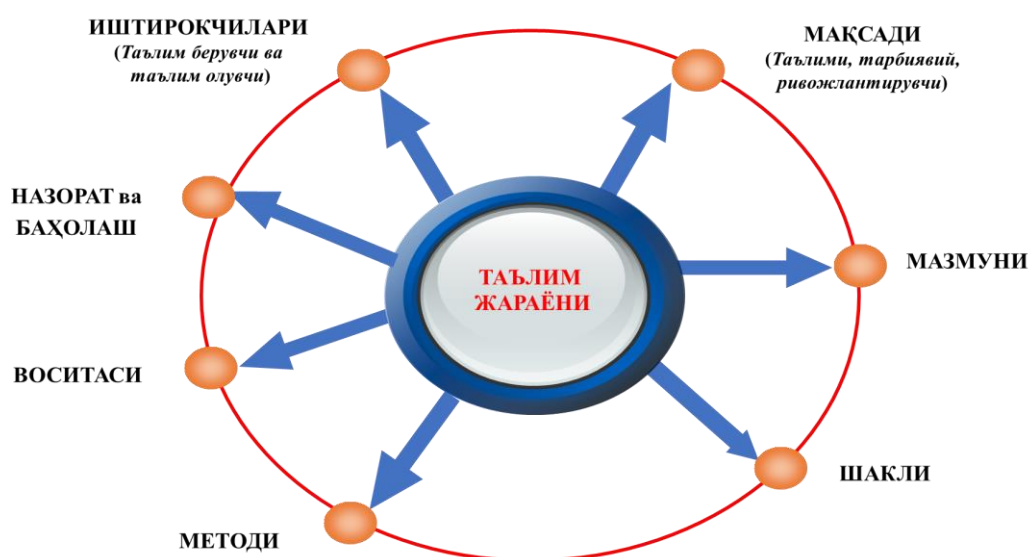
Pedagogik jarayonning protsessual va ishlab chiqarish jihatlari ularning uzviyligida amalga oshiriladi. Pedagogik jarayon muhim hodisa sifatida qadimgi davrlardan beri mavjud bo'lib, bu avvalgi avlodlar tomonidan to'plangan tajribani yangi avlodlarga etkazish, ushbu tajribani takomillashtirish va rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, jamiyat barqarorligi uchun zaruriyatdir. Pedagogik jarayon asrlar davomida takrorlanadi va rivojlanadi, zamonaviy ta'lim darajasi uning rivojlanishining keyingi bosqichidir.

Pedagogik jarayonda ishlab chiqilgan asosiy prinsiplar, qoidalar va maxsus tushunchalar maktab hamda maxsus pedagogika guruhlaridagi pedagogik fan tarmoqlari, didaktika prinsiplari va umumiy pedagogikadagi qonun-qoidalarni, ta'lim-tarbiya berishning o'ziga xosligidan kelib chiqib o'zgartiradilar va o'z sohasiga moslashtiradilar.

Didaktikada ta'lim va tarbiyaning uzviy aloqadorligi prinsipi. Pedagogik jarayon-bu o'qituvchi va ta'lim oluvchilarning ta'lim, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalarini hal qilishga qaratilgan maxsus tashkil etilgan, maqsadga muvofiq bo'lgan o'zaro munosabat.

Pedagogik jarayon - bu o'qituvchi va ta'lim oluvchilarning ta'lim, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalarini hal qilishga qaratilgan maxsus tashkil etilgan, maqsadga muvofiq bo'lgan o'zaro munosabat. O'qituvchi pedagogik jarayonni tashkillashtiradigan va boshqaradigan shaxsdir.

Ta'lim jarayonning asosiy tushunchalari: ishtirokchilar (ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi), maqsad, mazmun, shakl, metod, vositalar va nazorat hamda baholash hisoblanadi. Ta'lim jarayonini yaxlit tizim sifatida quyidagicha tasvirlash mumkin (1-rasm).

1-rasm. Ta'lim jarayonini yaxlit tizim sifati

O'qituvchi pedagogik jarayonni tashkillashtiradigan va boshqaradigan shaxsdir. Zamonaviy pedagogik jarayon ko'p asrlar davomida shakllangan va rivojlangan nazariyalarga asoslanadi. Ta'lim, tarbiya va shaxsiy rivojlanishning deyarli har qanday zamonaviy nazariyasi o'tmishdagi psixologik va pedagogik g'oyalari va tushunchalarga tayanadi. Pedagogik jarayonni ilmiy jihatdan anglashga bo'lgan birinchi urinishlar qadimgi davrlarda ham mavjud edi. Bu borada Aflotun, Aristotel, Suqrot, Demokrit va boshqa qadimgi yunon faylasuflarining ta'limoti haqidagi qarashlar keng tarqalgan. Ularning fazilatlarini tarbiyalash haqidagi g'oyalari bugungi kunga qadar dolzarbdir.

XX asrda turli mamlakatlarda pedagogik jarayon va tizimlar haqidagi nazariyalar paydo bo'ldi, ularning markazida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yetakchilik qildi (J. Dyui, L. Kolberg, R. Shtayner va boshqalar). 1930-1980 yillarda shaxsni tarbiyalash nazariyasi katta muvaffaqiyat qozondi.

Tarbiyalanuvchi - bu insoniyat tomonidan uning barcha xilma-xilligi bo'yicha to'plangan tajribani o'zlashtirish uchun zarur shart bo'lgan sub'ekt. O'qituvchi va ta'lim oluvchilar faoliyat sub'ekti (raqamlar) sifatida pedagogik jarayonning asosiy tarkibiy qismidir. Pedagogik jarayon tarkibiy qismlariga uning maqsadi, natijalari, mazmuni, tashkil etilishi ham kiradi.

3. Didaktikaning rivojlanish tendensiyalari. Didaktik tizimlar va o'quv modellari.

Didaktik tizim deganda ma'lum mezonlarga ko'ra tanlangan yaxlit ta'lim tushuniladi. Didaktik tizimlar ekskursiyaning ichki yaxlitligi bilan ajralib turadi, maqsadlar, tashkiliy tamoyillar, mazmuni, o'qitish shakllari va usullarining birligi bilan shakllanadi. Tuzilmalarning o'ziga xos xususiyati bugungi tadqiqotchilarga uchta tubdan farq qiladigan didaktik tizimni ajratib olishga imkon beradi:

1) I.F.Gerbartning didaktik tizimi (didaktika); 2) D. Devining didaktik tizimi; 3) Zamonaviy mukammal tizim.

Nemis faylasufi va pedagogi I.F. Gerbart (1776-1841), Ya.A. Komenskiyning an'anaviy sinf-dars tizimini tanqidiy qayta ko'rib chiqdi. Komenskiy, axloq va psixologiyaning nazariy yutuqlari asosida "pedagogikaning ilmiy tizimini" yaratdi. Gerbartning fikriga ko'ra, ta'limning eng yuqori maqsadi yuksak axloqiy fazilatlariga ega shaxsni, axloqiy jihatdan kuchli xarakterli shaxsni shakllantirishdir. Uning fikricha, ta'lim quyidagi axloqiy g'oyalarga asoslangan bo'lishi kerak:

- shax intilishlarining yo'nalishini, faoliyat sohasini va salohiyatini belgilaydigan mukammallik;

- xayrixohlik, o'z irodasini boshqalarning irodasiga muvofiqlashtirish va bo'ysunishni ta'minlash;

- odamlar o'rtasidagi ziddiyatlarning kuchayishiga yo'l qo'yimaslik va b.

Didaktik tizimni yaratar ekan, zamonaviy psixologiyadan Gerbart ikkita asosiy g'oyaga tayandi:

- irsiy yoki orttirilgan ruhiy moyillik mavjud emas;

- barcha aqliy hayot g'oyalar asosida shakllanadi.

Gerbartning psixologiyasi va etikasi metafizik xarakterga ega edi va u taklif qilgan didaktika nemis idealistik falsafasiga asoslangan edi. Gerbart o'qitish tizimining asosiy xususiyatlari quyidagilar edi. Maktabning asosiy vazifasi – tahsil oluvchilarning intellektual rivojlanishiga g'amxo'rlik qilish, tarbiya esa oila masalasidir. Axloqiy jihatdan kuchli xarakterlarni shakllantirish uchun to'g'ri pedagogik etakchilik, intizom va shu bilan bog'liq ta'lim xizmat qiladi.

Amerika faylasufi, psixologi va pedagogi Jon Dyuning didaktik tizimi jamiyat va ta'lim muassasasining izchil rivojlanishi bilan ziddiyatga kelgan gerbartchilarning avtoritar didaktik tizimiga qarshi turish maqsadida ishlab chiqilgandi. J. Dyui tomonidan intizomiy choralar asosida tahsil oluvchilarga yuzaki ta'lim berish tanqidga uchradi. Shuningdek, pedagog hayot bilan bog'liq bo'lmagan ta'limning eskirgani; tahsil oluvchilarga "tayyor" bilimlarni berish, yodlashga qaratilgan "passiv" usullardan foydalanish; talabalarning qiziqishlari, ehtiyojlari etarli darajada hisobga olinmaganligi; ta'lim mazmunini ijtimoiy ehtiyojlardan ajratish; talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirishga etarlicha e'tibor bermaslik jiddiy pedagogik xatolarga olib kelishi mumkinligini ta'kidlaydi.

Oliy ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonlar ikki kichik tizim doirasida, ya'ni darsda va darsdan tashqari faoliyat jarayonlarida amalga oshiriladi. Bu jarayonlarni hamda o'zaro bog'liq bo'lgan tashkil etuvchi qismlarning ichki tabiatiga xos bo'lgan jarayonlarni o'z ichiga olgan hamkorlikdagi faoliyatlar, shuningdek, ichki sharoit va imkoniyatlar pedagogik tizimni tashkil etadi, bunda tizimning sub'ekti hisoblangan pedagoglar, ta'lim oluvchi-talabalar, ota-onalar va rahbarlarning faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Didaktik tizim ta'lim muassasasining maqsadi, vazifasi, ta'lim muassasasi tomonidan tanlangan model, strategiyalari orqali tavsiflanadi. Ya'ni ijtimoiy tizim turlaridan biri hisoblangan pedagogik tizim – yosh avlodga ta'lim va tarbiya berish, pedagogik jarayonlarni tashkil etish maqsadlariga xizmat qiluvchi turli strukturaviy va funksional bog'liq bo'lgan komponentlar majmuidan iboratdir. Pedagogik tizim belgilangan maqsad yo'nalishida, sub'ektlar faoliyatini muvofiqlashtirish, rahbarlar va pedagog xodimlarning funksional vazifalarini amalga oshirish va boshqarishda tashqi muhit bilan o'zaro ta'sir ko'rsatuvchi, alohida xususiyatlarga ega bo'lgan o'zaro bog'liq qismlarning yaxlit holda vujudga kelishidir. Ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan pedagogik jarayonlar, ya'ni ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulot, to'garak mashg'ulotlari, ekskursiya, davra suhbat, uchrashuvlar, fanlar bo'yicha tashkil etiladigan musobaqa va tanlovlar, san'at festivallari, konferensiya, va boshqa turli yo'nalishlardagi tadbirlar, mustaqil ta'lim, o'zini-o'zi tarbiya, mustaqil ma'lumot, mustaqil ishlar, kurs ishlari, bitiruv malakaviy ishlar, tarbiyaviy munosabatlar jarayoni (inson-inson, inson-texnika-inson, inson-kitobinson, inson-tabiati-inson, inson-san'at-inson munosabatlari), hamda pedagogik tajriba-

sinov va pedagogik amaliyot jarayonlari majmui hamda ularning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi pedagogik tizimni tashkil etadi.

XXI asrda oliy ta'lim didaktikasida **yangi yo'nalishlar** qatorida taniqli amerikalik psixolog va pedagog Jerom Brukner tomonidan ishlab chiqilgan "kashfiyotlar orqali" o'rganish kontseptsiyasi alohida e'tiborga loyiqdir. Unga muvofiq talabalar voqelikni o'rganishlari, bilimlarni o'zlarining kashfiyotlari orqali o'zlashtirishlari kerak, bular barcha bilim kuchlarini ishga solishni talab qiladi va samarali fikrlashni rivojlantirishga nihoyatda samarali ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, talabalar bundan oldin o'zlari uchun noma'lum bo'lgan umumlashtirishlarni mustaqil ravishda shakllantirishlari, shuningdek ularni amaliy qo'llash ko'nikma va malakalariga ega bo'lishlari kerak.

Amaliy pedagogik faoliyat asoslari bo'lib hisoblanmish zamonaviy oliy ta'lim didaktikasi quyidagi xususiyatlari bilan tavsiflanadi:

1. Uning uslubiy asosini bilimlar falsafasi (gnoseologiya), materializmning ob'ektiv qonunlari tashkil etadi, buning natijasida zamonaviy didaktika o'quv jarayonini tahlil qilish va talqin qilishda bir tomonlama yondashuvdan chetlashdi.

Zamonaviy oliy ta'lim didaktikasi *pragmatizm, ratsionalizm, empirizm, texnokratizm* kabi falsafiy tizimlarga ega.

2. Zamonaviy didaktik tizimda o'qitishning mohiyati tayyor bilimlarni berish yoki qiyinchiliklarni mustaqil ravishda engib o'tish, talabalar tomonidan yaratilgan kashfiyotlari bilan bog'liq emas. Bu tahsil oluvchilarning o'z tashabbusi va mustaqilligi, faolligi bilan pedagogik menejmentning oqilona kombinatsiyasi bilan tavsiflanuvchi mohiyat va ma'no kashf qiluvchi jarayondir. Zamonaviy didaktika oqilona ratsionalizmga tayanadi. Uning kredosi va asosiy maqsadi talabalarni minimal vaqt, kuch va mablag sarflagan holda sifatli ta'lim olishga etkazishdir.

3. Ta'lim mazmunini aniqlashtirishga intilish yondashuvi o'zgardi, o'quv rejalari va dasturlarini shakllantirish tamoyillari va o'quv kurslari loyihalarini o'zgartirishga yangicha yondashuv paydo bo'ldi. Bugungi kunda tabaqalashtirilgan o'quv rejalari, dasturlari, kurslari butun dunyo ta'lim tizimiga tatbiq qilinmoqda. Shu bilan birga, o'quv dasturlarini optimallashtirish jarayonlari chuqurlashib, ularni talabalarning eng xilma-xil ehtiyojlari va qiziqishlariga moslashtirilmoqda.

Pedagogik jarayon ishtirokchilarining professional faoliyati va ularga qo'yiladigan didaktik talablar. O'qituvchilar tarkibining kasbiy tayyorgarligi—pedagogik jarayonning tarkibiy elementlarining nisbiy avtonomiyasiga ega bo'lgan dinamik tizim. Ushbu tizimning tarkibiy qismi sifatida didaktik mashg'ulot kelajakdagi mutaxassisning didaktik madaniyatini shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon bo'lib, uning samarali ta'lim ishtirokchilari o'rtasidagi didaktik o'zaro ta'sirga tayyorligini ta'minlaydi. Bu jarayonda didaktik talabning mohiyatini aniqlash ushbu jarayonning boshqa unsurlari bilan aloqasini ko'rib chiqish va shu bilan uning o'ziga xosligi va funktsiyalarini aniqlashni, tuzilishini yoritib berishni, rivojlanishning tarkibiy qismlari va

harakatlantiruvchi kuchlari o'rtasidagi muntazam aloqalarni tahlil qilishni taqozo etadi.

Pedagogik jarayonda kasbiy faoliyatning yaxlitligini ta'minlaydigan didaktik tayyorgarlikning asosiy tarkibiy qismlari: *maqsadga muvofiqlik, mazmunli, texnologik va samarali natijaviylik* hisoblanadi. Har bir komponentning mazmuni va ularning o'zaro ta'siri didaktik tayyorgarlikning umumiy tamoyillari hamda foydalanilayotgan pedagogik texnologiyalar asosida yotadigan o'ziga xos printsiplarning harakati bilan belgilanadi.

Kasbiy didaktik tayyorgarlikning maqsadli komponenti umumiy maqsad va vazifalar tizimining birligi bilan ifodalanadi, uning kompleks echimi unga erishishni ta'minlaydi. OTM ta'limining asosiy maqsadi o'zlashtirilayotgan aniq kasbiy faoliyatning ajralmas tarkibini shakllantirishdan iborat.

M.N. Skatkin, I. Ya. Lerner, V.V. Kraevskiylarning ijtimoiy tajriba tuzilishini va ta'lim mazmunini aniqlash maqsadida o'tkazgan tahlillari shuni ko'rsatdiki, shaxs faoliyatining maqsadga muvofiq alohida harakati- maqsadlar, vositalar, usullar va natijalar to'g'risidagi bilimlarni kengaytirishni nazarda tutadi; zarur faoliyat turini amalga oshirish qobiliyati; uni o'zgartirish va yangi sharoitlarga moslashtirishga tayyorlik- bularning barchasi pedagogning kasbiy tayyorgarligini bildiradi. Pedagog kadrlarni didaktik tayyorlashning asosiy vazifalari:

- 1) bo'lajak mutaxassislar o'rtasida didaktik bilimlar tizimini shakllantirish;
- 2) talabalar tomonidan didaktik ko'nikma va malakalarning zaruriy kompleksini o'zlashtirish;
- 3) ularni ijodiy pedagogik faoliyat tajribasini o'zlashtirish;
- 4) ta'lim oluvchilar o'rtasida didaktik nazariya, pedagogik faoliyat va unga didaktik tayyorgarlik jarayoniga qiymat-emotsional munosabat tizimini shakllantirish. Ushbu vazifalarning kompleks echimi bo'lajak o'qituvchining didaktik madaniyatini shakllantirishni ta'minlaydi va didaktik tayyorgarlik vazifalarini amalga oshirilishini belgilaydi.

Kasbiy pedagogik faoliyat nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladigan didaktik tayyorgarlikning mazmuni didaktikaning ilmiy zamirida rivojlanadi, semiotik, psixologik va didaktik talablarni hisobga olgan holda moslashtirilgan va OTM mutaxassisning kasbiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Didaktik mashg'ulotlarning mazmunini tanlash "Didaktika" o'quv predmetini ta'lim, kvazi-professional (kasbga o'xshash) va o'quv-kasbiy faoliyat sub'ekti sifatida rivojlantirish mantig'ida tuzilgan. Shu bilan birga, kelajakdagi kasbiy faoliyatga qo'yiladigan talablar tizimli bo'lishi zarur.

Didaktik tizimlarda pedagogik jarayonlarni loyihalashtirish va tashkil etish: auditoriya va auditoriyadan tashqari tashkil etiladigan tadbirlar, mustaqil ta'lim, tarbiyaviy munosabatlar jarayonlari hamda pedagogik amaliyot va pedagogik tajriba-sinov jarayonlarining o'zaro bog'liqligi va aloqadorligini ta'minlash talabalar uchun tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayonlari natijaviyligi hisoblangan pedagogik jarayonlar samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Pedagogik jarayonlarni tashkil etishga tizimli yondashuvni tatbiq etishda talabalarga o'rgatiladigan tushunchalarning mazmun-mohiyati va ahamiyatiga

ko'ra o'zaro bog'liqligini ta'minlash hamda mazkur tushunchalar ma'lum bir izchillikda va o'zaro bog'liq holda o'rganilishi zarurligini inobatga olish zarur. Ya'ni dars jarayonida o'rganilgan tushunchalarni mustahkamlash va rivojlantirish uchun ta'lim oluvchi-talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish, unda ta'lim oluvchi-talabalar mustaqil o'rganishi uchun berilayotgan topshiriqlar hamda tashkil etiladigan tadbirlar yo'nalishi va o'rganiladigan mavzular mazkur tushunchalarni rivojlantirishga xizmat qilishi, ta'lim oluvchi-talabalar tomonidan o'zlashtirilgan tushunchalarning rivojlantirish va takomillashtirib borishga pedagogik amaliyot va pedagogik tajriba-sinov jarayonlari samaradorligi o'z ta'sirini ko'rsatishi inobatga olinishi zarur.

Talabalar (bakalavrlar) uchun tashkil etiladigan pedagogik amaliyot raqobatbardosh kadrlar tayyorlash yo'nalishida tashkil etiladigan pedagogik jarayonlarning asosiy komponentlaridan biri hisoblanadi. Oliy o'quv yurtlarida talabalarning olgan nazariy bilimlari pedagogik amaliyot jarayonida mustahkamlanadi, ularda pedagogik faoliyat bo'yicha malaka va ko'nikmalar shakllanib, rivojlanib boradi. Pedagogik amaliyot pedagogik faoliyatning muhim va qimmatli tomonlarini ochishga yordam beradi. Amaliyot davomida bo'lajak pedagoglar umumiy o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida (keyingi o'rinlarda ta'lim muassasalari deb keltiriladi) tashkil etiladigan pedagogik jarayonlarning turli tomonlarini kuzatadi, tahlil qiladi, dars o'tishni o'rganadi, ta'lim oluvchilar bilan tarbiyaviy ishlarni olib boradi, darsdan tashqari mashg'ulotlarni o'tkazadi. Pedagogik amaliyot talabalarni kelajakda ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishga amaliy jihatdan tayyorlash maqsadida tashkil etiladi va mazkur jarayonda talabalarning tayyorgarlik darajasi aniqlanadi. Pedagogik amaliyot jarayonida talabalarning dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etish va boshqarish yo'nalishlaridagi bilim, ko'nikma va malakalari qay darajada shakllanganligi ma'lum bo'ladi. Pedagogik amaliyot talabalar uchun qaysi fanlarni yaxshi o'zlashtirganligi va qaysilariga e'tibor bermaganini anglash, pedagogik jarayonlarni rejalashtirish, loyihalashtirish, tashkil etish va boshqarish hamda dars konspektlarini tuzish va darsdan tashqari tadbirlarni rejalashtirish va tashkil etish yo'nalishlaridagi tushunchalarini, ko'rgazmali qurollar, ilmiy-metodik tavsiyalar tayyorlash, umuman olganda o'zlarining pedagogik qobiliyatlari darajasini mustaqil aniqlashi uchun imkoniyatlar yaratadi. Tajribalarning ko'rsatishicha, ko'pincha talabalar pedagogik amaliyot davrida nazariy tushunchalarini amaliyotga tatbiq etish va amaliy ko'nikmalaridan foydalanishda ma'lum kamchiliklarga yo'l qo'yadilar, dars o'tish va darsdan tashqari tadbirlarni tashkil etish hamda o'tkazishda turli xil qiyinchilik va muammolarga duch keladilar. Pedagogik amaliyot talabalarga pedagogik amaliyot rahbarlaridan kerakli maslahatlar olish asosida o'zlari yo'l qo'ygan kamchiliklar hamda muammolarni kelib chiqish sabablarini va ularni bartaraf qilish yo'l-yo'riqlarini o'rganib olishlari uchun zaruriy-ta'limiy muhit sifatida xizmat qiladi. Natijada talabalarning faqat nazariy bilimlari

mustaxkamlanib qolmay, balki pedagoglar uchun zarur bo'lgan amaliy malaka va ko'nikmalari ham shakllanib va rivojlanib boradi.

Pedagogik amaliyot jarayonida talabalarning pedagogik faoliyatga psixologik moslashuvini tezlashtirishda va ularning nazariy tushunchalarini mustahkamlash, bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda pedagogik amaliyot tashkil etilgan ta'lim muassasalari jamoasi faoliyati, u yerdagi muhit va mavjud tarbiyaviy munosabatlar jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki pedagogik amaliyotning birinchi kunlarida talabalar ta'lim muassasasi tarixi, uning yo'nalishi va mavjud shart-sharoitlar; ta'lim muassasasi rahbarlari va pedagog xodimlar faoliyati hamda ularning ish rejalari; ta'lim muassasasi jamoasi madaniyati; ta'lim oluvchilar bilan olib borilayotgan ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy ishlar tizimi; o'quv xonalari, laboratoriya va o'quv ustaxonalari; kasbga yo'llash (kasb tanlash) markazining faoliyati; jamoaviy boshqaruv organlari va jamoatchilik tashkilotlari faoliyati hamda o'qituvchilar, sinf rahbarlari va to'garak rahbarlarining mehnat faoliyati bilan tanishadilar. Bu o'z navbatida ta'lim muassasasidagi shart-sharoitlar va mavjud ta'limiy muhit talabalarning pedagogik amaliyot jarayonidagi faolligiga hamda kelgusi pedagogik faoliyati yo'nalishidagi tasavvuri va tushunchalariga o'z ta'sirini ko'rsatishini ifodalaydi. Demak, pedagogik amaliyotlarni tashkil etish uchun ilg'or pedagogik tajribalarga ega bo'lgan pedagog xodimlar faoliyat ko'rsatuvchi, zamonaviy talablarga javob beradigan, raqobatbardosh bitiruvchilar tayyorlash yo'nalishidagi tajribalari ommalashtirilgan zamonaviy talim muassasalarini tanlash muhim ahamiyatga ega. Mustaqil ta'lim – bu insonning o'zi tanlagan vositalar va adabiyotlar yordamida avlodlar tajribasini, fan va texnika yutuqlarini o'rganishga yo'naltirilgan shaxsiy xatti-harakatlari jarayoni. Bunda insonning ichki dunyosi, his-tuyg'ulari, mustaqil va erkin fikrlash qobiliyati asosiy rol o'ynaydi. Bir hadisda “So'zda sehr, she'rd a hikmat bor” deyilganidek, bu haqda she'riyatda shunday hikmatli misralar bor: Kimki ololmasa hayotdan ta'lim, unga o'rgatolmas hech bir muallim. Demak, pedagogik jarayonlar samaradorligi nafaqat ta'lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etishga, balki mustaqil ta'limni yo'lga qo'yish, ta'lim oluvchi-talabalarda o'zini-o'zi tarbiyalash ko'nikmalarini shakllantirish, shuningdek, ularning refleksiv faoliyatini hamda o'zaro ta'sir jarayonini tashkil etish zarur. Ta'lim muassasalarida didaktik jarayonlarni tashkil etishda shaxslararo munosabatlar, talaba shaxsining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi tarbiyaviy munosabatlar jarayonining mavjudligi va ularning o'ziga xos xususiyatlarini ham inobatga olinishi zarur. Pedagogik jarayonlarni tashkil etishda mazkur jarayon ishtirokchilari, ya'ni professor-o'qituvchilar hamda talabalar o'zaro ma'lum bir belgilangan munosabatda bo'ladilar, bu munosabatlarni iqtisodiy, siyosiy va boshqa munosabatlardan farqli ravishda tarbiyaviy munosabatlar deb ataymiz. Tarbiyaviy munosabatlar insonlarning o'zaro tajriba almashinishi, tajribalarni o'zlashtirishi, qo'llashi, ular o'rtasidagi doimiy munosabat, ya'ni aloqalar tizimi bo'lib, inson-inson, inson-texnika-inson, inson-kitob-inson, inson-tabi'at-inson, insonsan'at-inson kabi tarbiyaviy munosabatlar shaklida

vujudga keladi va mazkur jarayonda inson ikkinchi bir insonga bevosita va bilvosita o'zining xatti-harakatlari bilan yoki vositalar yordamida ta'sir o'tkazishi mumkin, bu jarayon ixtiyoriy ta'lim muassasalaridagi rahbarlar bilan xodimlar, professor-o'qituvchilar va ta'lim oluvchitalabalar o'rtasidagi munosabatlarni ham qamrab oladi.

Kasbiy didaktik tayyorgarlikning rivojlanishini ta'minlaydigan pedagogik funksiyalar tizimi. Didaktik tayyorgarlikning *rivojlanish funktsiyasi* shundaki, didaktik bilim va ko'nikmalarni egallash mutaxassisga ta'lim muassasasida o'quv jarayonini tashkil etishga ijodiy yondashishni amalga oshirishga imkon beradigan kasbiy fikrlash, nutq, pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish bilan uzviy bog'liqdir.

Didaktik tayyorgarlikning *muvoqlashtiruvchi funktsiyasi* uning pedagogika kurslari va xususiy metodlarini, shuningdek maxsus kurslar va maxsus seminarlarni o'qiyotgan talabalarning kelgusi jarayoniga yo'naltiruvchi ta'siri bilan bog'liq. Ushbu funktsiyaning alohida roli pedagogik OTMlarning turli fakultetlarida o'quv jarayonini qiyosiy tahlil qilishda kuzatiladi.

Didaktik tayyorgarlikning muvoqlashtiruvchi rolini amalga oshirish bilan uning birlashtiruvchi funktsiyasi o'zaro bog'liqdir. Ikkala funktsiya ham bo'lajak mutaxassis tomonidan didaktik muammolarni hal qilishda fanlararo integratsiya zarurati bilan bog'liq. Didaktik tayyorgarlikning birlashtiruvchi funktsiyasi shundaki, didaktik nazariyani o'zlashtirish jarayoni talabalarning falsafa, sotsiologiya, psixologiya, ta'lim nazariyasi va boshqalarni o'rganish jarayonida olgan bilimlarini hayotga tatbiq etadi, tizimlashtiradi va yangi mazmun bilan to'ldiradi.

OTMda o'qituvchisining didaktik tayyorgarligi didaktik funktsiyalarni pedagogik jarayonda to'la-to'kis amalga oshirilishini taqozo etadi va tahsil oluvchilar tomonidan ma'lum bir tarkibni o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladi. Didaktik tayyorgarlikning mazmunini ilmiy asoslangan holda tanlab olish, uni optimallashtirish bo'yicha izlanishlar olib borish, pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishda asosiy shartlardan biridir. Ma'lumki, ta'lim mazmuni uchta darajada shakllanadi: umumiy nazariy tushuncha, o'quv predmeti va o'quv materialli.

Shunday qilib, OTMlarda didaktik tizimlar asosida didaktik tayyorgarlikning mazmunli pedagogik ta'lim mazmunining nisbatan mustaqil yo'nalishi bo'lib, uning o'zlashtirilishi insonga pedagogik faoliyatning didaktik jihatlarini o'zlashtirishga sharoit yaratadi.

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Didaktika nimani o'rganadi? Mazkur sohaning ob'ekti va predmetini izohlang.
2. Didaktikaning asosiy kategoriyalarini sanab bering.
3. Zamonaviy ta'lim paradigmalariga nimalar kiradi?
4. O'qitish jarayonining asosiy vazifalariga izoh bering.

Adabiyotlar:

1. Abdullaeva Sh.A., Ibragimov X.I. Pedagogika nazariyasi.-Toshkent: Fan, 2011.-278 b.

Ro'zиеva D.I., Tolipov O'., Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Me'ros, 2015.-188b.

2-Mavzu: Ta'lim maqsadi va mazmuni

REJA:

1. Ta'lim mazmuni konsepsiyasi.
2. Didaktik prinsiplar va ularning mazmuni.
3. Ta'lim mazmunini tanlashga oid nazariyalar, asosiy didaktik yondashuvlar.

Tayanch tushunchalar: oliy ta'lim didaktikasi, o'qitish yo'llari, pedagogik jarayon, tarbiya, shaxs, tarbiyalanganlik, ma'naviyat, axloqiylik, tarbiya turlari, tarbiya qonuniyatlari, metodlar, vositalar, xalq pedagogikasi.

1. Ta'lim mazmuni konsepsiyasi. Oliy ta'limda didaktikaning mantiqiy va gnoseologik asoslarini tushunishga bo'lgan intilish ushbu bilim sohasining zamonaviy nazariy va uslubiy muammolarini izlashga va tushunishga yo'naltiradi. L.Klinberg yozganidek, "Didaktikaning nafaqat ilmiy samaradorligi va fanlar o'rtasidagi ilmiy obro'si, balki amaliy ta'siri, o'qitish amaliyotidagi samaradorligi ko'p jihatdan fanningasosiy nazariy va uslubiy masalalarini yanada jiddiy rivojlanishiga bog'liq. Ilm-fanni ilmiy-nazariy va uslubiy tushunish bu uning o'ziga xosligi, muammolarning butun spektrining o'ziga xos xususiyati va tahlil qilish vositalarining mavjudligidan dalolat beradi".

Oliy ta'lim didaktikasining birinchi muammosi - bu oliy o'quv yurtlarining zamonaviy didaktikasini (ilmiy-pedagogik nazariyalardan biri sifatida) uning funksiyalarini amalga oshirish va uning ilmiy maqomini aniqlash bilan bog'liqdir.

Oliy ta'lim didaktikasida ko'rsatilganlardan tashqari, boshqa uslubiy muammolar ham mavjud. Eng qiyinlaridan biri bu zamonaviy universitetda o'quv jarayonini o'rganish uchun etarli metodikani topish muammosi. I.M.Osmolovskaya didaktik tadqiqotlarda tabiatshunoslik (kuzatish, tajriba) usullarining keng tarqalganligiga ishora qiladi. Tajriba davomida alohida qiyinchiliklar paydo bo'ladi, chunki dastlab tajriba va nazorat guruhlarida pedagogik jarayonlar oqimi uchun shartlarni tenglashtirish qiyin.

Oliy ta'lim didaktikasining yana bir muammolaridan biri – o'tkazilayotgan tadqiqotlarda tahsil oluvchilarning dinamikadagi ko'rsatkichlarini taqqoslash shartlarni tenglashtirishga kafolat bermaydi. Didaktika gumanitar fandır va gumanitar bilimlarning ilmiy xarakteriga muvofiq bo'lishi kerak. Bunday holda didaktikadan aniqlik va aniq ta'riflarni talab qilishning hojati yo'q. Gumanitar fanlar birma-bir ta'riflash qiyin bo'lgan murakkab, ko'p qirrali ob'ektlarni

o'rganadi, masalan "madaniyat", "jamiyat", "shaxs". Gumanitar fanlarda ushbu ob'ektlarning turli xil ta'riflari mavjud bo'lib, ularning har biri ob'ektga nisbatan u yoki bu uslubiy yondashuvni aks ettiradi, u yoki bu jihatlarni yoritadi.

Didaktikaning gumanitar fan sifatida rivojlanishi gumanitar bilish usullari rolining oshishiga olib keladi: matnlarni sharhlash (ular ramziy va ramziy umumlashtirish sifatida qaraladi), monografik o'rganish, tipik yoki aksincha, nostandart vaziyatlarni fenomenologik tavsifi, keyinchalik tahlil qilish bilan. Didaktikani gumanizatsiya qilish tabiiy ilmiy usullarni to'liq rad etishni emas, balki ularning ahamiyatini pasayishini talab qiladi.

Zamonaviy oliy ta'lim didaktikasining axloqiy va o'z-o'zini anglash muammosi uni har tomonlama tadqiq qilishni talab etadi. Falsafa va fan tarixida o'z-o'zini anglash muammosi ilmiy bilimlarda aynan uning jamiyat bilan munosabatlarining burilish nuqtasida yoki inqirozli daqiqalarida ko'tarilishi isbotlangan bo'lib, bu nafaqat intellektual mezonlarni, me'yorlar va qadriyatlarni nafaqat maqbul ishlashni, balki ijtimoiy faoliyatni ham ta'minlashga qaratilgan ehtiyojlarni keltirib chiqaradi. Didaktik bilimlarga bo'lgan yondashuv va xususan, oliy ta'lim didaktikasida bilim olish holatining belgilari aniq. Bunday sharoitda oliy o'quv yurtlarida zamonaviy o'qitish nazariyasida axloqiy nazariyani tavsiflash zarurati yuzaga keladi. Bu ham OTDning asosiy muammolaridan biri sifatida baholanadi.

Ilm-fan etikasi kontseptsiyasining asoschisi R.Merton, umuman olganda, normalar tizimi funktsional rol o'ynaydi, olimlar uni harakatga ko'rsatma sifatida, ichki muhit sifatida qabul qilishlarini aniqladilar. Ilmiy axloq normal fanning mavjud bo'lishi uchun zarur shartdir. Ilmiy axloqning imperativlari olimlar tomonidan o'zlashtirilib, ularning ilmiy o'zini anglashi aks etadi. Binobarin, ma'lum bir bilim sohasiga mansub olimlar birgalikda foydalanadigan axloqiy me'yorlarning yagona izchil tizimi uning yuqori ilmiy maqomini tasdiqlaydi.

Oliy ta'lim didaktikasining asosiy funksiyalari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

1. **Sintetik funksiya** - alohida ishonchli bilimlarni yagona, yaxlit tizimga birlashtirish;

2. **Tushuntirish funksiyasi** - sabab va boshqa bog'liqliklarni aniqlash, berilgan hodisaning turli xil bog'lanishlari, uning muhim xususiyatlari, kelib chiqishi va rivojlanish qonuniyatlari va boshqalar;

3. **Metodik funksiya** - nazariya asosida tadqiqot faoliyatining turli shakllari, usullari, metodlari, shakllantiriladi;

4. **Bashorat qilish funksiyasi.** Ma'lum hodisalarning haqiqiy holati haqidagi nazariy g'oyalar asosida ilgari noma'lum bo'lgan faktlar, ob'ektlar yoki ularning xususiyatlari, hodisalar orasidagi aloqalar va boshqalar mavjudligi to'g'risida xulosalar chiqariladi. Bu ilmiy bashorat deb nomlanadi;

5. **Amaliy funksiya.** Har qanday nazariyaning yakuniy maqsadi amalda o'z ifodasini topishi, haqiqatni o'zgartirish uchun "harakatga ko'rsatma" bo'lishi kerak. Shuning uchun, "yaxshi nazariyadan ko'ra amaliyroq narsa yo'q" degan

ibora didaktikada keng qo'llaniladi. U yoki bu darajada ushbu funksiyalarni oliy o'quv yurtlarida o'qitish nazariyasi ham amalga oshiriladi. Agar biz universitetda o'quv jarayonining borishini tavsiflasak, o'qituvchining faoliyatini va boshqalarni o'rgansak, unda biz tavsiflovchi funksiyani amalga oshiramiz. Fanning **tavsiflovchi funksiyasi** empirik faktlarni to'plash, ularni umumlashtirish asosida ilmiy muomalaga kiritish imkonini beradi. Tushuntirish funksiyasini didaktika tomonidan amalga oshirilishi kuzatilayotgan hodisalarni tushuntirishga, ularning mohiyatini ochib berishga imkon beradi.

Oliy ta'lim didaktikasida, boshqa gumanitar fanlar singari, kuzatilgan hodisalarni izohlash tabiiy bo'lganishlardan farq qiladi. O'rganilayotgan vaziyatda ta'lim jarayoniga ko'plab omillar ta'sir qiladi, ularning ba'zilar aniq kuzatiladi, ammo ba'zilar tadqiqotchidan yashiringan. Aslida tavsiflovchi nazariya bo'lgan oliy o'quv yurtlari didaktikasini metodik jihatdan to'g'riligini tahlil qilish juda qiyin. Masalan, bu oliy ta'lim didaktikasining ko'plab asosiy tamoyillari tizimlashtirilmaganligi va tasniflash uchun aniq asoslarga ega emasligidandir. Ilmiy bilimlarning bashorat qiluvchi vazifasi shundaki, u nafaqat voqea yoki hodisani tushuntiradi, balki ularni oldindan bashorat qiladi.

Har qanday fan singari, oliy ta'lim didaktikasi borliq haqidagi bilimlarni to'g'ri aks ettiradigan haqiqiy bilimlarga erishishga qaratilgan. Haqiqiy ilmiy bilim insonga voqelikni o'zgartirishga, uning keyingi rivojlanishini bashorat qilishga yordam beradi. Didaktik bilimlar o'quv jarayonini takomillashtirish va natijalarini bashorat qilish imkonini beradi. N.L.Korshunova pedagogikadagi bilimlarning ob'ektivligi (haqiqati) muammosini o'rganar ekan, boshqa ilm-fan singari oliy ta'lim didaktikasi ham "fanning qattiq yadrosi" ni tashkil etuvchi dalillarga asoslangan va asosli bilimlarni o'z ichiga oladi.

V. V. Kraevskiy 1977 yilda o'zining "Ilmiy asoslash muammolari (uslubiy tahlil)" monografiyasida boshlang'ich didaktik "o'qitish", "o'qish", "o'rganish" toifalarini, shuningdek, o'rganishning mohiyatini aks ettiruvchi tushunchalarni: "tarbiyaviy faoliyat", "pedagogik jarayon", "o'quv harakati" "o'qitish uslubi", "o'quv jarayoni", "o'quv loyihasi", "o'quv holati" va boshqalarni tavsifladi. Keling, ularni batafsil ko'rib chiqaylik.

V. V. Kraevskiy fikricha, didaktik darajada o'qitish- "ijtimoiy tajribani yosh avlodga o'tkazish faoliyatida o'qitish va o'qitishning birligi" sifatida namoyon bo'ladi. V.I.Zagvyazinskiy "o'qitish" ni o'qish va o'rganishni o'z ichiga olgan jarayon deb ta'riflaydi, uning mohiyati talabalarni tizimli ilmiy bilimlar bilan qurollantirish, qadriyatlar va an'analar bilan tanishtirish, milliy va jahon madaniyati yutuqlari asosida ta'lim va taraqqiyotga yo'naltiradi. I.M.Osmolovskaya ta'kidlashicha, "o'rganish" va "o'quv jarayoni" odatda sinonim sifatida ishlatiladi.

Ushbu muammoning konseptual-semantik tomoniga e'tibor qaratadigan bo'lsak, birinchi navbatda, ta'lim shaxs va jamiyat rivojlanishi uchun eng muhim manba ekanligi bilan bog'liq. Ikkinchidan, oliy ta'limning demokratlashtirishi va insonparvarlashtirish jarayonlari uning ishtirokchilari uchun ma'lumot darajasiga bevosita ta'sir qiladi, bu ta'sir natijasi shaxsning

fuqarolik e'tiqodiga, bilimlarni o'zlashtirish asosida har kimning moslashuvchan va integral qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratiladi, shu jumladan, kasbiy va o'zini o'zi anglash uchun davlat va shaxsiy hayot ehtiyojlari tamoyillari asosida o'rganishga sabab bo'ladi. Uchinchidan, sivilizatsiya va ijtimoiy-madaniy jarayonlar uzluksiz ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalashni talab qiladi ("butun hayot davomida") barcha yoshdagi tahsil oluvchilar yangi kompetensiyalarni egallash, bilim olish usullarini o'zlashtirishlari kerak. To'rtinchidan, ta'lim va shaxs rivojlanishining yoshiga bog'liq xususiyatlarini an'anaviy tushunishga nisbatan tanqidiy- yondashish: ta'lim olishga munosabat, maqsadlar, mazmun va usullarning tanlanishini talab etadi.

Zamonaviy ta'limning madaniy va tarixiy asoslari to'g'risidagi savolni o'rta tashlagan holda, bu "eng yaqin zonani" rivojlantirish tamoyilini oqlashni anglatadi. Bu esa, oliy ta'lim didaktikasida ta'lim jarayonida paydo bo'lgan innovatsiyalarni tavsiflashga zamin yaratadi.

Didaktik innovatsiyalarni ilmiy asoslashda "vizual burilish" "ta'limiy media makon" tushunchalarining paydo bo'lganligini inobatga olishga to'g'ri keladi. Bu madaniy nutqning o'zgarishi bilan rag'batlantirilgan yangilik sifatida ma'lumotlardan foydalanish, ularning madaniyat, ta'lim va kundalik hayotdagi mavqei (E. Giddens, G. Debord, J. Deleuze, E. V. Petrovskaya, A. I. Dontsov) sifatida tavsiflanadi.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimining innovatsion salohiyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Innovatsion ta'lim texnologiyalari ta'lim muassasalarida pedagogik va menejment yangiliklarini ishlab chiqish va joriy etish orqali pedagogik faoliyatni (va ushbu faoliyatni boshqarishni) maqsadga muvofiq, mazmunli o'zgarishini nazarda tutadi: o'qitish, tarbiyalash, boshqarishning yangi mazmuni; yangi ishlash usullari, yangi vositalar, tashkiliy shakllar.

Ta'lim amaliyoti elementlarining yangiligi darajasiga qarab har xil yangilik darajalari ajratiladi. Ta'limdagi yangiliklar uchun mezon bo'lib xizmat qilishi mumkin bo'lgan innovatsiyalarning konstruktiv xususiyatlari: faoliyatli, loyihaviy, kompetensiyali yondashuvlarga asoslangan innovatsion ta'lim yondashuvlari mavjud.

Yangi ta'lim paradigmasining amalga oshirilishi ta'limning mazmuni va texnologiyasini yangilashni, yangi ta'lim muhitini yaratishni, ta'lim natijalarini baholashning tubdan farq qiluvchi vositalarini va, albatta, ushbu yangiliklarni, aniqrog'i, yangiliklarni amalga oshirishga qodir o'qituvchilarni tayyorlashni taqozo etadi.

Innovatsiya- yangilik, yangilik, o'zgarishni anglatadi; innovatsiya vosita va jarayon sifatida yangi narsani kiritishni o'z ichiga oladi. Pedagogik jarayonda innovatsiya o'qitish va tarbiyalashning maqsadi, mazmuni, usullari va shakllariga yangiliklarni kiritishni, o'qituvchi va tahsil oluvchilarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etishni nazarda tutadi.

Oliy ta'limda innovatsiyalarning asosini - ta'lim sifati va yangi ta'lim samarasini (natija) ta'minlaydigan tizim va tuzilmani, maqsad va vazifalarni,

mazmuni va texnologiyalarini, shuningdek ta'lim-makon muhitini o'zgartirishning integral xarakteristikasi tushuniladi.

Innovatsiya - bu ta'limdagi barcha sub'ektlari: ta'lim muassasalari, o'qituvchilar va talabalarning sifatini yangilash bilan bog'liq jarayondir. Pedagogik yangiliklar va innovatsion ta'limning qiyosiy xususiyatlari. Innovatsion ta'limning identifikatsiya belgilari pedagogik innovatsiya, maqsadli yo'nalishlar, yaangi ta'lim mahsulotini yaratish: ta'lim tizimi, mazmuni, texnologiyasi va ta'lim vositalari, ta'lim amaliyotida yangiliklarni ishlab chiqish va ulardan foydalanish bilan belgilanadi.

Innovatsion loyihalarning bir nechta funksional yo'nalishlari mavjud:

- samarali kasb-hunar va ta'lim jarayonini ta'minlash: ta'limning yangi mazmuni, ijtimoiy-madaniy sharoitlar, o'qitish va ta'lim texnologiyalari, innovatsion ta'lim muhiti va boshqalar.

- o'quv mahsulotlari: pedagogik vositalar, texnologik o'quv loyihalari; o'quv natijalarini baholash vositalari va boshqalar;

- tashkiliy va boshqaruv yangiliklari: kasbiy tayyorgarlik sifatini ta'minlaydigan boshqaruv jarayonlarida yangi echimlar.

Oliy ta'limda innovatsiya sub'ektlari: tadqiqotchilar, pedagog-novatorlar, ta'lim muassasalarining pedagogik jamoalari hisoblanadi.

Oliy ta'limda innovatsion faoliyat mazmuni mavjud o'quv amaliyotini ilmiy tadqiqotlar natijalari asosida maqsadli ravishda o'zgartirish, kasb-hunar va ta'lim jarayonida innovatsion loyihalarni amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishni taqoza etadi.

Innovatsiya tushunchasi tadqiqotlarda "yangilik kiritish" tushunchasi sifatida ko'rib chiqiladi, "innovatsion jarayon" tushunchasi esa yangilik yaratish va ularni o'zlashtirish hamda ta'lim muassasasi amaliyotida samarali qo'llash jarayoni sifatida ifodalanadi. Demak, pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda innovatsiya (yangilik kiritish) maqsadga yo'naltirilgan o'zgartirishlar bo'lib, innovatsion jarayon pedagogik jarayonlarga yoki pedagogik faoliyatga o'zgartirishlar (yangilik) kiritish jarayoni deb aytishimiz mumkin. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda innovatsion jarayonlarni tashkil etish asosida ko'zlangan natijalarga erishishda, eng avvalo, ta'lim muassasasidagi mavjud muammolarni o'rganish va tahlil qilish va ularni bartaraf etishda bajarilishi zarur bo'lgan vazifalarni, maqsadni aniqlash, shuningdek, pedagogik jarayon sub'ektlarining imkoniyati va ehtiyojlarini inobatga olish zarur.

Pedagogik jarayonning sifati va samaradorligi sub'ektlarning faoliyatiga qay darajada bog'liq bo'lsa, ta'lim muassasasi faoliyatida belgilangan maqsadlarga ko'ra yuqori natijalarga erishish ularning innovatsion faoliyati hamda innovatsion jarayonlarni tashkil etish qobiliyatlariga shu darajada bog'liq bo'ladi. Ta'lim muassasalarida bugungi kunda professor-o'qituvchilar uzluksiz innovatsion izlanishda bo'lishi, fikrlashi, o'zaro munosabatlarini muvofiqlashtirishi, shuningdek, talabalarda ham innovatik g'oyalarni shakllantirish asosida faoliyat ko'rsatishi zarur. Shuning uchun pedagogik

jarayon tashkilotchilari yangilik yaratish va ularni tatbiq etish, ixtirochilar salohiyatidan samarali foydalanish, ularning ilg'or pedagogik tajribalarini targ'ib qilish, ommalashtirish, innovatsion faoliyatlarining natijalarini baholash bo'yicha, ayniqsa, ta'lim muassasasi va pedagogik jamoa darajasida zaruriy bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lish zarur. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda innovatsion salohiyatiga ko'ra yangiliklar modernizatsiya, unifikatsiya, faoliyatni takomillashtirish, shaklan o'zgartirish, rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan modifikatsion innovatsiyalar; oldindan ma'lum bo'lgan metodlarning elementlarini yangi tizimga birikishini nazarda tutuvchi birikkan innovatsiyalar; o'xshashlikka va umumiylikka ega bo'lmagan radikal innovatsiyalar innovatsion jarayonlarning asosi sifatida belgilanishi mumkin. Innovatsiyalarning xususiyatlariga ko'ra ularni turli xil asoslar bilan turlicha tasniflash mumkin, ya'ni bugungi kunda yangilik kiritishning tugallangan tasnifi mavjud emas. Shu bilan birgalikda pedagogik jarayonlarni tashkil etishda va samaradorligini ta'minlashda eng avvalo, yangiliklarni pedagogik jarayonlarning qaysi bo'g'iniga tegishli ekanligini inobatga olish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Oliy ta'lim didaktikasida innovatsiyalarni pedagogik jarayon komponentlari harakatlanishi va rivojlanish darajasi hamda maqsadga yo'naltirilgan ijodiy, sifatiy o'zgarishlar jarayoni sifatida belgilash mumkin. Boshqacha qilib aytganda, innovatsiya eskilikni yangilik bilan o'zaro o'rin almashinishini tezkor jarayonini tasvirlaydi deb aytishimiz mumkin. Bu jarayonda quyidagi qator vazifalar pedagogik jarayonlarni takomillashtirish, yangiliklar kiritishni amalga oshirishda pedagogik innovatsiyalarni samaradorligining asosiy shartlari hisoblanadi: - ta'lim muassasasi jamoasi uchun yangilik kiritishning dolzarbligi mavjud muammolarni uzil-kesil hal qilish va pedagogik jarayon samaradorligini ta'minlashning asosiy omillari sifatida belgilanishi; - tanlangan innovatsion vositalarni ta'lim muassasasining imkoniyatlariga mos kelishi; - innovatsiyalarning to'la ilmiy asoslanganligi; - innovatsion jarayonlarning ahamiyatliligi va tizimlili; - yangilik yaratuvchi va undan foydalanuvchilarning shaxsiy-professional xususiyatlarini hisobga olish va innovatsiyalarning ahamiyatini anglash har bir sub'ektning yuqori darajadagi mas'uliyati hamda javobgarligini ifodalashi; - innovatsion jarayonlarda tavakkalchilikni minimal darajada bo'lishi uchun yetarli shart-sharoitlar yaratish; - tavakkalchilik darajasini tushunish va ularning asoslanganligi zaruriyati; - ta'lim mazmunida, pedagogik loyihalarda o'zgartirishlar hamda rivojlanish tamoyillarining o'z ifodasini topishi. Ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni innovatsion yondashuv asosida tashkil etishga ob'ektiv va sub'ektiv omillar sabab bo'ladi. Ob'ektiv omillarga davlatning yangi ta'lim siyosati, ta'lim sohasidagi fundamental va amaliy tadqiqotlar, ta'lim muassasalarining innovatsion faoliyat yo'nalishidagi tajribalarini kiritishimiz mumkin. Sub'ektiv omillarga ijtimoiy-hududiy ehtiyoj hamda ta'lim muassasalari faoliyatining rivojlanish jarayoni, professor-o'qituvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini va ta'lim muassasasi ilmiy salohiyatini rivojlanishi. Ta'lim muassasalarida asosiy o'zgarishlar va innovatsion

jarayonlarni tashkil etish asosiy maqsadga erishishga yo'naltirilgan bo'ladi va o'z navbatida mazkur maqsadlarga erishishda qator vazifalarni bajarilish zaruriyatini belgilaydi: - jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlariga mos, bilimli va qobiliyatli bitiruvchilar tayyorlash modelini amaliyotga tatbiq etishga asoslanish (ta'lim mazmunini yangilash); - pedagogik jarayonlarda ta'lim oluvchi-talabalar faolligini ta'minlash, raqobatbardosh, zamonaviy bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lgan mutaxassislar tayyorlash jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etish (ta'lim dasturlarini yangilash); - pedagogik jarayonlarni oldindan loyihalashtirish, raqobatni vujudga keltiruvchi qulay ta'limiy muhitni shakllantirish;

- ta'lim standartlariga mos ravishda, harakatdagi dasturlarga yangi va rivojlantiruvchi o'zgartirishlarni kiritish; - ko'proq samarali hisoblangan va pedagogik jarayon sub'ektlari uchun qulay bo'lgan o'qitish vositalarini tanlash;

- o'quv rejasining fakultativ va ta'lim muassasasi ixtiyoridagi soatlar hisobiga yangi fanlarni kiritish. Innovatsion jarayonlarni tashkil etish zamonaviy pedagogik texnologiyalarni izlash va tatbiq etish muammolarini vujudga keltiradi va bular sub'ekt-sub'ekt munosabatlariga asoslanadi, bu munosabatlar shaxsning qiziqishlari, qobiliyatlari va sifatlarini anglashga yo'naltirilgan umumiy rivojlanish shartlarini belgilovchi asoslar hisoblanadi.

Innovatsiyalarni tatbiq etishning natijaviyligini tekshirish pedagogik jarayonlar samaradorligini ob'ektiv baholashni talab etadi va bunga quyidagilar misol bo'ladi: - pedagogik jamoaning kasbiy mahoratini o'sishi; - jamoada barcha uchun qulay ijtimoiy-psixologik muhitni vujudga kelishi hamda uning mustahkam va ijobiy xususiyatlari; - pedagogik jarayonlarni takomillashtirish va rivojlantirishga sub'ektlar moyilligi va jamoaning tayyorgarligi; - ilmiy va ilmiy-metodik salohiyatni oshirishga jamoadagi moyillik; - professor-o'qituvchilar va rahbar xodimlar o'rtasida axborotlar almashinuvi sifatining o'sishi; - uzluksiz ta'lim tizimining navbatdagi bosqichlarida o'qishni davom ettirishlari uchun ta'lim oluvchi-talabalarni tayyorlash darajasi va ta'lim muassasasida yaratilayotgan shart-sharoitlar sifati. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda innovatsion modellarni samarali tatbiq etishning boshlang'ich shartlari sifatida: - umumiy maqsadlarning mavjudligi va manfaatlar uyg'unlashuvi; - jamoada psixologik muhitning ijobiyligi; - innovatsion jarayonlarda professor-o'qituvchilarning samarali ishtirokini ta'minlovchi chora-tadbirlarni misol keltirish mumkin. Adabiyotlarda (V.Bespalko, K.Klarin, N.Muslimov, S.Turg'unov) innovatsiya bo'yicha juda ko'p tushunchalar keltirilgan. Masalan, u mazmun va mohiyati, ichki tuzilishiga ko'ra texnikaviy, iqtisodiy, tashkiliy, boshqaruv va boshqa innovatsiya turlariga ajratilgan. Innovatsiyaning belgilari sifatida, uning ko'lami (global va lokal), davriyligi, amaliyotga tatbiq etish jarayonining (bosqichlarga ajratish va tahlil qilish) qonuniyatlari ajratib ko'rsatilgan. "Innovatsiya" tushunchasi (lot. novus – yangi) tadqiqotlarda va ilmiy ishlarda XIX asrlarda qo'llanila boshlanib, oldingi vaqtlarda u alohida elementlarni bir sohadan boshqa sohaga kiritishni ifodalagan.

Innovatsiya – maqsadga yo‘naltirilgan o‘zgartirishlar bo‘lib, ma’lum bir ijtimoiy birlikka – muassasa, uyushma, jamoa va guruhlariga yangi va nisbatan barqaror bo‘lgan elementlarni, umumiy holda xalqning ma’naviy-madaniy munosabatlari va mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan yangiliklarni kiritishdir. Ba’zida innovatsiya jarayon sifatida ko‘rib chiqiladi. Bunda yangiliklar kiritishning rivojlanishi vaqtga bog‘liq bo‘lib, u aniq ifodalangan bosqichlarga ega bo‘ladi, deb ko‘rsatiladi. Innovatsiya tushunchasi doimo bir xil ma’noda ta’riflanmaydi, ko‘p hollarda u “yangilik kiritish” tushunchasi sifatida, “innovatsion jarayon” tushunchasi esa, yangilik yaratish va ularni o‘zlashtirish hamda ta’lim muassasasi amaliyotida samarali qo‘llashni ifodalaydi.

Oliy ta’lim didaktikasida “yangilik”, “yangilanish”, “yangilik kiritish” tushunchalari ko‘pincha tenglashtiriladi, lekin ularning o‘rtasida ba’zi bir farqlar mavjud. Yangilik – yangi tartib, yangi uslub, yangi metod, yangi ixtirolar bo‘lishi mumkin. Yangilik kiritish – bu yangilikning qo‘llanishini bildiradi. Yangiliklarni amaliyotda qo‘llash va ommalashtirishga kirishilgan vaqtda u yangi sifatga ega bo‘ladi va innovatsiyalar vujudga keladi. Yangilik kiritishni ommalashtirish va ularni tashkil etish innovatsion jarayonning tashkil etuvchi qismlari hisoblanadi. Innovatsion jarayonning uchta mantiqiy shakllari ajratiladi: tashkilot ichidagi oddiy jarayon, tashkilotlararo oddiy jarayon va kengaytirilgan jarayon. Tashkilot ichidagi oddiy innovatsion jarayon bitta tashkilotning o‘zida, ya’ni uning ichki faoliyatida yangilikni joriy etishni ko‘zda tutadi, bunda yangilik ommalashtirish shakliga ega bo‘lmaydi. Oliy ta’lim didaktikasida o‘zaro ta’sir etish tavsifiga ko‘ra quyidagi ta’lim paradigmalari farqlanadi.

An’anaviy (bilimga yo‘naltirilgan) paradigma. Bilimga yo‘naltirilgan paradigmada ta’limning bosh maqsadi: «Istalagan qiymatdagi bilim, bilim va yana bilimdir». Shuning uchun ta’lim muassasasining roli insoniyat sivilizatsiyasi madaniy merosining ko‘proq mavjud unsurlari – ham individual, xuddi shunday ijtimoiy tartibni saqlab qoluvchi, individual rivojlanishga imkon beradigan zaruriy, xilma-xil, muhim bilim, ko‘nikma va malakalar, bundan tashqari ideal va qadriyatlarni uzatish va saqlashda namoyon bo‘ladi. Shuning uchun o‘quv dasturlari mazmuni tayanch, asosiy, bilim, ko‘nikma va malakalarni egallash vaqtida sinovdan o‘tuvchi, shaxsning funksional savodxonligi va ijtimoiyligini ta’minlashga asoslanadi.

Bixevioristik (ratsionalistik) paradigma. Ratsionalistik paradigma an’anaviy paradigmaga qarama-qarshi o‘laroq, o‘zining diqqat markazida mazmuni emas, ta’lim oluvchilarning turli turdagi bilimlarni o‘zlashtirishining samarali usullarini qo‘yadi. Ratsionalistik ta’lim paradigmasi asosida ijtimoiy injeneriya bixevioristik konsepsiyasi turadi. Ta’lim muassasasining maqsadi – ta’lim oluvchilarda ijtimoiy me’yorlar, milliy madaniyat talablari va natijalariga muvofiq, moslashuvli «xulq-atvor majmui»ni shakllantiradi. Suning uchun «xulq-atvor» atamasi «barcha turdagi reaksiyalar, insoniy xususiyatlar – uning fikrlashi, his-tuyg‘usi va harakati»ni bildiradi.

Mazkur paradigma ta'lim muassasasiga ta'lim oluvchilarning maqbul xulq-atvorini shakllantirish maqsadida bilimlarni o'zlashtirish yo'li sifatida qaraydi, ya'ni har qanday ta'lim muassasasi – bu yashash muhitiga moslashtirishning ta'limiy mexanizmi. Bunday o'qitishning asosiy metodlariga o'rgatish, trening, test nazorati, individual o'qitish, korrektsiyalash kiradi.

Insonparvarlik (fenomenologik) paradigmasining diqqat markazida o'z-o'zini rivojlantirish ehtiyojiga ega bo'lgan, hayot subekti, shaxs erkinligi va ma'naviyati sifatidagi ta'lim oluvchi turadi. U bolaning ichki dunyosini rivojlantirish, shaxslararo muloqot, ijod, dialog, shaxs o'sishi uchun yordamga yo'naltirilgan. Insonparvarlik paradigmasi vakillari yagona qarash bilan ajralib turmaydi. Uning doirasida ta'limning xilma-xil modeli amalga oshadi. Ularni bola va inson hayotining tengsiz davri sifatida bolalikka qadriyatli munosabat, ya'ni ta'lim muassasasining bosh vazifasi bolani rivojlantirish (aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik) ekanligini e'tirof etish yagona yo'nalishda birlashtiriladi. Insonparvarlik paradigmasi doirasida harakatlanuvchi har bir ta'lim tizimi ijodiy izlanishga asoslanib, ta'lim va tarbiyaning sof mazmuni, metod va vositalaridan joy oladi. Insonparvarlik paradigmasi ham o'qituvchi, ham ta'lim oluvchilarning erkinligi va ijodkorligini talab etadi.

Pedagogik faoliyatning insonparvarlik tamoyiliga asoslanuvchi paradigmasi quyidagi mezonlarga tayanadi:

- ta'limning ijtimoiylashuvi – o'qituvchilarni tayyorlash jarayoniga nisbatan texнократik yondashuvdan voz kechish, ular tomonidan nisbatan o'zlashtiriladigan bilimlar majmuasining pedagogik hamda psixologik xususiyat kasb etishini ta'minlash, o'qituvchilarda umuminsoniy, umummadaniy qadriyatlar mazmunida ilgari surilgan g'oyalarga asoslangan ijtimoiy tafakkurni shakllantirish;

- milliy hamda jahon madaniyati asoslari va ularning mohiyatidan xabardor bo'lish;

- ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etishda milliy istiqlol g'oyalariga asoslanish;

- shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish hamda mustaqil ta'lim olishga bo'lgan layoqatiga tayanish va uni takomillashtirish;

- o'qituvchilarning kasbiy jihatdan shakllantirish jarayonida o'qituvchi hamda ta'lim oluvchilarning o'zaro hamkorlikda faoliyat olib borishlariga erishish;

- ta'lim jarayonida o'quv dasturlarining talabalar qobiliyati hamda qiziqishlariga ko'ra tanlab olinishi borasidagi imkoniyatning mavjudligi;

- pedagogik ta'limning fundamental xususiyat kasb etishi, ya'ni, ta'lim oluvchilar tomonidan o'zgaruvchan sharoitlarda shaxs ijodiy rivoji asosini ta'minlovchi invariant bilimlarning o'zlashtirilishiga erishish;

- mehnat bozori hamda ijtimoiy jarayonlarda yuzaga keluvchi hamda doimiy ravishda o'zgarib turuvchi ehtiyojlarga to'laqonli javob bera oladigan ta'limni shakllantirish shu asosda kasbiy moslashuvchan mutaxassislarni tarbiyalash;

– ta’limning uzluksizligi, ta’limning har bir jarayon bosqichining natijalanishini ta’minlovchi kasbiy ta’lim (kadrlar malakasini oshirish hamda ularni qayta tayyorlash) dasturlarining tizimining yaratish va rivojlantirish, muayyan dasturni ta’limning u yoki bu bosqichida o’qitilishi yoki o’qishni boshqa tipdagi o’quv muassasida davom ettira olish imkoniyatini bera olishi;

– ta’limning ekvivalentligi, ya’ni uning davlat ta’lim standarti, milliy madaniyati va mentalitet, shuningdek, xalqaro me’yorlarga muvofiq darajasi.

Ilmiy-texnik, texnokratik paradigmaning bosh maqsadi amaliy takomillashtirish uchun zarur «aniq» ilmiy bilimlarni uzatish va o’zlashtirishdan kelib chiqadi. «Bilim – kuch», shuning uchun inson qadr-qimmatini uning bilish imkoniyatlari aniqlab beradi. Inson o’zini o’zicha emas, faqat aniq belgilangan etalon (o’rtacha namuna, standartlashgan) dagi bilish yoki xulq-atvor sohibi sifatidagina baholaydi. Texnokratik paradigma sharoitida o’quv-tarbiya jarayonining istalgan natijasi «ha – yo’q», «biladi – bilmaydi», «tarbiyali – tarbiyasiz», «egallagan – egallamagan» tizimida baholanishi mumkin. Bu yerda tayyorgarlik, ma’lumotlilik, tarbiyalanganlik darajasi tekshirib aniqlanadigan qandaydir etalon, ideal mavjud bo’ladi.

Ezoterik paradigma. Bu bizning sayyoramizdagi eng qadimiy ta’limiy paradigmalardan biri. Mazkur so’zning yunonchadan so’zma-so’z tarjimai «sirli», «yashirin» ma’nolarini bildiradi. Uning mohiyatini abadiy va o’zgarmas Haqiqatga munosabat tashkil etadi. Ushbu paradigma tarafdorlarining fikricha, haqiqatni shunchaki bilish mumkin emas, unga vijdon pokligi orqali erishish mumkin. Pedagogik faoliyatning oliy maqsadi ta’lim oluvchining tabiiy kuch va imkoniyatlarini yuqori darajadagi ongga ega bo’lish, Kosmos bilan muloqot uchun sarf etish va rivojlantirishda namoyon bo’ladi. Shuning uchun o’qituvchining muhim muhofaza qiluvchi funksiyasi ta’lim oluvchilarning axloqiy, jismoniy, psixik tayyorgarligini amalga oshirish va mavjud kuchlarini rivojlantirishdir.

Oliy ta’limda innovatsion faoliyatning mazmuni: eksperimental va izlanuvchan loyihalash faoliyati, kasbiy va ta’lim faoliyati bilan o’zaro aloqadorlikdadir. Innovatsiya darajasi mezonlari yangilik, takrorlanuvchanlik, foydalilik, amalga oshirish imkoniyati, fanlararo integratsiyani amalga oshirish, samaradorlik, ishlab chiqarish qobiliyati bilan tavsiflanadi.

Oliy ta’lim didaktikasida **ta’lim** - bilim, ko’nikma va malakalarni egallash, dunyoqarashni tarkib toptiradigan jarayon, deb tavsiflanadi. Bunda **bilim** – bir butunlikni tashkil qiluvchi qismlar orasidagi, ularning ichki ziddiyatlaridan kelib chiqqan bog’liqlikdir. U qonuniyat deb ham yuritiladi. Ya’ni bilim insoniyat tomonidan mustaqil hayotda, faoliyatda, jumladan ishlab chiqarishda zarur bo’lgan fan asoslarini qonunlar va tushunchalarni o’zlashtirish natijasidir.

Bilimni hayotda ko’p samara beradigan qilib qo’llay olish uchun bilim bilan birga ko’nikma va malaka hosil qilish lozim. Bilim bahsda kerak bo’lsa, ko’nikma va malaka mehnat faoliyatida, dunyoni o’zlashtirishda zarur.

Ma’lumot - ta’lim - tarbiya natijasida olingan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko’nikma va malakalar hamda shakllangan dunyoqarashlar

majmuidir. Insonning shaxs sifatida shakllanishi, tarbiyalanishi va ta'lim olishi pedagogik jarayonda sodir bo'ladi.

Ko'nikma – malakaning tarkibiy qismi bo'lib, harakatning ayrim qismlarini nihoyatda tez, aniq va maqsadga muvofiq ravishda bajarilish qobiliyatini ifodalaydi va ta'lim oluvchi – talabalarda ko'p marotaba takrorlanadigan mashqlar natijasida yuzaga keladigan harakatlar yig'indisidir.

Malaka – tahsil oluvchilarning bilim egallash va mehnat jarayonidagi harakatini (yoki harakatlarni majmuasini) muayyan sharoitda maqsadga muvofiq shakllantirish va shu orqali o'qishda va mehnat faoliyatida ijobiy natijalarga erishib, ongli bajarishga tayyor bo'lishdir. Iqtidor va ko'nikma mashq qilish va takrorlash orqali malakaga aylanadi

Mahorat – bu murakkab ishni tez, aniq bajarishning yengilligi, mehnatning yuqori sifati va barqaror maromidir.

Ta'lim jarayonida tahsil oluvchilar muayyan ma'lumotga ega bo'ladilar.

2. Didaktik prinsiplar va ularning mazmuni. *Ta'lim jarayoni qonuniyatlari*- bu pedagogikada qonunlarning aniq sharoitlaridagi harakat ifodasi. Ularning asosiy xususiyati qonuniyatlar pedagogikada ehtimoliy-statistik xarakter berishida aks etadi, qonunlarni esa ta'lim jarayonida amalga oshirishni hamma holatlarda ham aniq ko'rib bo'lmaydi.

Ta'limning umumiy qonuniyatlari	
ta'limning maqsadi jamiyatning rivojlanish sur'ati va darajasi; jamiyatning talablari va imkoniyatlari; pedagogika fani va amaliyotining rivojlanganligi va imkoniyatlari bilan bog'liqlikda aniqlashtiriladi;	ta'lim metodlari samaradorligi ta'lim maqsadiga; ta'lim oluvchilarning yoshi, ta'lim olish imkoniyatlariga; ta'lim muassasasining moddiy-texnik ta'minotiga bog'liq;
ta'lim mazmunini belgilashda ta'limning ijtimoiy ehtiyojlari va maqsadlari; ijtimoiy va ilmiy-texnik taraqqiyot sur'ati; ta'lim oluvchilarning yoshi imkoniyatlari; ta'lim nazariyasi va amaliyotining rivojlanish darajasiga asoslaniladi;	ta'limni boshqarish samaradorligi ta'lim tizimida qayta aloqalarning intensivligi va korrektsiyaga, ta'sir ko'rsatishning asoslanganligiga bog'liq
ta'limning sifati avvalgi bosqich mahsuldorligi va hozirgi bosqichda erishilgan natijalar; o'rganilayotgan material xususiyati va hajmi; ta'lim oluvchilarga tashkiliy-pedagogik ta'sir ko'rsatish: ta'lim oluvchilarning bilim olishga qobiliyatlari va ta'lim vaqtiga bog'liq;	ta'limda rag'batlantirish samaradorligi ichki va tashqi stimullarning o'zaro uyg'unligiga bog'liq.

Pedagogikada ta'limning xususiy qonuniyatlari ham mavjud: **gnoseologik:** ta'lim natijalari ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish ko'nikmalariga; ta'lim

samaradorligi ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyati hajmiga; bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish samaradorligi ularning amalda qo'llanilishiga; ta'lim oluvchilarning aqliy rivojlanishi o'zaro aloqador bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirilish hajmiga to'g'ridan to'g'ri bog'liq.

Ta'limning xususiy qonuniyatlari	
psixologik: ta'lim samaradorligi ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatiga qiziqishiga; fikrlash darajasi, kuchi, jadalligi va o'ziga xosligiga; xotiraning rivojlanganlik darajasiga; bilish faolligi darajasiga bevosita bog'li	tashkiliy: ta'lim natijasi ta'lim oluvchining o'quv mehnatiga, o'zining o'quv majburiyatlariga munosabatiga; ta'lim oluvchining ishchanlik qobiliyatiga; ta'lim oluvchilarning aqliy faolligini oshirish o'quv mashg'uloti jadvalining tuzilishi, unda jismoniy tarbiya va mehnat mashg'ulotlarining joylashtirilishiga bevosita bog'liq.
kibernetik: ta'lim samaradorligi qayta aloqalarning tezligi va hajmiga; bilimlarning sifati nazoratning to'g'ri olib borilishiga; ta'lim sifati o'quv jarayonini boshqarish sifatiga; boshqaruvning samaradorligi boshqaruvga doir axborotlarning soni va sifatiga bevosita bog'liq.	sotsiologik: individning rivojlanishi u bevosita va bilvosita muloqotda bo'ladigan individlarning rivojlanishiga; ta'lim samaradorligi «intellektual muhit»ning mavjud holatiga, o'zaro bir-biriga o'rgatishning jadalligiga; o'qituvchi va ta'lim oluvchilar muloqotining sifatiga bevosita bog'liq

Ta'lim tamoyillari. Ta'lim qonuniyatlaridan uni samarali tashkil qilishga nisbatan muayyan muhim talablar kelib chiqadi. Ta'lim tamoyillarini shartli ravishda ikki guruhga ajratish mumkin: ta'limning mazmunga aloqador va tashkiliy-metodik tamoyillari.

Ta'lim tamoyillari	
Ta'limni insonparvarlashtirish – uning mazmuni, tamoyillari, shakl va metodlarini yangilash, ularning o'zaro aloqasi va birligini ta'minlash orqali shaxsni har tomonlama shakllantirish va rivojlantirishga yo'naltirishdir.	Ta'limning madaniyat bilan uyg'unlik tamoyili. Ta'limni azaldan mazmuni inson ongida nafaqat olam manzarasini, balki insondagi rivojlanish, yuksaklikka harakat va o'sish holatida bo'lgan o'zining shaxs sifatidagi qiyofasini shakllantirishdan iborat
Ta'limning tabiat bilan uyg'unligi tamoyili. Ta'lim oluvchilarga	Ta'limning ilmiylik tamoyili – ta'lim oluvchining o'quv

<p>ularning yosh davrlarini inobatga olgan holda bilimlarning berilishi ushbu bilimlarning ular uchun tushunarli bo'lishini ta'minlaydi.</p>	<p>materialidagi qonuniyatlarni aks ettirishi, tushunishi va o'zlashtirishi uchun to'g'ri shart-sharoit yaratish maqsadi uchun zarur ahamiyat kasb etadi. Bu tamoyil ta'lim mazmunini zamonaviy fan va texnika rivojlanish darajasi, jahon sivilizatsiyasi to'plagan tajribaga mos kelishini ifodalaydi</p>
<p>Ta'limning tizimliliigi va izchillik tamoyili bayon qilinayotgan o'quv materialini mustahkamlash va ilgari o'tilgan materiallarni to'ldirishga xizmat qilishini, ta'lim oluvchilarning uzluksiz va tizimli sur'atda mustaqil ish olib borishlarini, ta'lim oluvchilarning o'zlashtirgan bilim va hosil bo'lgan ko'nikma, malakalarini hisobga olib borishni ham o'z ichiga oladi.</p>	<p>Ta'lim va tarbiyaning uyg'unligi tamoyili yaxlit pedagogik jarayonda ta'lim va tarbiyaning birligi qonuniyatlariga tayanadi. Bu tamoyil ta'lim jarayonida barkamol rivojlangan shaxsni shakllantirishni ko'zda tutadi.</p>

Shaxsning rivojlanishi va ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ahamiyatga ega sifat va qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ta'limning insonparvarlik mazmuniga yaqinlashish, ularni hayotda faol ishtirok etishga jalb etish, uning bilish bilan qo'shiluvi va madaniyatni o'zlashtirishi hamma-hammasi so'nggi yillarda sezilarli shakllandi. Mazkur yo'nalishda so'nggi yillarda tarbiyalanuvchilar ongidagi aldam-qaldamlik, ularning xulq-atvorini haddan tashqari qat'iy belgilash, ularga qattiq ta'sir etish, tanqidiy fikrlash tarziga ega bo'lmagan qarashlardan voz kechish yordamida ko'plab innovatsiyalar yo'naltirildi. Bunday aqidaparastlikka qarama-qarshi o'laroq, milliy va chet el pedagogikasida tarbiyalanuvchi shaxsini hurmat qilishga yo'naltirilgan, unda mustaqillikni shakllantiruvchi, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar orasida insonparvar, ishonchga asoslangan munosabatlarni tarkib toptirish qoidalaridan foydalanish, «ta'limni insonparvarlashtirish», ya'ni insonparvarlik tamoyili yuzaga chiqadi. Bunday asosga qurilgan ta'lim esa, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim deb nomlanadi.

Ta'limning tabiat bilan uyg'unligi tamoyili. Ya.A.Komenskiy tomonidan fanga kiritilgan bo'lib, tabiatda hayot bahordan boshlangani kabi ta'lim olish jarayoni uchun eng qulay davr bolalik ekanligi g'oyasiga asoslanadi. Ta'lim oluvchilarga ularning yosh davrlarini inobatga olgan holda bilimlarning berilishi ushbu bilimlarning ular uchun tushunarli bo'lishini ta'minlaydi. Umuman olganda, ta'lim jarayoni bolaning rivojlanishi, ya'ni tabiati bilan uyg'un bo'lishi lozim.

Ta'limning madaniyat bilan uyg'unlik tamoyili. Ta'limni azaldan mazmuni inson ongida nafaqat olam manzarasini, balki insondagi rivojlanish, yuksaklikka harakat va o'sish holatida bo'lgan o'zining shaxs sifatidagi qiyofasini shakllantirishdan iborat. Ta'lim butun umr davom etadi va ta'lim olish chegaralanmaydi. U insonga o'z dunyosi va boshqa madaniyatlarni anglash, mazkur madaniyat vakillari fikrini eshita olish, ularni qadrlash, ularning dunyosini tushunish, o'zining shaxsiy fikriga tayanish, o'zining bu yorug' olamdagi mavjudligini anglash va o'zining hayotdagi, madaniyatdagi o'rnini aniqlash imkonini beradi. Ta'limning bugungi kundagi ma'no-mantig'i ham ana shundadir.

Ta'lim o'zini madaniyatlar dunyosida faraz qilish orqali insonda olam manzarasini yaratish, insonning tabiat, boshqa odamlarga, jamiyat, o'z-o'ziga bo'lgan munosabatlar tizimini shakllantirish sifatida qaraladi. Inson o'zining ongi, irodasi, his-tuyg'usi, bilish imkoniyatlari orqali madaniy qadriyatlarni o'zlashtiradi, buning natijasida individual ijodiylik shakllanadi. Bunday individuallikning namoyon bo'lishining o'ziyoq nafaqat madaniyatning merosiyliigi, iste'mol qilinishi, balki rivojlanishini ham anglatadi. Bunday tushunish pedagogikadagi yangi paradigma – shaxsga yo'naltirilgan ta'lim asosini tashkil etuvchi jamiyatdagi yangicha qadriyatlar – shaxsning o'zini-o'zini rivojlantirishi, o'ziga-o'ziga ta'lim berish va o'zini-o'zi loyihalashning namoyon bo'lishini aks ettiruvchi madaniyat bilan uyg'unlik tamoyilini shakllanishiga olib keladi.

Ta'limning ilmiylik tamoyili – ta'lim oluvchining o'quv materialidagi qonuniyatlarni aks ettirishi, tushunishi va o'zlashtirishi uchun to'g'ri shart-sharoit yaratish maqsadi uchun zarur ahamiyat kasb etadi. Bu tamoyil ta'lim mazmunini zamonaviy fan va texnika rivojlanish darajasi, jahon sivilizatsiyasi to'plagan tajribaga mos kelishini ifodalaydi. Bu tamoyil ta'lim vaqtida va o'qishdan tashqari vaqtda amalga oshiriladigan ta'lim mazmuni ta'lim oluvchilarni obektiv ilmiy dalillar, hodisalar, qonunlar, zamonaviy yutuqlar va rivojlanish istiqbollari ochib berishga yaqinlashtirib, u yoki bu sohaning asosiy nazariya yoki konsepsiyalari bilan tanishtirishga yo'naltirilgan bo'lishini talab etadi.

Ta'limning fundamentalligi va amaliy yo'nalganligi tamoyilining ahamiyati shundaki, umumiy o'rta ta'lim maktablaridayoq ta'lim oluvchilar chuqur nazariy va amaliy tayyorlikdan o'tadilar. Mazkur holat an'anaviy didaktikada ta'limning hayot bilan, nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi tamoyili sifatida ifoda etiladi. O'qishda fundamentallik bilimlarning ilmiyligi, to'liq va chuqur bo'lishini ko'zda tutadi. U yuksak intellektual salohiyat, fikrlash layoqatining tadqiqotchilik ko'rinishda bo'lishi, bilimlarini doimiy ravishda to'ldirib borish istagi va malakalarini talab etuvchi zamonaviy ilmiy-texnik taraqqiyotga asoslanganlik bilan tavsiflanadi. Fundamental bilimlar aniq bilimlarga qaraganda sekin eskiradi, shuningdek, inson va xotirasiga emas, ko'proq uning fikrlash layoqatiga bog'liq bo'ladi. Ta'limning fundamentalligi

bilimlar mazmunining muntazamligi, nazariy va amaliy jihatdan o‘zaro nisbatda bo‘lishni talab etadi.

Ta’lim va tarbiyaning uyg‘unligi tamoyili yaxlit pedagogik jarayonda ta’lim va tarbiyaning birligi qonuniyatlariga tayanadi. Bu tamoyil ta’lim jarayonida barkamol rivojlangan shaxsni shakllantirishni ko‘zda tutadi. Ta’lim jarayonida tarbiyalashning samarali kechishi shaxsning intellektual rivojlanishi, birinchi navbatda, ta’lim oluvchilarning qiziqishlari, idrok etish hamda individual qobiliyatlarining hisobga olinishi bilan bog‘liq.

Ta’limning tizimlili va izchillik tamoyili bayon qilinayotgan o‘quv materialini mustahkamlash va ilgari o‘tilgan materiallarni to‘ldirishga xizmat qilishini, ta’lim oluvchilarning uzluksiz va tizimli sur’atda mustaqil ish olib borishlarini, ta’lim oluvchilarning o‘zlashtirgan bilim va hosil bo‘lgan ko‘nikma, malakalarini hisobga olib borishni ham o‘z ichiga oladi.

Izchillik ta’lim mazmuni, uning shakli va usullari, o‘quv jarayoni ishtirokchilari bo‘lgan subektlarning o‘zaro munosabatlariga taalluqli. U alohida parsial (yunoncha partialis – qisman) va xususiy o‘quv vaziyatlari, predmet va hodisalar o‘rtasidagi bog‘liqlik, aloqadorlik qonuniyatlarini asta-sekin o‘zlashtirish asosida ularni yagona yaxlit o‘quv jarayoniga birlashtirishga imkon beradi.

Izchillik ta’lim jarayonining ma’lum tizim va ketma-ketlik asosida bo‘lishini nazarda tutadi, zero, murakkab masalalarni oddiy masalalarni o‘rganmay turib hal etib bo‘lmaydi.

Tizimlilik va ketma-ketlik u yoki bu o‘quv materialini o‘zlashtirish sur’ati, uning elementlari o‘rtasidagi o‘zaro mosligini tahlil qilishga imkon beradi. Ta’limning tizimlili va ketma-ketligi ma’lum fanlar bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish, borliqni yaxlit idrok etish o‘rtasidagi qarama-qarshilikni hal etishga imkon beradi. Ushbu holatlar birinchi navbatda dastur va darsliklarni muayyan tizimda yaratish, fanlararo hamda fanlar ichidagi bog‘liqlikni ta’minlash evaziga namoyon bo‘ladi.

Ta’limda onglilik, faollik va mustaqillik tamoyili o‘qitishni shunday tashkil etishni nazarda tutadiki, bunda ta’lim oluvchilar ilmiy bilimlarni hamda ularni amalda qo‘llash usullarini ongli va faol egallab olishlari lozim. Bilimlarni ongli ravishda o‘zlashtirish quyidagi omil va shartlarga bog‘liq: o‘quv motivlari, ta’lim oluvchilarning faollik darajasi, o‘quv-tarbiyaviy jarayonning samarali tashkil etilishi, o‘qituvchi tomonidan qo‘llanuvchi ta’lim metodlari va vositalarining samaradorligi va boshqalar. Ta’lim oluvchilarning faolliklari reproduktiv va ijodiy xarakterga ega bo‘lishi mumkin. Mazkur tamoyil ta’lim oluvchilarning tashabbuskorliklari va mustaqil faoliyatlarini nazarda tutadi.

Ta’limda ko‘rsatmalilik tamoyili o‘qitish jarayoni sifatini oshiradi, ta’lim oluvchilarning bilim olishlarini osonlashtiradi. Ya.A.Komenskiy uni didaktikaning «oltin qoidasi» deb atagan. Unga binoan ta’limda inson sezgi orgalaridan foydalanish kerak. «Agarda biz ta’lim oluvchilarda haqiqiy va aniq bilimlar paydo qilishni istasak, unda biz umuman hamma narsaga shaxsiy kuzatish va sezib ko‘rish bilan ta’limga intilishimiz kerak – deb ta’kidlaydi u –

agarda qandaydir predmetni baravariga bir necha sezgi organlari bilan qabul qilish mumkin bo'lsa, mayli ular baravariga bir necha sezgilari bilan o'rganilsin».

Tajribalar asosida o'rganilayotgan narsani namoyish etish va jarayon mohiyatini hikoya qilib berish o'zlashtirish darajasini birmuncha oshiradi. Xususan, axborotlarni eshitib qabul qilish samarasi 15%, ko'rib qabul qilish esa – 25% ni tashkil etadi. Ta'lim jarayonida, ularni bir vaqtda ishtirok etishi natijasida ma'lumotlarni qabul qilish samaradorligi 65 % gacha ortadi.

Ko'rgazmalilikdan o'quv jarayoni barcha bosqichlarida foydalanish mumkin: yangi materialni o'zlashtirish, uni mustahkamlash, mashqlarni tashkil qilish hamda ta'lim oluvchilarning dastur materiallarini o'zlashtirishlarini tekshirish va baholashda.

Ta'limning ta'lim oluvchilarga mos bo'lish tamoyili deganda o'quv materiallarining mazmuni uning hajmi, xarakteri, u yoki bu sinf ta'lim oluvchilarining jismoniy rivojiga, umumiy tayyorgarligiga – saviyasi va imkoniyatlariga loyiq bo'lishi tushuniladi.

Yoshiga muvofiq yondashish ta'lim oluvchilarning psixik xususiyatlari, shaxsiy rivojlanganlik darajasi, ma'naviy-axloqiy sifatlari, ijtimoiy yetukligini baholay olishni nazarda tutadi. Agarda qo'yilayotgan talablar yoki ta'limning tashkiliy tuzilishi ta'lim oluvchilarning yoshi imkoniyatlaridan ortda qolsa yoki ilgari ketse, o'quv faoliyatining samarasi pasayadi. Individual yondashish ta'lim oluvchilarning murakkab ichki dunyosini o'rganish, yuzaga kelgan munosabatlar tizimini tahlil qilish va shaxs shakllanishi sodir bo'ladigan ko'p turdagi sharoitlarni aniqlashni talab etadi.

Ta'limda bilim ko'nikma va malakalarni puxta va mustahkam o'zlashtirish tamoyili muhim didaktik talab va qoidalarni, ya'ni ta'lim oluvchilar tomonidan tizimli va ongli o'zlashtirilgan ilmiy bilimlarni mustahkam, esda saqlab qolish hamda o'zlashtirilgan ilmiy bilimlarni o'z turmush faoliyatlarida qo'lay olish malakalari bilan qurollantirishni nazarda tutadi.

Ta'limning chuqurligi va mustahkamligi talabi didaktikada an'anaviy hisoblanadi va u yuzakilikka qarama-qarshi qo'yiladi. Chuqur, mustahkam bilimning asosiy belgisi eng fundamental g'oyalar, qoidalar, tushuncha, kategoriyalarni tushunish, chuqur o'zlashtirish, o'rganilayotgan materiallar mazmunini puxta anglashdan iborat.

Ta'limning tushunarligi tamoyili ta'lim oluvchilarning mavjud imkoniyatlarini hisobga olish, jismoniy va psixik sog'lig'iga yomon ta'sir etuvchi intellektual va emotsional qiyinchiliklardan voz kechishni talab etadi. Ta'limning tushunarli bo'lishi ta'lim oluvchilarning yoshi, bilish imkoniyatlarini hisobga olib o'qishning mazmunini to'g'ri aniqlash demakdir, ya'ni, har bir o'quv fani bo'yicha ta'lim oluvchilar egallab olishi zarur bo'lgan bilim, amaliy ko'nikma va malakalari hajmini to'g'ri aniqlashdir. Bu tamoyil o'quv jarayonining ta'lim oluvchilarda qiyinchiliklarni yengish istagini hosil qiluvchi va shaxsiy muvaffaqiyatlarining natijalaridan quvonish tuyg'usini yuzaga

keltirishga yo'naltirilganligini ifodalaydi. Bu bolalarda ko'zga tashlanuvchi qattiq hayajonlanish, shuningdek, o'quv masalalarini yechishdagi ishonchsizlikni yo'qotishga yordam beradi.

Didaktikada tarbiya ham muhim o'rin egallaydi. Jamiyat va pedagogikaning tarixiy rivoji davomida mazkur kategoriyani tushuntirishga turlicha yondashuvlar yuzaga keldi. Eng avvalo, keng va tor ma'nodagi tarbiya farqlanadi.

Tarbiya tamoyillari yo'l - yo'riq ko'rsatuvchi qoidalar hisoblanadi. Tarbiyadan ko'zlangan asosiy maqsad- har tomonlama ma'naviy rivojlangan, aqliy va axloqiy barkamol mutaxassis shaxsini shakllantirishdan iborat. Tarbiyaviy ish ma'lum maqsadni ko'zlovchi va uzluksiz davom etadigan jarayondir. Tarbiyaning ma'lum maqsadga qaratilganligi bo'lajak mutaxassislarning axloqiy, ma'naviy tarbiyalanganlik istiqbollarini ko'ra bilishda yordam beradi.

Inson paydo bo'libdiki, tarbiya jarayoni va tamoyillari mavjud.

Tarbiya jarayoni shaxsni maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun uyushtiriladi va tarbiyalanuvchining shaxsiga muntazam va tizimli ta'sir etish imkoniyatini beradi. Tarbiya jarayonida bo'lajak mutaxassisda his-tuyg'ular va turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, meditsina sohasidagi bilimlari tarkib topadi. Tarbiya jarayonida yoshlarda jamiyatning mutaxassis shaxsiga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlari hosil qilinadi.

Tarbiya asosida yoshlarda miliy qadriyatlarga hurmatni kuchaytirish, insonparvarlik, umuminsoniy qadriyatlarga, millatlararo totuvlik, bagrikenglik, dunyoviy ilmlarga intilish va ilg'or madaniyatni shakllantirish, dinning dunyoviylik bilan qarama-qarshi emasligini anglash, xuquqiy madaniyat-sog'lom dunyoqarashning mu'him omili ekani to'grisidagi ma'lumotlarni ko'paytirish, ma'rifatning shaxs intellektual salohiyatini oshirishdagi imkoniyatlari kengligini isbotlash kabi tamoyillarga tayanadi.

Tarbiya mazmuni deganda, qo'yilgan maqsad va vazifalar bilan bog'liqlikda ta'lim oluvchilarning egallashi lozim bo'lgan bilim, malaka, e'tiqod, shaxs sifati va xarakteri, xulq-atvor tizimi tushuniladi.

Tarbiyaning umumiy vazifalari:

- jamiyat a'zolarining maqsadga yo'naltirilgan rivojlanishi hamda ularning qator ehtiyojlarini qondirish uchun shart-sharoit yaratish;
- jamiyat rivoji uchun zarur bo'lgan ijtimoiy madaniyatga mos yetarlicha hajmdagi «inson kapitali»ni tayyorlash;
- madaniyatlarni uzatib turish orqali ijtimoiy hayotning barqarorligini ta'minlash;
- ma'lum jins yoshi va ijtimoiy-kasbiy guruhlarning qiziqishlarini hisobga olgan holda ijtimoiy munosabatlar doirasida jamiyat a'zolarining harakatini tartibga solish.

Didaktikada tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari:

maqsadga yo'naltirilganligi; ko'p qirrali jarayon; uzoq muddat davom etishi; uzluksizligi; yaxlitligi; variativligi; natijalarning oldindan aniqlanmasligi; biroq kafolatlanishi zarurligi; ikki tomonlamalilik.

Tarbiya qonuniyatlari – bu bir tomondan, ijtimoiy hodisa sifatida tarbiyaning xususiyatlari, ikkinchi tomondan, shaxsning rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan barqaror aloqalar yig'indisi

Tarbiya jarayonining quyidagi qonuniyatlari mavjud:

- ijtimoiy muhitning obektiv va subektiv omillariga bog'liqligi;
- tarbiyaning shaxsning rivojlanishi bilan birligi va o'zaro bog'liqligi;
- faoliyat va munosabatni e'tirof etish shaxsning ijtimoiy ahamiyatga ga fazilatlarini shakllantirishning negizi va asosiy manbai;
- tarbiyalanuvchilarning o'zaro tarbiyaviy ta'siri, o'zaro munosabatlari hamda faol faoliyati o'rtasidagi bog'lanish;
- tarbiya va o'zini-o'zi tarbiyalashning intensivligi;
- tarbiyalanuvchining "ichki olami" ga ta'sir etishning intensivligi;
- tarbiyalanuvchilarda verbal va sensomotor jarayonlarning rivojlanish darajasi va pedagogik ta'sirni hisobga olish.

Tarbiya tamoyillari – bu tarbiyaviy ishning yo'nalishiga, mazmuniga, metodlari va tashkil etilishiga, tarbiya jarayonining ishtirokchilari orasidagi munosabatlarga qo'yiladigan asosiy talablar ifodalanadigan dastlabki qoidalardir.

Tarbiya jarayoni quyidagi tamoyillar asosida boshqariladi:

- maqsadga qaratilganligi va g'oyaviy yo'nalganligi;
- tarbiyaning insonparvarlashuvi;
- tarbiyaning hayot, mehnat bilan bog'liqligi;
- tarbiyaga yaxlit(kompleks) yondashuv;
- jamoada tarbiyalash va jamoaga suyanib ish ko'rish;
- shaxsga talabchanlik bilan hurmatni birga qo'shib olib borish;
- o'qituvchilar, jamoat tashkilotlari va oilaning talab hamda tarbiyaviy ta'sirlarining birligi;
- tarbiyalanuvchining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish;
- tarbiya jarayonining tizimligi va uzluksizligi.

Optimal o'qitish yo'llarini aniqlash, o'quv texnologiyalarining tarkibi, usullari, shakllarini tanlash. O'quv-tarbiya turlari turli sohalarga ko'ra tasnif etiladi. Ko'proq umumlashgan tasnif o'zida aqliy, mehnat, jismoniy tarbiyani qamrab oladi. Ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlarning turli yo'nalishlari bilan bog'liqlikda fuqarolik, siyosiy, baynalmilal, axloqiy, estetik, mehnat, jismoniy, huquqiy, ekologik, iqtisodiy tarbiyaga bo'linadi. Institutsional belgilariga bo'yicha oila, ta'lim muassasasi, ta'lim muassasasidan tashqari, diniy, bolalar, yoshlar tashkilotlaridagi tarbiya, maxsus ta'lim muassasalaridagi tarbiyaga bo'linadi.

Tarbiya va tarbiyalanuvchilar orasidagi munosabatlar uslubiga ko'ra avtoritar, demokratik, liberal, erkin tarbiya; turli falsafiy kontseptsiyalar bilan bog'liqlikda pragmatik, aksiologik, jamoaviy, individual tarbiya farqlanadi.

Tarbiya jarayonida asosiy vazifa ta'lim-tarbiya berish, yoshlarda bilim, ko'nikma, malakalarni muttasil oshirib borish, ularda tafakkur, ilmiy dunyoqarash va mafkuraviy tushunchalarni shakllantirishdan iboratdir.

Mafkura-inson ruhiyati, tafakkur va dunyoqarashini o'zgartiradigan kuchli vositadir. Uning g'oyalari xalqning ishonch - e'tiqodi, intilish va manfaatlari ifodasiga aylansa etarlicha samara beradi. Shuning uchun ham mafkura sohasidagi targ'ibot va tashviqot ishlarini, Tahsil oluvchilarning tushunchasi, aql - idroki va tafakkur darajasini inobatga olgan qolda marifiy yo'l va usullar orqali amalga oshirish taqozo etiladi.

Tarbiyada insonparvarlik va demokratiya tamoyillari. O'qituvchining bilim saviyasi ma'naviyati jamiyatni harakatga keltiruvchi, taraqqiyotga eltuvchi etakchi omillardan biridir. Tarbiyada inson shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir insonning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy huqo'qi va erkinligini hisobga olish lozim. Tarbiyani demokratiyalash - bu tarbiyani ma'muriy ehtiyoj va qiziqishlardan yuqori qo'yish, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o'rtasida o'zaro ishonch, hamkorlik asosida pedagogik munosabatlar mohiyatini o'zgartirish demakdir. Tarbiyaviy faoliyatni demokratiyalash va insonparvarlashtirish uning mohiyatini va mazmunini qayta tafakkur etishni ko'zda tutadi. Shaxsning rivojlanishi va o'zligini anglashni ta'minlaydi.

Tarbiyada milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi. Yoshlarni Vatanimiz qadriyatlari, boy madaniyati bilan tanishtirish, madaniy va diniy bilimlarini egallashga bo'lgantalablarini shakllantirish, malakalarini oshirib, tobora boyitish, estetik tushunchalarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqimizning ko'p asrlik qadriyatlarini ulkan boy va madaniy merosini chuqur bilmasdan, milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur tuyg'usini qaror toptirish mumkin emas. U yaratgan madaniy boyliklar yoshlar tarbiyasida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Buyuk mutafakkirlarning asarlari orqali tahsil oluvchilar go'zal axloq, baxt, insof, poklik, meqr - shavqat, ota - onani hurmat qilish qoidalari qaqida keng tasavvurga ega bo'ladilar. Insoniylik - o'z tarkibiga insonning eng yaxshi axloqiy xususiyatlarini, do'stlik, ota - onaga sadoqatlilik, meqnatsevarlik, diyonatlilik kabi fazilatlarini hamrab oladi. Shu sababli insondagi eng yaxshi fazilatlar avloddan - avlodga ko'chib kelgan.

Tarbiyada izchillik, tizimlilik, tarbiyaviy ta'sirlarning uyg'unligi va uzluksizlik yo'nalishi. Tarbiya ishida izchillik juda muhim. Tarbiya uzoq davom etadigan jarayon, shu sababli ularning ishida izchillik va davomiylik bo'lishiga rioya qilish kerak. Bu qoida tarbiyani amalga oshiradigan barcha bo'g'inlarni birgalikda ish ko'rinishlarini nazarda tutadi. Chunki tizimlilik faqat yoshlarni emas, balki aholining barcha qatlamlarini qamrab olishi kerak.

Tarbiyaning samarali bo'lishi ko'p jihatdan jamiyatdagi ijtimoiy institutlarning rivojlanishiga bog'liq. Bo'lajak mutaxassisda ma'naviy va

insoniy sifatlarning shakllanishida oiladagi, atrofdagi, jamiyatdagi muhit va munosabat mo‘him o‘rin egallaydi. Aniq bir maqsadga qaratilgan tarbiyaning samaradorligi tarbiyachining qanday metoddan foydalanishiga bog‘liq.

Metod, ya‘ni uslub, axborotni uzatish va qabul qilish xarakteriga qarab bir necha turlarga bo‘linadi:

- So‘z orqali ifodalash;
- Ko‘rgazmalilik;
- Amaliy namuna;
- Irodani safarbar etish;
- Rag‘batlantirish va jazo;
- Ijtimoiy ongni shakllantirish.

Bu metodlar o‘z navbatida quyidagi guruhlarga bo‘linadi.

Birinchi guruh - so‘z orqali uzatish, maslahat berish, ma‘lumotlarni eshitish orqali qabul qilish, hikoya, ma‘ruza, suhbat va boshqa uslublar;

Ikkinchi guruh - kinofil’malar, tasviriy san‘at, badiiy san‘at va boshqa ko‘rish orqali tarbiyalash uslublari

Uchinchi guruh – tarbiya jihatlarini amaliy mehnat harakatlari orqali berish, o‘rnak ko‘rsatish, boshqalar mehnatini misol tariqasida ko‘rsatish.

To‘rtinchi guruh – yaxshi bajarilgan ishlarni ma‘qullash, minnatdorchilik bildirish, iqtisodiy va ma‘naviy rag‘batlantirish.

Tarbiya vositalari biron - bir tarbiyaviy masalani maqsadga muvofiq yo‘l bilan hal qilishni tashkil etish uchun ishlatiladi. (Ko‘rsatmali ko‘n ikmalar, kitoblar, radio, televidenie). Bundan tashqari bo‘lajak mutaxassislar jalb qilingan faoliyat turlari kinofil’malar, meditsina xaritalari, sport va boshqa faoliyat turlari tarbiya vositalari bo‘lishi mumkin.

Tarbiya jarayonining xususiyatlari				
Ko‘p qirrali jarayon	uzoq muddat davom etadi	yaxlit holda va konentrik asosda amalga oshadi	Ikki tomonlama xususiyat, bolaning faolligi	Qarama-qarshiliklar ko‘pligi

Tarbiya metodi (yunoncha «metodos» – yo‘l) tarbiya maqsadiga erishishning yo‘li. Tarbiya amaliyotiga tatbiq etilganda, metodlar–bu tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg‘ulari va xulqiga ta‘sir etish usullaridir.

Tarbiya usullari – umumiy metodning bir qismi, alohida harakati, yanada aniqlashuvi. Obrazli aytganda, usullar – bu qo‘yilgan maqsadga tezroq erishish uchun tarbiyachi o‘zining tarbiyalanuvchilari bilan yo‘l ochadigan o‘rganilmagan so‘qmoq. Agar uni boshqa tarbiyachilar ham foydalana boshlasa, u holda asta-sekin usullar keng ustunli yo‘llar – metodlarga aylanishi mumkin.

Shu jihatdan olganda, yoshlarimizni har tomonlama sog‘lom va barkamol etib tarbiyalash, hayot abadiyligi, avlodlar davomiyligini ta‘minlaydigan

ma'naviyat qo'rg'oni bo'lgan oilani mustahkamlash butungi kunda bar-chamizning nainki asosiy vazifamiz, balki insoniy burchimizga aylanishi lozim.

O'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini kamol toptirishning psixologik-pedagogik asoslari. O'z-o'zini tarbiyalash metodlari. Ta'lim oluvchida o'z-o'zini tarbiyalashga, ya'ni, o'z ustida ongli, bartartib ishlashga ehtiyoj paydo bo'lgandagina tarbiya jarayonini samarali deb hisoblash mumkin. Tarbiya jarayonida o'z-o'zini tarbiyalash metodlaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish o'z shaxsi, mavjud fazilatlari, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish, mavjud sifatlarni boyitish yoki salbiy odatlarni bartaraf etishga qaratilgan faoliyat metodi.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish uchun ta'lim oluvchi o'zining yurish-turishi, intizomi, ijobiy fazilatlarining ortib borishi va aksincha, salbiy odatlarining kamayib borishi haqida muntazam ravishda kundaligiga yozib boradi.

O'z-o'zini baholash mavjud fazilatlari, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish asosida o'z shaxsiga baho berishga yo'naltirilgan faoliyat metodi.

Ta'lim oluvchining qobiliyatini o'z kuchi bilan yuzaga chiqishiga yordamlash zarur. O'z-o'zini baholash qiyin, lekin ta'lim oluvchini bunga yetarli tayyorlash mumkin. Shu bois ta'lim oluvchi irodali bo'lishi, o'z burchini tushunishi, tahsil va tarbiya olish uchun sababli asos bo'lishi, ya'ni, tarbiyalanishni xohlashi, o'zini o'rtoqlari, atrofdagilarning ko'zi bilan ko'rish va o'z-o'zini takomillashtirishga intilishi lozim.

Maktab amaliyotida izohlash ishontirishga tayanadi. **Ishontirish** vositasida ta'lim oluvchi ruhiyatiga sezilarsiz holda ta'sir etiladi. Boshlang'ich sinf ta'lim oluvchilari hamda o'smirlar ishonuvchan bo'lishadi. Pedagog ishontirishdan tarbiyalanuvchi ma'lum ko'rsatmani qabul qilishi zarur bo'lgan vaziyatlarda foydalanadi. Mazkur metoddan boshqa metodlarning ta'sirini kuchaytirish uchun ham foydalaniladi.

Munozara tarbiyalanuvchilarga hissiy-og'zaki ta'sir ko'rsatish asosida ularda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan bahs-munozara usuli bo'lib, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, estetik va huquqiy mavzularda o'tkaziladi. Munozara turli nuqtai nazarlar to'qnashgan vaziyatda ta'lim oluvchilarda ma'lum hodisaga nisbatan ishonch hosil qilishga yordam beradi.

Mashq va o'rgatish metodlari muayyan mashq yordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq me'yorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirishdir. Odatlar bolalikdan tarkib topadi va shaxs rivojlanishining keyingi bosqichlarida mustahkamlanib boradi.

O'qituvchi hamda ota-onalar bolalarda ijobiy odatlarning tarbiyalanib borayotganligini kuzatib borishlari kerak. Ta'lim oluvchilar odatlarni o'z yaqinlaridan meros qilib olmaydi, balki ular atrofdagilar bilan faol muloqotga kirishishlari tufayli taqlid qilish, uzluksiz tarbiyani yo'lga qo'yish asosida tarkib toptiriladi. Natijada odat xarakterga aylanadi.

Mashq muayyan xatti-harakatlarni ko'p marotaba takrorlashni o'z ichiga oladi. Mashq va odatlantirish ta'lim oluvchi uchun ongli, ijobiy jarayondir. Mashq natijasini ko'nikma, odat, yangi bilimlar hosil qilinadi, ta'lim oluvchining aqliy qobiliyati rivojlanadi, ma'naviy-axloqiy sifatleri boyiydi, hayotiy tajribasi ortadi.

O'rgatish tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlardir.

Topshiriq ta'lim oluvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan metod. Ta'lim oluvchilarning topshiriqlarni jamoa bo'lib bajarishlari ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. Ta'lim oluvchilar o'z kuchlarini umum ishiga sarflashga, jamoa uchun masuliyatni his etishga o'rganadilar, mehnat qilish ta'lim oluvchilarning harakatlarini shakllantiradi, mustahkamlaydi.

Pedagogik talab turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida ta'lim oluvchi tomonidan amal qilinishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari. Pedagogik talab tarbiyaning eng muhim metodlaridan biridir. Pedagogik talab ma'lum harakatlarni rag'batlantiruvchi yoki unga to'sqinlik qiluvchi hamda ta'lim oluvchini oqilona harakatlarni bajarishga undovchi xarakterga ega bo'lishi mumkin.

Rag'batlantirish tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'nglini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash metodidir. O'qituvchi har bir ta'lim oluvchi shaxsida ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlarni anglab olishi zarur.

Tanbeh berish – eng muhim jazo chorasi. O'qituvchi ta'lim oluvchiga yuzma-yuz turib tanbeh beradi, buni kundaligiga yozib qo'yish mumkin.

Uyaltirish – ta'lim oluvchining ma'lum xatti-harakatlariga jamoa yoki uning tarbiya uchun masul bo'lgan subektlar (ota-onalar, vasiylar, jamoatchilik vakillari va boshqalar) oldida baho berish. Odamning eng nozik sezgilaridan biri uyat, or-nomus va sharm-hayodir. Insonda izzat-nafs, odamiylik qancha kuchli bo'lsa, avvalo, o'zini hurmat qilsa, unda or-nomus, uyat shunchalik kuchli bo'ladi. Bolalarni tarbiyalashda shu his-tuyg'ularni ehtiyotkorlik bilan o'stirish lozim, lekin hadeb uyaltiraverish va qizartiraverish yaramaydi. Bundan oqilona va o'z o'rnida foydalanish kerak, shundagina ijobiy natijaga umid qilish mumkin.

Tarbiya metodlarini tanlab olish shartlari. Metodning ijobiy va salbiysi bo'lmaydi, tarbiya jarayonida ma'lum yo'lni yuqori darajadagi samarali va samarasiz deya baholash mumkin emas. Metodning samaradorligini u qo'llanilayotgan sharoit nuqtai nazaridan baholash mumkin.

Tarbiya metodlarini maqsadga muvofiq tanlash bir qator omillarga bog'liq:

1. Tarbiyaning maqsad va vazifalari. Tarbiyaning maqsad va vazifalari. Maqsad nafaqat metodlarni oqlaydi, balki ularni aniqlab beradi. Maqsad qanday bo'lsa, unga erishish metodlari shunga muvofiq bo'lishi zarur.

2. Tarbiya mazmuni. Unutmazlik kerakki, aynan bitta vazifa turli xil fikrlar bilan to'ldirilgan bo'lishi mumkin. Shuning uchun metodlarni umuman mazmun bilan emas, balki aniq fikr bilan bog'lash g'oyat muhimdir.

3. Tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish. U yoki shunga o'xshash vazifalar tarbiyalanuvchilarning yoshi bilan bog'liqlikda hal etiladi. Yosh bu oddiygina qancha yashaganligi son ko'rsatkichi emas. Unda egallangan ijtimoiy tajriba, psixologik va ahloqiy sifatlarning rivojlanganlik darajasi o'z aksini topadi. Aytaylik, masuliyat tuyg'usini boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida ta'lim olayotgan ta'lim oluvchilarda ham shakllantirish mumkin. Biroq har bir bosqichda mazkur sifatni shakllantirish borasida turli metodlar qo'llaniladi.

4. Jamoaning shakllanganlik darajasi. O'zini o'zi boshqarishning jamoa shaklining rivojlanishi bilan bog'liqlikda pedagogik ta'sir ko'rsatish metodlari ham o'zgarimasdan qolmaydi. Bizga ma'lumki boshqaruvning moslashuvchanligi tarbiyachining tarbiyalanuvchilar bilan muvaffaqiyatli hamkorligining zaruriy sharti.

5. Tarbiyalanuvchilarning individual o'ziga xosliklari. Umumiy metodlar, umumiy dasturlarning o'zi tarbiyaviy o'zaro ta'sir etishning asosi bo'la olmaydi. Ularga individual va shaxsiy tuzatishlar kiritish zarur. Insonparvar pedagog har bir shaxs o'ziga xosligining rivojlanishiga, o'ziga xosligini saqlashga, o'zining «Men» ini ro'yobga chiqarishga imkon beradigan metodlarni qo'llashga harakat qiladi.

6. Tarbiyaviy shart-sharoitlar. Unga moddiy, psixofiziologik, sanitar-gigienikdan tashqari sinfda yuzaga keladigan munosabatlar: jamoadagi iqlim, pedagogik rahbarlik usuli va boshqalar tegishlidir. Ma'lumki, mavhum shart-sharoitlar bo'lmaydi, ular hamisha aniq. Ularning birlashuvi aniq holatlarda ko'rinadi. Tarbiya amalga oshadigan sharoit pedagogik vaziyatlar deb ataladi.

7. Tarbiya vositalari. Tarbiya metodlari tarbiya jarayonining tarkibiy qismi sifatida yuzaga chiqadigan tarbiya vositalaridan tashkil topadi. Metodlar ular bilan mustahkam bog'langan va birgalikda qo'llaniladigan boshqa tarbiya vositalari ham mavjud. Masalan, metodlarni samarali qo'llash uchun zaruriy yordam beruvchi ko'rgazmali qurollar, tasviriy san'at asarlari va musiqa san'ati, ommaviy axborot vositalari.

8. Pedagogik malakani egallaganlik darajasi. Tarbiyachi odatda faqat o'zi biladigan va qo'llay oladigan metodlarni tanlab oladi. Ko'plab metodlar murakkab bo'lganligi bois, o'qituvchidan ko'p kuch ishlatishni talab etadi. Bunday masuliyatdan bo'yin tovlaydigan pedagoglar ularsiz faoliyatni tashkil etishga harakat qiladi. Natija esa turli obrazli, xilma-xil maqsad, vazifa, shart-sharoitlardan kelib chiqib metodlardan foydalanishga qaraganda past samaraga ega bo'ladi.

9. Tarbiya vaqti. Qachonki, vaqt kam, maqsad esa katta bo'lsa, «kuchli harakatga keltiradigan» metodlar qo'llaniladi, qulay sharoitlarda esa, tarbiyaning «oddiy» metodlaridan foydalaniladi. Tarbiyani «kuchli harakatga keltiradigan»

va «oddiy» metodlarga bo‘linishi shartli: birinchisi tanbeh berish va majbur qilish bilan, ikkinchisi nasihat qilish va doimiy o‘rgatish bilan bog‘liq.

10. Kutiladigan natija. Metodni tanlayotganda, tarbiyachida muvaffaqiyatga erishishga nisbatan ishonch bo‘lishi kerak. Buning uchun qo‘llanilayotgan metod qanday natijaga olib kelishini oldindan ko‘ra bilish kerak.

O‘z-o‘zini tarbiyalash va o‘z-o‘zini kamol toptirishda shaxsning ma’naviy-axloqiy qiyofasi, hayotiy yondashuvlari, uning uchun ustuvor ahamiyatga ega bo‘lgan qadriyatlar hamda axloqiy tamoyillar mohiyati u ega bo‘lgan dunyoqarash mazmunini ifodalaydi. O‘z navbatida dunyoqarashning boyib borishi shaxsning shaxsiy sifat va fazilatlarining tobora barqarorlashuvini ta’minlaydi. O‘z mazmunida ezgu g‘oyalarni ifoda etgan dunyoqarash shaxs qiyofasida namoyon bo‘layotgan ijobiy fazilatlarining boyib borishiga yordam beradi.

Dunyoqarash o‘z mohiyatiga ko‘ra, ilmiy (muayyan falsafiy tizimga ega) va oddiy (muayyan falsafiy tizimga ega bo‘lmagan) dunyoqarash tarzida farqlanadi. Ilmiy dunyoqarash asosida uzluksiz, izchil ravishda mavjud fanlar asoslarini puxta o‘zlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlik kasb etgan g‘oyalar yotadi.

Shaxs dunyoqarashini shakllantirish uzoq muddatli, dinamik xususiyatga ega murakkab jarayon sanaladi.

Birinchi bosqichda ular beqaror va vaziyat taqozosiga ko‘ra o‘zgaruvchanlik xususiyatini kasb etadi. **Ikkinchi bosqich**da ma’naviy-axloqiy qarashlarning barqaror tamoyillariga aylanadi. Mavjud talab, jamiyat tomonidan tan olingan axloqiy qoidalardan chetga chiqish qiyin, ziddiyatli vaziyatlarda ongli harakatni tashkil etish, irodaviy sifatlarga tayangan holda ish ko‘rish taqozo etiladi. **Uchinchi bosqich**da, e’tiqod barcha vaziyatlarda ham ustuvor ma’naviy-axloqiy tamoyil bo‘lib qoladi. Ta’lim oluvchi tomonidan o‘zlashtirilgan ilmiy bilimlar hayotiy munosabatlar jarayonida keng qo‘llanilganda, ularning asl mohiyati chuqur his qilingan va anglangandagina e’tiqodga aylanadi.

3. Ta’lim mazmunini tanlashga oid nazariyalar, asosiy didaktik yondashuvlar.

Ma’lumki, oliy ta’lim tashkilotlari yosh avlodni ijtimoiylashuvi va davlat hamda jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda malakali mutaxassis kadrlar tayyorlashdek muhim vazifalarni bajaradi. Bu vazifalar yechimini topishda oliy ta’lim asosini tashkil etuvchi mutaxassislik fanlari mazmuni muhim ahamiyat kasb etadi va pedagogikaning asosiy masalasi hisoblangan nimani, nima uchun o‘qitish kerak, degan savollarga javob beradi. Zero, oliy ta’lim bir tomondan jamiyat hayot shart-sharoitlarini ijobiy tomonga o‘zgartiruvchi, ikkinchi tomondan fan-texnika taraqqiyotini ta’minlovchi omil sifatida ham namoyon bo‘ladi. Bu ijtimoiy va ishlab chiqarish muammolari dialektik yaxlitlik xususiyatiga ega bo‘lib, ta’lim mazmunini rivojlantirish istiqbollari belgilaydi.

Oliy ta'lim mazmunining hajmi kishilik jamiyati tajribalari, madaniyati ko'lamiga, xarakteri esa uning darajasi, yo'nalishi va eng avvalo jamiyat tuzilmasiga bog'liq bo'ladi. Bundan jamiyat maqsadi, talab va ehtiyojlari, orzu-umidlariga binoan oliy ta'lim-tarbiya mazmunini shakllantirilishi kelib chiqadi.

Oliy ta'lim jarayonida talabalar ta'lim mazmunini o'zlashtiradilar. Bu mazmun qancha kam va tushunarli bo'lsa, oliy ta'lim-tarbiya jarayoni ham unga mos holda qisqa bo'ladi. Lekin bu jarayon samaradorligi aniq boshlang'ich va so'nggi holatiga ko'ra baholanadi. Umuman, ta'lim-tarbiya, shuningdek, oliy ta'lim jarayoni murakkab jarayonlar turkumiga mansubligi e'tirof etilgan. Chunki o'quv materialining o'zlashtirilishini ta'min etuvchi psixik jarayonlarni bevosita kuzatish imkoniyati mavjud emas. Ular to'g'risida tahsil oluvchilarning kompetensiyalariga binoan xulosa chiqarish mumkin xolos. Shuning uchun ham oldingi faslda bayon etilganidek oliy ta'limning mohiyatini tushunish uchun uning qonuniyatlari va qoidalarini bilishni talab etadi.

Biz oliy ta'lim mazmuni deganda pedagogik tilda o'z ifodasini topgan jamiyat to'plagan tajribalarni tushunamiz. U bir paytning o'zida ta'lim maqsadlari, o'zlashtirish ob'ekti, ta'lim-tarbiya natijasi sifatida namoyon bo'ladi. Oliy ta'lim jarayonida maqsad, mazmun, o'zlashtirish qonuniyatlariga mos aniq maqsadlar shaklida tahsil oluvchilar oldiga vazifa sifatida qo'yiladi. Tahsil oluvchilar vazifalarning mohiyatini anglab, unga mos o'quv- bilish faoliyatini amalga oshiradilar. Natijada ongli, faol, mustaqil o'quv-bilish faoliyati orqali o'quv materialini o'zlashtirilishiga erishiladi.

Demak, o'qituvchi o'zlashtirish qonuniyatlarini bilish orqali tahsil oluvchilarning o'quv-bilish faoliyatlarini boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladi. O'zlashtirish natijalari esa, o'z navbatida keyingi hamkorlik xatti-harakatlar tavsifini belgilaydi. Shunday qilib, oliy ta'lim tahsil oluvchilar oldiga ma'lum maqsadlarning qo'yilishi bilan boshlanadi. Tahsil oluvchilar tomonidan maqsadning qabul qilinishi turlicha kechishi mumkin. Eng avvalo u diqqat-e'tiborini qaratish, eshitish, ko'rish, hidlash, ushlab ko'rish, xatti-harakat usullarini bajarish, ya'ni idrok (his) etish darajasida amalga oshiriladi. Keyinchalik maqsadlar murakkablashib, turli vazifalar, savollar ko'rinishiga ega bo'lib, amaliy xarakterdagi ijodiy ishlarni bajarish darajasigacha oshib boradi. Maqsadlarni to'g'ridan-to'g'ri yoki bevosita tahsil oluvchilarning ehtiyojlari, ya'ni materialning yangiligi, talabaning mustaqilligi, o'ziga bo'lgan ishonchi kabilarni hisobga olgan holda qo'yish zarur.

Ta'lim-tarbiya jarayoni o'qituvchi va tahsil oluvchilarning hamkorlik faoliyati hamda ta'lim mazmunining o'zaro ta'siri, aloqadorligida sodir bo'ladi.

Pedagogik manbalarda ta'lim mazmuni haqidagi masala munozarali xarakterga ega. Bu tushunchani izohlashga ko'plab yondashuvlar mavjud bo'lib, uning mohiyati va ildizlari uzoq o'tmishga borib taqaladi.

Bilimlarni egallashga yo'naltirilgan ta'lim mazmuni shaxsning ijtimoiylashuviga imkon berib, fan va ishlab chiqarish sohalarini bilan tahsil oluvchi muloqoti va munosabatini belgilaydi. Shuningdek, ushbu yondashuvga ko'ra, bilimlar talabalarning qadriyatlar yondashuvi I.Ya. Lerner, M.N. Skatkin,

B.M. Bim-Bad va shu kabi pedagog olimlar tomonidan ta'lim mazmunining mohiyati aniqlangan. Yuqorida zikr etilgan olimlarning fikricha, ta'lim mazmuni faqat bilim va ko'nikmalardan iborat emas. Zero, bilim va ish-harakat usullari ta'lim mazmunining muhim elementidir. Rus pedagog olimi I.Ya. Lerner bilimlarni quyidagi uch vazifasini ajratib ko'rsatadi:

1. O'rganilayotgan real voqelik haqida umumiy tasavvur hosil qilish, jamiyat va insoniyatning yaxlit rivojlanishini ilmiy tasavvur etish;
2. Xatti-harakat usullarini mo'ljalga olish asoslarini yaratish yoki xatti-harakat usullarining yo'nalishini aniqlash;
3. O'qib- o'rganilayotgan ob'ektlarga nisbatan emotsional munosabatlar asoslarini shakllantirish, shu yo'l bilan dunyoqarashni tarbiyalash vositasi bo'lish.

Ijtimoiy tajribalar: bilim, xatti-harakat usullari, ijodiy tajriba yoki izlanuvchan faoliyat hamda emotsional qadriyat munosabatlarini o'ziga qamrab oladi.

Fan-texnika taraqqiyoti va ilg'or ishlab chiqarish texnologiyalari faqat ishlab chiqarish sohasida emas, balki oliy ta'lim mazmuniga ham katta o'zgartirishlar kiritadi. Didaktlar umuman ta'lim, shuningdek, oliy ta'lim mazmunini aniqlashda uning formal va moddiy jihatlari birligi prinsipiga asoslanish kerakligini uqtiradilar. Biz ularning fikr-mulohazalariga to'liq qo'shilamiz. Formal va moddiy nazariyalarning birligi prinsipiga ko'ra: oliy ta'limning mazmunini umumiy tuzilmasida tabiat va jamiyat haqidagi nazariy bilimlar tizimi, tafakkur (bilish) qonun va qonuniyatlari, ishlab chiqarish texnikalari va texnologiyalari, yoshlarni ijtimoiy-foydali mehnatga tayyorlash, milliy ma'naviyatni shakllantirish, shaxsni mutaxassis sifatida har tomonlama rivojlanishini ta'min etuvchi barcha komponentlarni o'ziga qamrab oladi. Bu komponentlar ko'lami va darajasi oliy ta'lim tashkilotlari oldiga qo'yilgan vazifalardan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Respublikamizda oliy ta'limni tashkil etish shakllari va bosqichlari ilgarilab borish, uzluksizlik, uzviylik, izchillik kabi ko'p sonli prinsiplarga asoslanib tashkil etilgan. Bundan ta'lim mazmuniga tabiat va jamiyat, texnika va texnologiya, ishlab chiqarishni tashkil etish hamda boshqarish kabi sohalarda sodir bo'layotgan o'zgarishlarning ta'sir ko'rsatishi kelib chiqadi.

Fan-texnika taraqqiyoti, ishlab chiqarish texnologiyalari ularni tashkil etish va boshqarish, mulkiy munosabatlar kabilar bo'lajak malakali mutaxassislar kasbiy faoliyat ko'rsatishlari uchun zarur hamda yetarli bo'lgan kompetensiyalar ko'laminin haddan tashqari kengayishiga olib kelmoqda. Natijada axborotlar ko'lami ortib borib, har uch-besh yilda uning hajmi karrali ravishda oshib bormoqda. Istiqbolda mutaxassisning kasbiy bilim va amaliy tajribalarini yangilanishiga hozirgidan ham nisbatan qisqa vaqt talab etilishi tabiiy hol. Shunga ko'ra oliy ta'lim mazmunini qayta ko'rib chiqib, zamon va istiqbol talablariga uyg'unlashtirish (modernizatsiyalash) zurruriyati kelib chiqadi. O'zbek tilining izohli lug'atida "Modernizatsiya" tushunchasiga – "zamonaviy talab va didga moslab o'zgartirish; zamonaviylashtirish" – deb izoh berilgan.

Oliy ta'lim mazmunini o'zgarishi o'z navbatida uni tashkil etib o'tkazilish shakli, metodlari va vositalarini ham o'zgarishiga olib keladi. Bunda ta'lim muddatini o'zgartirmagan holda bo'lajak malakali mutaxassislar tomonidan davlat ta'lim standartlarida belgilanganidek zarur va yetarli darajadagi bilim, ko'nikma, malaka hamda shaxsiy fazilatlarini maqbul o'zlashtirishlari talab etiladi. Shuning uchun ham oliy ta'limning maqbul mazmunini tanlab, bo'lajak malakali mutaxassislarning shaxsiy mulkiga aylantirish uchun tizimli yondashish zarur. Ya'ni:

- o'quv materialini mazmuni va tuzilmasini o'zgartirish;
- o'quv materialini tahsil oluvchilar ongiga yetkazishda ularning yoshi, individual xususiyatlari, qiziqishlari, imkoniyatlari, shart-sharoit kabi ko'plab omillarni hisobga olish;
- tahsil oluvchilarning ongliligi, faolligi, mustaqilligini oshirish;
- nazariyani amaliyot va hayot bilan uzviy bog'lab o'rganishni tashkil etish;
- fanlararo aloqadorlikka asoslanish;
- dasturiy materiallardan tizim hosil qiluvchi asosiy o'quv materialini ajratib olib, ularni har tomonlama mukammal o'rganish kabi dolzarb muammolarni hal etish zaruriyati mavjud.

Bunda mutaxassislik fanlarining o'ziga xos jihatlari hisobga olib, induktiv, traduktiv va deduktiv metodlarning maqbul o'zaro nisbati hamda uyg'unlikda qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Oliy ta'lim sohasida ko'p yillik amaliy tajribalarimiz mutaxassislikka oid fanlarini o'rganish jarayonida deduktiv ta'lim metodlaridan nisbatan ko'proq foydalanilganda belgilangan vaqt ichida nisbatan katta hajmdagi o'quv materialini mukammal o'zlashtirish imkonini berishini ko'rsatmoqda.

Ma'lumki, oliy ta'lim-tarbiya jarayoni bevosita qo'yilgan aniq maqsad, o'rganilayotgan o'quv materialining mazmuni va xarakteri kabi ko'plab omillarga ko'ra tashkil etilib o'tkaziladi. Shuning uchun ham ta'lim jarayonini oqilona tashkil etish shakli va metodlarini aniqlash maqsadida o'quv materialini mazmuni didaktik tahlil etilib, o'quv materialining asosiy guruhlari belgilab olinadi. Didaktik tahlilga asos qilinib ta'lim mazmunining xarakteri, uni alohida qismlarini (muhimligi) olish mumkin.

Asosiy didaktik yondashuvlar:

Innovatsion yondashuv (pedagogik innovatika, pedagogik innovatsiya) – Yaqin o'tmishda

“Innovatsion ta'lim”, “Innovatsion faoliyat” va “Innovatsion jarayonlar” terminlari respublikamizning pedagogik adabiyotlarida juda kam kuzatilar edi. Innovatsion ta'lim so'zining zamirida yangilikni tashkil qilish, yangilikni o'zlashtirish, yangilikdan foydalanish, yangilikni namoyon etish kabi kompleks faoliyat yotadi.

Innovatsion ta'lim - ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalarni, me'yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta'lim.

Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb nomlanadi.

Ta'lim innovatsiyalari-ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar

Ta'lim sohasida innovatsion jarayon – bu ta'lim konsepsiyasidagi, o'quv dasturlaridagi, usul va uslublardagi, tarbiya va o'qitish usullaridagi yangilik va o'zgarishlardir. Ta'lim sohasida innovatsion jarayonlar so'zining tub ma'nosida pedagogikaning ikkita muhim – o'rganish, umumlashtirish va ilg'or pedagogik tajribalarni ommalashtirish muammosi va pedagogika fanlari yutuqlarini amaliyotga tadbiiq etish muammosi yotadi. Shunday ekan, innovatsiyaning predmeti va innovatsion jarayonlarning tarkibi, mexanizi bir – biriga o'zaro bog'liq bo'lgan jarayonlar jamlanmasi tarkibida bo'lishi kerak. Aynan, innovatsion faoliyat xizmat ko'rsatish bozorida oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi raqobatbardoshlikning asosini yaratibgina qolmay, professor – o'qituvchining kasb mahoratining o'sishini, ijodiy izlanishini, amaliy jihatdan ochib beradi. Shuning uchun ham, innovatsion faoliyat o'qituvchilarning ilmiy-uslubiy faoliyati va talabalarning o'quv jarayoniga ijodiy faoliyati bilan uzluksiz bog'liq.

Innovatsion faoliyat – yangi ijtimoiy talablarning an'anaviy me'yorlarga mos kelmasligi yoki yangi shakllanayotgan g'oyalarning mavjud g'oyalarni inkor etishi natijasida vujudga keladigan majmualii muammolarni yechishga qaratilgan faoliyat

Ta'limdagi pedagogning innovatsion faoliyati tuzilishini tahlil qilishda turli xil yondashuvlar mavjud. Masalan, A.Nikolskayaning fikricha, faoliyatni yangilash 3 bosqichda, ya'ni *tayyorgarlik, rejalashtirish va joriy etish* bosqichlarida amalga oshiriladi.

«Innovatsion faoliyat» tushunchasini tahlil qilar ekanmiz: G.A.Mkrtyanining bu haqdagi fikri diqqatga sazovar: – «Pedagogik tajribasinov faoliyatining 3 ta asosiy shaklini ajratish mumkin: *xususiy tajriba, tajribasinov ishi, o'qituvchining innovatsion faoliyati*. Pedagogik faoliyatda innovatsiyalar qancha ko'p bo'lsa, o'qituvchi xususiy eksperimentni shuncha yaxshi tushunadi».

Innovatsion faoliyat bu amaliyot va nazariyaning muhim qismi bo'lib, ijtimoiy-madaniy ob'ekt sifatlarini yaxshilashga qaratilgan ijtimoiy sub'ektlarning harakat tizimi bo'lib, u ma'lum doiradagi muammolarni yechish qobiliyatigina emas, balki har qanday vaziyatdagi muammolarni yechish uchun

motivatsion tayyorgarlikka ega bo'lishdir. O'qituvchi innovatsion faoliyatining markaziy masalasi o'quv jarayonini samarali tashkil etishdan iborat.

Akmeologik yondashuv (grekcha "akme" so'zidan olingan bo'lib, "oliy nuqta", "yuqori cho'qqi" degan ma'nolarni anglatadi). Akmeologiya birinchi navbatda "fan" hisoblanadi. **Akmeologiya** - bu kattalarning (psixologik, natijalarga va mahorat cho'qqisiga erishish) rivojlanish qonunlarini o'rganadigan fan. Akmeologiya dastlab nemis psixolog olimi **Sharlotta Byuler (1893-1974)** tomonidan o'rganilgan bo'lsa, 1928 yilda rus olimi **Nikolay Aleksandrovich Rybnikov (1880-1961)** tomonidan **Akmeologiya**-"Etuk odamlarning rivojlanishi" haqidagi fan sifatida e'tirof etgan. Bu fan sifatida tabiiy, ijtimoiy, gumanitar va texnika fanlarining uzaro integratsiyasi natijasida paydo bo'lgan fan hisoblanadi. Akmeologiya fani bir vaqtning o'zida pedagogika va psixologiya fanlari bilan uzviy aloqada rivojlanmoqda.

Akmeologik yondashuv bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashni takomillashtirishda yangi paradigmadir. Yangi iqtisodiyotning barcha jabhalariga turli kasblar bo'yicha mutaxassis kadrlarni tayyorlash uchun akmeologiyaning quyidagi yo'nalishlarining o'rni va roli muhim ahamiyat kasb etadi. Bular: pedagogik, harbiy, ijtimoiy, maktab, tibbiyot, boshqaruv, kreativ, sinergetik, korreksion va etnik akmeologiyalardir.

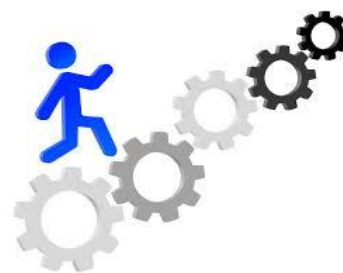

Aksiologik yondashuv Aksiologiya (yunoncha *axio* – qadriyat va *logos* – fan, ta'limot) – qadriyatshunoslik, ma'naviy hodisalardan biri bo'lgan qadriyatlar sohasini o'rganadigan, uning qonun va kategoriyalarini tadqiq qiladigan ilm yo'nalishi, qadriyatlar haqidagi fan. U XIX asrning ikkinchi yarmida nemis qadriyatshunosi E.Gartman va fransuz olimi P.Lapi tomonidan ilmiy iste'molga kiritilgan. Aksiologiya aksiologik ong, qadrlash tuyg'usi, aksiologik bilish, qadrlash tamoyiliga tayanib to'plangan qadriyatlar to'g'risidagi bilimlar sistemasidir. Zamonaviy Aksiologiyada ob'ektiv,

sub'ektiv va plyuralistik oqim hamda yo'nalishlar mavjud. Aksiologiya «qadr», «qadrlash», «qadriyatlar», «qadriyatlar tizimi» kabi aksiologik kategoriyalarni, ularning turli shakllarini o'rganadi. Qadriyatlar tizimining ijtimoiy taraqqiyotga bog'liqlik qonuni, qadriyatlar tizimining o'zgarishi va takomillashuvi bilan bog'liq aksiologik qonunlar ham aksiologiya shug'ullanadigan masalalar doirasiga kiradi.

Kreativ yondashuv – Kreativlik (lot., ing. "create" – yaratish, "creative" – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati

Zamonaviy pedagogikada “kreativ pedagogika” tushunchasi qo‘llanila boshlaganiga hali u qadar ko‘p vaqt bo‘lmadi. Biroq, o‘qitish jarayoniga innovatsion hamda ijodkorlik yondashuvlarini qaror toptirishga bo‘lgan ehtiyoj “Kreativ pedagogika”ning pedagogik turkum fanlar orasida mustaqil predmet sifatida shakllanishini ta‘minladi. Ushbu predmet asoslarini pedagogika tarixi, umumiy va kasbiy pedagogika hamda psixologiya, xususiy fanlarni o‘qitish metodikasi, ta‘lim texnologiyasi va kasbiy etika kabi fanlarning metodologik g‘oyalari tashkil etadi.

“Kreativ pedagogika” quyidagi ikki holatni kafolatlay olishi zarur:

1) pedagog-o‘qituvchilar tomonidan o‘quv fanlarini past o‘zlashtirayotgan va ularni o‘rganishni zerikarli deb hisoblayotgan talabalar e‘tiborlarini fan asoslarini o‘zlashtirishga jalb etish;

2) talabalarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyat natijalarini rag‘batlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya etish orqali auditoriyada ulardan samarali foydalanishlari uchun imkoniyat yaratish.

O‘qituvchining ijodkorligi esa u tomonidan tashkil etiladigan kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy (kreativ) yondashuvda aks etadi. So‘nggi yillarda ushbu holat “pedagogik kreativlik” tushunchasi bilan ifodalanmoqda.

Pedagogik kreativlik– pedagogning an‘anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta‘lim va tarbiya jarayonini samaradorligi ta‘minlashga xizmat qiluvchi yangi g‘oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo‘lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyati

“Kreativlik” tushunchasi o‘zida madaniy xilma-xillikni aks ettiradi. G‘arb kishilari uchun kreativlik, umuman olganda, yangilik sanaladi. Ular kreativlik negizida noan‘anaviylik, qiziquvchanlik, tasavvur, hazil- mutoyiba tuyg‘usi va erkinlik mavjud bo‘lishiga e‘tiborni qaratadilar, Sharqliklar esa, aksincha, kreativlikni ezgulikning qayta tug‘ilish jarayoni, deb tushunadilar.

Refleksiv yondashuv – (lotincha *reflexio*- ortga qaytish) faqat sub‘ektning o‘z-o‘zini bilishi va tushunishi emas, balki boshqalar uning shaxsiy xislatlari, his qilish tuyg‘usi va bilish (kognitiv) tasavvurlarini bilish hamda tushunishini aniqlab olishini ham anglatadi

Refleksiv innovatsion amaliyot o‘qituvchi ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishga qaratilib, bunda pedagogik fanda faqatgina yangilik yaratish qobiliyatigina emas, balki o‘z-o‘ziga, o‘z mehnatiga, bolalarga, har qanday muammoli vaziyatni hal etishga va umuman hayotga o‘ziga hos ijodiy munosabatda bo‘lish tushuniladi.

Refleksiv innovatsion amaliyot ilgarigi tajribani dolzarblashtirish uni qayta anglash bo‘lajak ta‘lim muassasasining yangi muammo va munosabatlarini aniqlash uchun imkon beradi.

Demak, pedagog-o'qituvchi yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ'ibotchisi sifatida namoyon bo'ladi.

Texnologik yondashuv - Texnologiya (yunon. "techne" – mahorat, san'at, "logos" – tushuncha, ta'limot) – muayyan (ishlab chiqarish, ijtimoiy, iqtisodiy va b.) jarayonlarning yuksak mahorat, san'at darajasida tashkil etilishi

Ta'lim texnologiyasi (ingl. "an educational technology") – ta'lim (o'qitish) jarayonining yuksak mahorat, san'at darajasida tashkil etilishi

Ta'lim texnologiyasi – ta'lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya'ni, avvaldan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida, bosqichma-bosqich amalga oshirish, aniq maqsadga erishish yo'lida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish hamda ta'lim jarayonini yuqori darajada boshqarish.

Ta'lim tizimini texnologiyalashtirish g'oyasi o'tgan asrning boshlarida G'arbiy Yevropa va AQShda ta'lim tizimini isloh qilish, ta'lim samaradorligini oshirish, shaxsning ijtimoiylashuvini ta'minlash uchun muayyan shart-sharoitni yaratish borasidagi ijtimoiy harakat yuzaga kelgan davrda ilk bora o'rta tashlandi. Mazkur g'oya 30-yillarda ta'lim jarayoniga "pedagogik texnika" ("ta'lim texnikasi") tushunchasining olib kirilishi bilan asoslandi. Ushbu davrlarda yaratilgan maxsus adabiyotlarda "pedagogik (ta'lim) texnika(si)" tushunchasi "o'quv mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga ko'maklashuvchi usul va vositalar yig'indisi" tarzida talqin etildi hamda o'quv jarayoniga o'quv va laboratoriya jihozlarning olib kirilishi, ulardan samarali, unumli foydalanish, material mazmunini ko'rsatmali qurollar yordamida tushuntirish kabi holatlar ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beruvchi yetakchi omillardir deya baholandi.

XX asrning 50-yillarida ta'lim jarayonida texnik vositalarni qo'llash "ta'lim texnologiyasi" yo'nalishini belgilab beruvchi omil deya e'tirof etildi, asosiy e'tibor talabalar auditoriyasini kengaytirish texnik vositalardan foydalanish evaziga amalga oshirilishi, texnik vositalarning imkoniyatlarini yanada takomillashtirish, ularning axborot sig'imini kengaytirish, axborotlarni uzatish xizmatini sifatli tashkil etish, ta'lim olishni individuallashtirish kabi masalalarga qaratildi. Bu borada olib borilgan tadqiqotlarning ob'ekti, tayanch nuqtasi sifatida texnik vositalar imkoniyatlari, ularni takomillashtirish jarayoni qabul qilindi, shuningdek, o'quv jarayonini "texnologiyalashtirish"ning tashkiliy jihatlarini o'rganishga alohida urg'u berildi.

60-yillarning boshlarida ta'limni dasturlash asosida ta'lim jarayonini tashkil etish "texnologiya" tushunchasining mohiyatini ochib beruvchi omil sifatida ko'riq boshlandi. Dasturiy ta'lim talabalarga muayyan bilimlarni alohida qism holda emas, balki izchil, yaxlit tarzda berilishini nazarda tutadi. Ta'lim jarayonini yaxlit, maqbul dasturga muvofiq tashkil etish taklifi ilk bora AQShda faoliyat yurita boshlagan "Dasturiy ta'lim va o'rgatuvchi mashinalar bo'yicha birlashgan Qo'mita" tomonidan ilgari surilgan. Dasturiy ta'lim o'zida

ta'lim maqsadlari, ularni o'zgartirish va baholashning mos ravishdagi mezonlari hamda ta'lim muhitining aniq tavsifini qamrab oladi.

Kompetentli yondashuv – Kompetentlik yondoshuvining asoschilaridan biri bo'lgan J.Raven buning muhimligini shunday tushuntiradi: “biz ko'proq va kamroq kompetentli fermerlar, o'qituvchilar, haydovchilar, temirchilar, menedjerlar va harbiy ofitserlarni solishtirganimizda, har bir holatda o'z ishining ustalari namoyish qilgan aynan siyosiy xulq-atvor eng muhim bo'lib chiqdi. Aksincha, odamlarning bevosita xizmat burchlari doirasidan tashqaridagi ijtimoiy, tashkiliy va siyosiy cheklashlarga nisbatan biron bir chora-tadbirlarni ko'rishga layoqatsizligi va hohishi yo'qligi zamonaviy jamiyatda kompetentli bo'lmagan kasbiy xulq-atvorning asosiy manbai sifatida namoyon bo'ladi, vaholanki, aynan ular inson bu doira ichida nima qila olishini aniqlaydilar.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishni muammoli o'qitish jarayonida amalga oshirish ham maqsadga muvofiq bo'ladi, buning mohiyati kasbiy faoliyatni yaxlit tizim sifatida ko'rish, unda tizimli faoliyat ko'rsata bilish, yangi muammo va masalalarni hal eta bilish tajribalarini shakllantirish uchun zamin yaratishga xizmat qiladigan kasbiy faoliyat elementlarini ta'lim jarayoniga kiritishdan iborat.

Nazorat savollari:

1. Oliy ta'lim didaktikasining asosiy funksiyalarini bayon qiling.
2. Oliy ta'lim didaktikasida qanday ta'lim paradigmalari mavjud va ularni farqlang.
3. Didaktik prinsiplar va ularning mazmuni tavsiflang.
4. Ta'limning umumiy va xususiy qonuniyatlarini qiyosiy tahlil qiling.
5. Ta'lim tamoyil (prinsip)larini izohlang.
6. Didaktikada tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qiling.
7. Asosiy didaktik yondashuvlarni o'zaro bog'liqligini tavsiflang..

ADABIYOTLAR:

1. Rozov M. A. K metodologii analiza etosa nauki // Filosofiya nauki. Выр. 11: Etos nauki na rubeje vekov. M.: IF RAN, 2015. S. 137—154.
2. Mirskaya Ye.Z., R. K. Merton i etos klassicheskoy nauki // Filosofiya nauki. Выр. 11: Etos nauki na rubeje vekov. M.: IF RAN, 2015. S. 19.
3. Didaktika высшей школы: учеб, пособие для студ. высш. ped. учеб. Заведений /V. A. Popkov, A. V. Korjuev. M.:Izdatelskiy sentr «Akademiya», 2018. S. 31.
4. Korshunova N. L. Ob'ektivnost znaniya v pedagogike i yee ob'ekt v kontekste razvitiya sovremennoy nauki // Psixologo-pedagogicheskiy poisk. 2019. № 2 (14). S 43—61, s. 46.

3-Mavzu: Ta'lim (o'qitish) shakllari, metodlari va texnologiyalari

Reja:

1. Dars (o'quv mashg'ulot) ta'limning asosiy shakli sifatida.
2. Pedagogik jarayonda ta'lim metodlari va vositalarining didaktik imkoniyatlari, metodlar klassifikatsiyasi.
3. Innovatsion (istiqbolli) ta'lim texnologiyalari.

Dars (o'quv mashg'ulot) ta'limning asosiy shakli sifatida. Ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarini o'zaro bog'liq hamkorlikdagi faoliyatlarining tashqi ko'rinishi kasbiy ta'limning tashkiliy shakli deb e'tirof etiladi.

Kishilik jamiyatining tarixiy taraqqiyoti davomida ta'limning tashkiliy shakllari turlicha bo'lgan.

Kishilik jamiyatining ilk bosqichlaridanoq, ya'ni yoshi ulug', hayotiy tajribasi katta kishilar yoshlarga ijtimoiy taraqqiyot talablariga javob beradigan qilib ta'lim-tarbiya berish shakllarini topishga uringanlar. Buning natijasida dastlab individual (yakka tartibda) ta'lim tarkib topgan bo'lib, u vaqtlar o'tishi bilan ustoz- shogird tizimi darajasigacha rivojlantirilgan.

Individual ta'lim bir qator afzalliklarga ega, shuning uchun ham bu usul bizning davrimizgacha saqlanib qolgan. Uning ustunligi o'quv faoliyati mazmuni, metodi va sur'atini to'la individuallashtirishga imkon berishidan iborat. Individual ta'lim o'qituvchining yuqori pedagogik kompetensiyaga ega bo'lishini talab etadi.

Individual o'qitishning ustunliklari bilan bir qatorda quyidagi kamchiliklari ham mavjud:

1) ko'p vaqt talab etilishi; 2) o'qituvchi ta'sirining cheklanganligi; 3) boshqa tahsil oluvchilar bilan hamkorlikda ishlash imkoniyati cheklanganligi; 4) jamoada ishlash tajribasining shakllanmasligi.

Mazkur kamchiliklar XVI asrdan boshlab individual o'qitishning ahamiyatini bir muncha pasayishiga va uning muqobili sifatida ta'limning individual-guruhli shaklini kelib chiqishiga imkon berdi.

Ta'limning individual-guruhli shaklidan Yevropada, XVI asrda keng foydalana boshlandi. Individual-guruhli shaklining mazmuni mashg'ulotlarni o'qituvchi bir tahsil oluvchi bilan emas, balki tayyorlik darajasi turlicha bo'lgan turli yoshdagi tahsil oluvchilar guruhi bilan olib borishidan iborat edi. O'qituvchi navbat bilan har bir tahsil oluvchidan o'tilgan materialni so'raydi, yangi savollarni tushuntiradi, mustaqil ishlash uchun individual topshiriqlar beradi, qolgan tahsil oluvchilar o'z ishlari bilan shug'ullanadilar. O'qishni bunday tashkil etishda, tahsil oluvchilar mashg'ulotlarga yilning turli davrlarida hamda kunning turli vaqtlarida kelishlari mumkin bo'lgan.

XV - XVI asrlarda Yevropada ishlab chiqarishning rivojlanishi kuzatildi. Ushbu o'zgarishlar ta'limning ommaviy shaklini yuzaga kelishiga zamin yaratdi.

Ulardan biri XVII asrda Yan Amos Komenskiy tomonidan “Buyuk didaktika” asarida sinf-dars tizimini nazariy jihatdan asoslab berdi va ommaviylashtirilishga muhim o‘z hissasini qo‘shdi. Komenskiy pedagogikaga o‘quv yili, o‘quv kuni, dars, mashg‘ulotlar orasidagi tanaffus, o‘quv ta‘illari kabi tushunchalarni kiritdi.

Sinf-dars tizimi muayyan asrlar avval asoslangan bo‘lsada, bugungi kunda ham keng ko‘lamda qo‘llanilib kelinmoqda.

Sinf-dars tizimining mazmuni o‘quv ishlarini tashkil etishning o‘ziga xos shakli sifatida quyidagilardan iborat:

- bir xil yoshdagi va taxminan bir xildagi tayyorgarlik darajasiga ega bo‘lgan tahsil oluvchilar sinf yoki guruhni tashkil etadi. Bu sinf yoki guruh ta‘lim muassasasida o‘qishning umumiy davriga asosan doimiy tartibini saqlab qoladi;

- sinf yoki guruh faoliyati yagona yillik reja va dastur asosida, doimiy dars jadvali bo‘yicha tashkil etiladi, buning natijasida tahsil oluvchilar yilning bir vaqti va oldindan belgilangan kun soatlarida kelishlari kerak bo‘ladi.;

- mashg‘ulotlarning asosiy birligi dars hisoblanadi;

- dars odatda bir o‘quv predmeti yoki mavzuga bag‘ishlangan bo‘ladi, shu bois tahsil oluvchilar sinf yoki guruhda bitta material ustida ishlaydilar;

- darsda tahsil oluvchilarning ishiga o‘qituvchi rahbarlik qiladi, u o‘z fani bo‘yicha o‘qish natijalari, har bir tahsil oluvchini alohida bilimni baholaydi.

Sinf-dars tizimi K.D.Ushinskiy tomonidan yanada rivojlantirildi va uning barcha ustunliklarini ilmiy asoslab berdi. K.D.Ushinskiy har bir darsning bir-biri bilan uzviy bog‘langan quyidagi uchta qismini ajratib ko‘ratadi:

1) ilgari o‘rganilgan bilimlar asosida yangi bilimlarni anglashni amalga oshirish va tahsil oluvchilarda materialni jadal qabul qilishga maqsadli ko‘rsatmani yaratishga qaratiladi. Darsning bu qismi K.D.Ushinskiyning fikricha darsga go‘yoki “eshik” hisoblanadi.

2) asosiy masalani hal etishga yo‘naltiriladi va darsning muhim, markaziy qismi hisoblanadi.

3) amalga oshirilgan faoliyatga yakun yasash bilim, ko‘nikma va malakalarni mustahkamlashga qaratiladi.

Darsni tashkil etish ilmiy asoslarini ishlab chiqishga nemis pedagogi A.Disterveg ham katta hissa qo‘shdi. U o‘qituvchi va tahsil oluvchining faoliyatiga taalluqli o‘qitish tamoyillari va qoidalari tizimini ishlab chiqdi, tahsil oluvchilarning yoshi imkoniyatlarini hisobga olishni zarurligini asoslab berdi.

Ta‘limning sinf-dars tizimi alohida o‘quv fanlarini o‘qitish metodikasi va didaktikasiga oid asarlarida uning afzallik va kamchiliklarini ko‘rsatib berdi.

Afzalliklari: yaxlit ta‘lim-tarbiya jarayonining aniq belgilangan tartib asosida kechishini ta‘minlovchi aniq tashkiliy tizim; jarayonning o‘qituvchi tomonidan boshqarilishi: o‘quv muammosining tahsil oluvchilar yoki ishtirokchilar jamoa bo‘lib muhokama qilinishi, masalaning yechimini hamkorlikda izlash jarayonida tahsil oluvchilar orasida o‘zaro musobaqa munosabatlarining shakllanishi; o‘qituvchining tahsil oluvchilar va ularning

tarbiyasiga doimiy emotsional ta'sir ko'rsatishi; ta'limning emotsionalligi (zero, o'qituvchi bir vaqtning o'zida tahsil oluvchilarning katta guruhi bilan ish olib boradi), o'quv faoliyatiga musobaqalashish elementlarini kiritish uchun sharoitning yaratilishi, bilimsizlikdan bilimlarni mustaqil ravishda o'zlashtirish sari harakatlarning muntazamligi va ketma-ketligi.

Kamchiliklari: tizimning o'rtacha darajada o'zlashtiruvchi tahsil oluvchilar uchun mo'ljallanganligi, bo'sh yoki juda yaxshi o'zlashtiruvchilar uchun qiyinchiliklarning yuzaga kelishi; o'qituvchi uchun o'qitish mazmuni va o'qitish sur'atlari hamda metodlari bo'yicha individual ishlarni tashkil etish, shuningdek, tahsil oluvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishdagi qiyinchilikning yuzaga kelishi; katta va kichik yoshli tahsil oluvchilar o'rtasidagi munosabatlarning qaror topmasligi.

XIX asr oxiri XX asr boshlarida, aqliy rivojlanishida farqi bo'lgan tahsil oluvchilarni o'qitishda individuallashtirishga ahamiyat qaratildi. Shunga mos ravishda AQSh va Yevropada tanlab o'qitish shakli yuzaga keldi.

Yevropa va AQShda, XX asr boshida tahsil oluvchilarning individual, faol, mustaqil o'quv ishlarini ta'minlashga qaratilgan ko'plab ta'lim tizimlarining samaradorligi sinab ko'rilgan.

XX asrning 20-yillarida amerikalik U.Kilpatrik ishlab chiqqan ta'limning loyihali tizimi targ'ib qilina boshlandi. O'qitishning bu tizimi ta'lim oluvchilarning o'zlari loyiha ishlari mavzusini tanlab olishlaridan iborat edi. U mavjud haqiqiy hayot bilan bog'langan bo'lishi va o'quv guruhi ixtisoslashishiga qarab (yo'nalishlari) ijtimoiy-siyosiy, xo'jalik-ishlab chiqarish yoki madaniy-turmush tomonlarini aks ettirishi kerak bo'lgan.

60-yillarda amerikalik professor pedagog Lyuyd Trank ishlab chiqqan Trank rejasi juda mashhur bo'ldi. O'qitishni tashkil etishning bu shakli katta auditoriyalarda (100-150 nafar tahsil oluvchi) mashg'ulotlarni, 10-15 kishilik guruhlarda va ta'lim oluvchilarning individual ishlarini birgalikda olib borishni taklif etgan. Turli xildagi texnik vositalardan foydalanib umumiy ma'ruzalarni olib borishga o'quv vaqtining 40 foiz miqdori ajratiladi. Kichik guruhlarda mashg'ulotlarga (seminarlar) – 20 foizi, kabinet va laboratoriyalarda individual mustaqil ishlarni bajarishga 40 foizi ajratiladi.

70-yillarda o'qishni tashkil etishning noan'anaviy shakllarini izlash davom ettirildi. Tajriba – sinov maktablarini izlash birinchi navbatda sinf-dars tizimini modernizatsiyalashtirish fikri bilan bog'liq bo'lgan. Izlanishlar asosiy masalasi – o'qishni individuallashtirish edi. Hozirgi paytda XVI asrda Ya.A. Komenskiy tomonidan asoslangan sinf (guruh) - dars shakli va zamon hamda istiqbol talablarini o'zida aks ettiruvchi noan'anaviy (bahs-munozara, seminar, seminar-trening, laboratoriya-amaliy mashg'uloti, sayohat, davra suhbat, viktorina, fakultativ, o'yin kabi) shakllardan keng ko'lamda foydalanilmoqda.

Sinf-dars tizimida mashg'ulot ta'lim oluvchilar yoshi va tayyorgarlik darajasiga binoan tabaqalashtirilib, ma'lum o'quv dasturi va jadval asosida o'qituvchi rahbarligida tashkil etilib o'tkaziladi. Hozirgi paytda darslarni tashkil etib o'tkazishga quyidagi talablar qo'yiladi:

1. Darsning maqsad va vazifalarining aniqligi, o‘zaro bog‘liqligi hamda psixologik, pedagogik, fiziologik nuqtai nazardan maqbulligi.

2. Darsning mazmunan va tuzilmaviy jihatdan yaxlitligi.

3. Ishtirokchilarining ongli o‘zaro hamkorlik faoliyatining ta’minlanganligi.

4. Ta’lim oluvchilarning o‘qib-o‘rganishlari, tarbiyalanishlari va rivojlanishlari uchun qulay shart-sharoitlar yaratish.

5. Barcha didaktik va xususiy prinsiplarga asoslanganligi.

6. Ta’lim oluvchilar shaxsini hurmat qilish, ularning faolligi, erkinligi, mustaqilligi, ijodkorligi kabilarga shart-sharoit yaratilishi kabilar.

Shu o‘rinda hozirgi paytda ham ta’lim-tarbiyani yakka tartibda tashkil etish shakli saqlanib qolgan bo‘lib, ayniqsa undan ta’lim oluvchilarning ehtiyoji, xohishi, qiziqishlari, ba’zan o‘zlashtirmaslikni bartaraf etish, uzoq vaqtlar davomida tibbiyot xodimlari nazoratida bo‘lgan yoshlarga ko‘maklashish maqsadida undan foydalanilmoqda.

Shunday qilib, shu paytgacha bu tizimdan foydalanib kelinmoqda, lekin unga muqobil tizim yaratilganicha yo‘q.

Hozirgi paytda kasbiy ta’limning tashkiliy shakllari quyidagi xususiyatlariga binoan turlanishi ko‘p sonli pedagog olimlar tomonidan e’tirof etilgan:

Nofaol. Bu jarayonda o‘quv materialini o‘qituvchi tomonidan tayyor holda uzatiladi, tahsil oluvchilar faqat eshitadilar, kuzatadilar va imkon qadar xotirada saqlashga harakat qiladilar.

Faol. Kasbiy ta’lim jarayoni ishtirokchilari o‘zaro bir-birlariga nisbatan faol muloqot va munosabatda bo‘lib, o‘rganilayotgan ob’ekt ma’nosi hamda mohiyatini anglab yetadilar. Chunki bu jarayonda o‘qituvchi va tahsil oluvchilar orasida qaytar aloqa ta’minlanadi.

Interfaol shaklda tahsil oluvchilar o‘zaro muloqot va munosabatlari yo‘lga qo‘yilib, o‘qituvchi ham, tahsil oluvchilar ham faol ishtirok etib, o‘rganilayotgan ob’ektning mohiyati anglanib, amalda qo‘llanishi ham aniq misollar yordamida ko‘rsatiladi. Bunday ta’lim shakllarini ba’zi bir pedagoglar monologik, dialogik va poliologik ta’lim sifatida ham talqin etadilar. Ta’limning zikr etilgan shakllarini chizmada quyidagicha tasvirlash mumkin.

Uzluksiz ta’lim tizimi muassasalari amaliyotida 80-85 va undan ortiq foiz miqdoridagi o‘quv mashg‘ulotlari sinf-dars tarzida amalga oshirilganligi sababli dars – ta’lim-tarbiya ishining asosiy shakli deb yuritiladi.

Sinf-dars tizimining asosiy o‘ziga xos jihatlari quyidagilar hisoblanadi: - deyarli bir xil tarkib, yosh va tayyorgarlik darajasidagi ta’lim oluvchilar ishtirok etadi; ta’lim-tarbiya jarayoni o‘zaro bog‘liq alohida-alohida qismlar ko‘rinishiga ega bo‘ladi; - har bir dars o‘quv rejasiga kirgan ma’lum bir o‘quv predmetiga oid bo‘ladi; - darslar muntazam ravishda almashib turadi; - kasbiy ta’lim darslariga o‘qituvchi, muhandis-pedagog, yo‘riqchi, tajribali mutaxassis kabilar rahbarlik qiladi; - ta’lim oluvchilar turli ko‘rinishdagi o‘quv-bilish faoliyatida ishtirok etadilar.

Quyidagilar sinf-dars tizimining ijobiy tomonlari hisoblanadi:

- kat'iy tashkiliy tuzilmaga egaligi; - iqtisodiy ko'rsatkichlarining nisbatan yuqoriligi. Sababi bir o'qituvchi bir vaqtning o'zida ko'p sonli ta'lim oluvchilar bilan ishlaydi; - o'zaro hamkorlik faoliyatini amalga oshirishga qulay sharoit yaratilganligi kabilar.

Shu bilan birga sinf-dars tizimining quyidagi kamchiliklari ham e'tirof etilgan:

O'rtacha ta'lim oluvchiga mo'ljallanganligi; har bir ta'lim oluvchi bilan individual ishlash imkoniyatining yo'qligi; qat'iy tuzilmaga egaligi va shu kabilar.

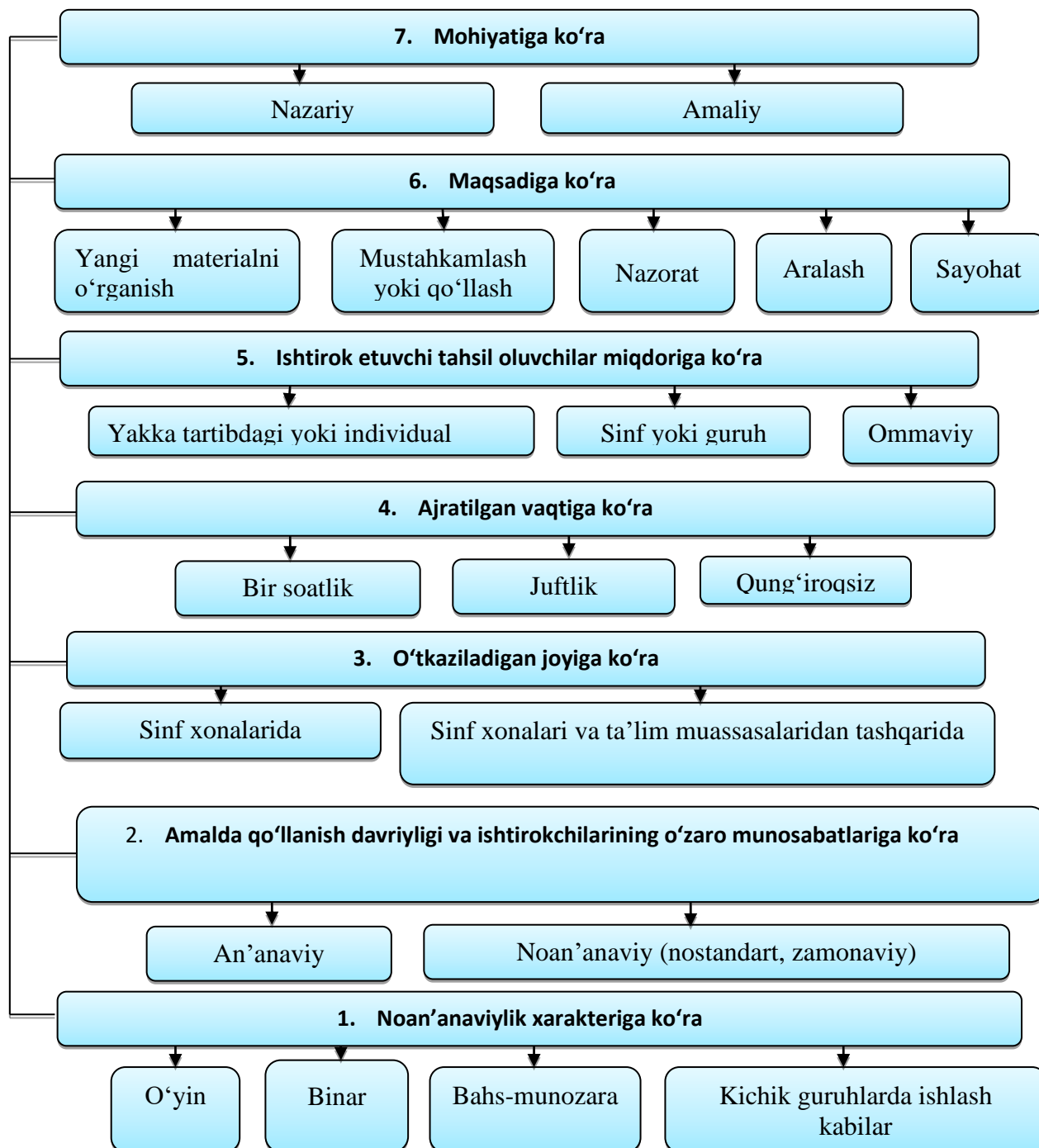
Ijtimoiy talablar, kasbiy ta'limning maqsad va vazifalari, ta'lim oluvchilarning talab va ehtiyojlari, ta'lim-tarbiya qonuniyatlari, prinsiplari kabilarga ko'ra kasbiy ta'lim darslariga quyidagi talablar qo'yiladi:

- fan-texnika va ishlab chiqarish texnologiyalarining so'nggi yutuqlari, ilg'or, pedagogik tajribalardan imkon qadar foydalanish, ta'lim-tarbiya qonuniyatlari asoslanib dars tuzilmasini maqbullashtirish; - darsda barcha didaktik va xususiy prinsiplarining maqbul nisbati hamda uyg'unligini ta'minlash; - ta'lim oluvchilarning ongliligi, qiziqishi, ehtiyojlari, moyilligini hisobga olgan holda faol, mahsulli o'quv-bilish faoliyatiga shart-sharoit yaratish; - o'quv materialining mukammal o'zlashtirilishi uchun fanlararo aloqadorlikka amal qilish; - ta'lim oluvchilar tomonidan ilgari o'zlashtirilgan bilimlar va ularning hayotiy tajribalariga tayangan holda ish ko'rish; - ta'lim oluvchilarning barcha ijobiy jihatlarini rag'batlantirish, o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish yo'li bilan ta'lim oluvchilar shaxsini rivojlantirishga erishish; - darsning barcha bosqichlarida mantiqiy va emotsional his-tuyg'ularga asoslanish; - didaktik materiallar va vositalardan samarali foydalanish; - nazariy materialni amaliyot bilan uzviy bog'lab o'rganish; - zaruriy bilim, xatti-harakat usullari, oqilona fikrlash va amaliy faoliyat ko'rsatish usullarini tarkib toptirish; - ta'lim oluvchilarda muntazam va uzluksiz ravishda o'qib-o'rganish, o'zining bilim va kasbiy mahoratini oshira borish ehtiyojini shakllantirish; - darslarni mukammal rejalashtirish natijalarini oldindan bashorat qilish, tashhishlash va shu kabilar. Zamonaviy darslarda bir-biri bilan uzviy bog'liq: ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi va motivatsion maqsadlarni uyg'unlashtirish bu sohada aniq maqsadlarni belgilab olishni talab etadi.

Bundan tashqari ta'lim metodikasida tashkiliy, psixologik, boshqaruvchilik, maqbul muloqot o'rnatish, hamkorlik qilish, sanitariya-gigienik, axloqiy kabi talablar ham hisobga olinadi. Yuqori sifat va samaradorlikka erishish uchun darslarni turlarinigina bilish kamlik qiladi. Buning uchun o'qituvchidan qanday darslardan qachon foydalanish mumkinligini ham bilish talab etiladi. Sayohat, maslahat, uy ishi, o'quv konferensiyalari, qo'shimcha mashg'ulotlar, seminar - praktikumlar, sinov va imtihonlar, darsdan tashqari mashg'ulotlar turlicha bo'lib, o'qituvchidan ijodiy yondashuv, eruditsiyani talab etadi. Agar sayohat belgilangan o'tkazilish vaqti, ishtirokchilari bilan chegaralangan qat'iy jadvalga binoan aniq mavzu bo'yicha o'tkazilsa, u sayohat darsi deb e'tirof etiladi.

Bunday hollarda mashgʻulotni maxsus shartnomaga koʻra belgilangan mutaxassislar oʻtkazishi, yaʼni oʻtkazish muddatining aniq chegaralanmaganligi, yaʼni mashgʻulot jadvaliga maʼlum maʼnoda amal qilinmasligi tufayli u taʼlim-tarbiyaning maxsus shakli sifatida tan olinadi.

Darslarning tasniflanishi

Pedagogik jarayonda taʼlim metodlari va vositalarining didaktik imkoniyatlari, metodlar klassifikatsiyasi. Pedagogik jarayonda taʼlim-tarbiya metodlarini tanlash muhim (markaziy) masalalardan biri hisoblanadi. Chunki didaktlar va amaliyotchilar tomonidan taʼlim-tarbiya metodlarini bu jarayonning maqbul kechishini taʼminlovchi omillardan biri sifatida eʼtirof etiladi. Bu

fikrlarni isbotlash uchun avval ta'lim-tarbiya metod(lar)i iborasining mohiyatini anglab yetmoq zarur.

O'zbek tilining izohli lug'atida "Ta'lim" [arabcha-o'rganish, o'qitish, ilm berish; ma'lumot]. 1. Bilim berish, ko'nikma va malaka hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi. 2. Ilm-fan yoki kasb-hunar sohalari bo'yicha egallanadigan ma'lumot va ko'nikmalar majmui; bilim. 3. Tarbiya, odob-axloq. 4. Ko'rsatma, yo'l-yo'riq, o'rgatuv.

"Tarbiya" [arabcha-rivojlantirish; parvarish qilish; o'stirish; o'rgatish; ilm berish]. 1. Ta'lim, axloq-odob va shu kabilarni o'rgatib, singdirib, insonni voyaga yetkazish, ulg'aytirish, o'stirish. 2. Insonda ish-hunar, odob-axloq va sh.k ni shakllantirish, rivojlantirishga, uning jamiyatda yashashi uchun kerak bo'lgan xislatlarga ega bo'lishni ta'minlashga qaratilgan ish-amallar majmui va shu yo'l bilan singdirilgan odob-axloq, xislat, fazilat kabilarning o'zi. 3. Ma'lum tartib, usul asosida qarab, ishlov berib o'stirmoq; parvarishlamoq.

"Metod" [yunoncha "methodos"- tadqiqot usuli, yo'li]. 1. Tabiat va jamiyat hodisalarini bilish, tadqiq qilish usuli. 2. Usul, uslub. "Metodik" metod va metodikaga oid; uslubiy.

"Metodika" [yunoncha - methodike]. 1. Biror ishni bajarish, amalga oshirish, ado etish metodlarining, usullarining yig'indisi. 2. O'qitish usullari haqidagi ta'limot.

Ta'lim-tarbiya mohiyatan bir-biriga uzviy bog'liq yaxlitlikni ifodalaydi. Ularni biri haqida gapirganda albatta ikkinchisini ham mavjud deb hisoblanadi, birini ikkinchisidan muhim, ustuvor yoki birinchi darajali deb talqin etish xatodir. Shu bois biz quyida ta'lim-tarbiya metodlari emas, balki ta'lim metodlari deb foydalanamiz.

Ta'lim metodlari pedagogik jarayonda ko'zlangan maqsadga binoan pirovard natijani ta'min etuvchi usul (yo'l) lar tizimidir. Ta'lim metodlari mazmuni va mohiyatida pedagogikaning qonuniyatlari, prinsiplari, maqsadlari, mazmuni, tashkil etish shakllari kabilari o'z ifodasini topadi.

Real pedagogik jarayonda metodlarning qanday turlari bor yoki yo'qligini bilish emas, balki ulardan samarali foydalana olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim metodlari yoki ta'lim jarayonini amalga oshirish usullari o'qitish va o'qishdan iborat binar xususiyatga ega bo'lganligi uchun M.I. Maxmutov uni ikki tomonlama binar, ya'ni o'qitish va o'rganish jihatlariga deb e'tirof etadi.

O'qitish: maqsad qo'yish va ta'lim oluvchilar faoliyatining mazmuni va tartibini aniqlash; o'zining o'qituvchilik, o'rgatuvchilik faoliyati, ta'lim oluvchilarning bilish va o'quv-ishlab chiqarish faoliyatlariga rahbarlik qilish; nazorat qilib baholash; xulosa chiqarish kabilarni ko'zda tutadi.

O'qish-tahsil olish; diqqat bilan tahlil qilib nazardan o'tkazmoq; mutolaa qilmoq; ma'lumotga ega bo'lish kabilarni anglatadi.

Yuqorida zikr etilgan metodlar guruhlarining har biri ham qator aniq ta'lim metodlaridan tashkil topadi. Masalan o'quv-bilish faoliyatini tashkil etishda eng avvalo og'zaki (so'zlab berish, ma'ruza, suhbat va shu kabilar), ko'rsatmali (priborlarni namoyish etish, illyustratsiyalarni ko'rsatish kabilar), amaliy (mashq laboratoriya tajribalari, mehnat xatti-harakatlari va boshqa) metodlar qo'llaniladi. Bu barcha metodlar o'quv axborotini o'qituvchi tomonidan uzatish va ta'lim oluvchilar tomonidan idrok etish: eshitish, kuzatish, amaliy xatti-harakatlar orqali his etishni ta'minlaydi. Shu o'rinda o'quv axborotini jonli nutq, ya'ni o'qituvchining so'zi orqali ta'lim oluvchilar ongiga yetkazish eng muhim o'rin tutishini yodda saqlash zarur.

O'quv-bilish faoliyatini tashkil etish metodlari induktiv, deduktiv va traduktivga bo'linib, o'quv materiali qanday mantiqiy tartibda yoritilishini, ya'ni xususiydan umumiyga yoki aksincha umumiydan xususiyga shuningdek, xususiydan xususiyga va umumiydan umumiyga tomon rivojlanishini belgilaydi.

O'quv-bilish faoliyatini tashkil etish metodlari guruhi o'z navbatida muammoli izlanuvchan va mahsulsiz metodlarga bo'linadi. Bunda o'quv materiali ta'lim oluvchilar tomonidan muammo bo'yicha mustaqil fikr yuritish yoki o'qituvchi uzatgan tayyor axborotlarni faqat xotirada saqlab qolishni ko'zda tutadi. Shunday qilib, birgina suhbatning o'zi og'zaki, deduktiv va izlanuvchan ta'lim metodi sifatida talqin etilishi mumkin bo'ladi. Ta'lim metodlari ta'lim oluvchilar o'quv-bilish faoliyatining mustaqillik darajasiga ko'ra: o'qituvchining bevosita rahbarligi ostida yoki mustaqil holda o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish metodlariga bo'linadi. Bu metodlarning har biri ham ma'lum ma'noda ta'lim oluvchilarni o'quv-bilish faoliyatiga qiziqtirishi va faollashtirishi mumkin. Shuningdek, pedagogik amaliyotda ta'lim oluvchilarning o'qib-o'rganishga qiziqishini ta'minlash va o'qib-o'rganishga bo'lgan javobgarligini oshirish yo'nalishida ham qator maxsus metodlar qo'llaniladi. Bunday metodlar o'qib-o'rganishga qiziqtirish va motivlashtirish nomi bilan yuritilib, ularga bilish o'yinlari, o'quv munozaralari, rag'batlantirish, o'qishda muvaffaqiyat vaziyatini yaratish, o'quv talablarini qo'yish kabilar misol bo'ladi.

Pedagogik tadqiqotlar ta'lim-tarbiya ishida muvaffaqiyatlarga erishish uchun nazorat, o'zini-o'zi nazorat qilish metodlari ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Nazorat: og'zaki, yozma, laboratoriya, individual, yoppasiga, mashinali, mashinasiz, bevosita, bilvosita kabi turlarga bo'linadi.

O'qituvchi barcha metodlarning imkoniyatlari va qo'llanish hollarini yaxshi bilgan holdagina ulardan o'z o'rnida foydalanib, yuqori samaradorlikka ega bo'lishi mumkin. Bunda, eng avvalo, shuni yodda tutish zarurki, pedagoglar tomonidan ta'lim metodlari turli darajalarda tanlanadi. Ularning ba'zi birlari faoliyatida shakllangan (stereotip) taqlid qilish, ya'ni bir qolipda ish yuritishga asoslansalar, ikkinchilari ichki his-tuyg'uga asoslanib, uchinchilari o'zaro aloqadorliklarga binoan, to'rtinchilari qo'llab-tekshirib ko'rish kabilarga ko'ra ta'lim metodlarini tanlaydilar. Hayot esa ta'lim metodlarini pedagog tomonidan ilmiy -metodik tavsiyalar asosida ongli ravishda ilg'or pedagoglar tajribalariga

tayangan, o'z imkoniyatlarini hisobga olgan holda tanlashni talab etadi. Ta'lim metodlari majmuasi haqida tasavvurlar har doim aniq bo'lishi zarur, chunki ulardan ma'lum holatda foydalanish muvaffaqiyatli bo'lsa, boshqa holatda ular shart-sharoitga to'g'ri kelmasligi mumkin. Masalan, og'zaki metodlar qisqa vaqt ichida katta hajmdagi axborotni uzatish bilan birga ta'lim oluvchining abstrakt tasavvurlarini rivojlantiradi. Shu bilan birga ulardan bir tomonlama, ya'ni monologik hamda ko'rsatmali obrazli va hatti-harakatlar orqali ta'lim oluvchilar tomonidan o'quv materialini tushuntirishni qiyinlashtiradi. Chunki ular yetarli darajada ko'nikma va malakalarni rivojlantirmaydi. Ularning eng asosiy kamchiligi qisqa vaqt davomida bir marta zuhr bo'lishi ya'ni takrorlanmasligidir.

Ko'rsatmali metodlar axborotni ko'rsatmali obrazli idrok etishga qaratilib, ta'lim oluvchilarda ta'lim samaradorligini oshiradi. Lekin undan haddan tashqari ko'p foydalanish abstrakt tafakkur, nutq va o'z fikrini bir-biri bilan bog'lash mahoratini rivojlantirishga imkon bermaydi.

Amaliy metodlar kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirishning asosi bo'lib, nazariyani amaliyot bilan bog'laydi. Lekin bu metodlar bilan ham barcha masalalarning yechimini topish mumkin emas. Chunki ulardan foydalanilganda nazariy bilimlarni o'zlashtirish nutq va abstrakt tafakkurni rivojlantirish imkoniyatiga nisbatan past darajada bo'ladi.

Mahsulsiz ta'lim metodlaridan o'quv axborotini tez fursatda xotirada puxta saqlab qolish maqsadida foydalaniladi. Lekin ular ta'lim oluvchilarning mustaqil izlanuvchan o'quv-bilish faoliyatida ishtirok etishlariga imkon bermaydi. Shuning uchun ham ulardan amaliyotda dasturlashtirilgan ta'lim sharoitida testlar shaklida foydalaniladi. Mahsulsiz ta'lim metodlari o'quv materialini elementlari bo'yicha xotirlab qolish va o'zlashtirish darajasini nazorat qilish, ta'lim-tarbiya ishini individuallashtirish, bilimlarni individual o'zlashtirish sur'atini aniqlash maqsadlarida foydalaniladi. Dasturlashtirilgan ta'lim elementlari odatda o'quv materialini mantiqan tugallangan qismlarga bo'lingan hollarda ta'lim oluvchilarning o'quv-bilish faoliyatini bevosita boshqarish kerak bo'lgan va tez fursatlarda axborotni o'zlashtirilganlik darajasini aniqlash zarur bo'lgan paytlarda qo'llaniladi.

Shunga qaramasdan bunday metodlardan foydalanish nisbatan ko'p vaqt talab etadi. Zarur darajada tafakkurlash qobiliyatini rivojlantirmaydi. Mustaqillik, izlanuvchan faoliyat ko'rsatishga imkon bermaydi. Ulardan haddan tashqari ko'p foydalanish materialning asl mohiyatiga tushunmay, ko'r-ko'rona yod olishga olib keladi. Demak, ulardan muammoli izlanuvchan metodlar bilan uyg'un holda foydalanish ko'zlangan natijani beradi.

Muammoli izlanuvchan ta'lim metodlaridan ta'lim oluvchilarning mustaqil izlanuvchan o'quv-bilish faoliyatlarini rivojlantirish maqsadlarida foydalaniladi. Bunday metodlar o'quv materialini mustaqil ravishda mohiyatiga tushungan holda o'zlashtirilishiga imkon beradi.

Ulardan asosiy tushuncha, qonun va nazariyalarni shakllantirishni ko'zda tutuvchi materiallarni o'rganishda foydalanish samaralidir.

Muammoli izlanuvchan metodlar daliliy materiallarni bayon etish ko'nikma va malakalarini takomillashtirish, yangi materialni o'rganish, mazmuni ta'lim oluvchilar tomonidan mustaqil ravishda o'zlashtirilishi qiyin bo'lgan, ob'ektlar orasidagi sabab-oqibat bog'liqliklarini ko'rsatish, umumlashtirishlar talab etilgan hollarda yuqori samara bermaydi.

Ta'lim oluvchilarning mustaqil ishi – bu faoliyat ideal, chunki kelajakda mutaxassis butun umri davomida ana shunday faoliyat bilan shug'ullanadi. Shuning uchun ham ta'lim-tarbiya jarayonida mustaqil ishning o'rni va rolini oshirishga harakat qilish zarur. Lekin u o'z-o'zicha emas, balki o'qituvchining bevosita rahbarligi ostida bajariladigan ishlar bilan uyg'un holda qo'llanilganda ko'zlangan natijani beradi.

Bundan mustaqil ishlarga ma'lum tayyorgarlik ko'rish zarurligi kelib chiqadi, aks holda mahsulsiz o'quv vaqtlar sarfiga olib keladi. Uning haddan oshib ketishi ham ortiqcha zo'riqishlarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun mustaqil ishlarning hajmi o'quv materialining xususiyatlari, ta'lim oluvchilarning tayyorgarlik darajasi, yaratilgan shart-sharoit kabilarga binoan tanlangan bo'lishi zarur. Quyida Yu.K. Babanskiy taklif etgan fikr- mulohazalar asosida ta'lim metodlaridan oqilona foydalanish jadvalini keltirish bilan kifoyalanamiz (1-jadvalga qarang).

Ta'lim-tarbiya metodlarini tanlashga yordam beruvchi omillar:

- birinchidan, mashg'ulotlarning maqsad va vazifalari;
- ikkinchidan, o'quv materiallarining xususiyatlari;
- uchinchidan, ta'lim oluvchilarning yoshi, individual xususiyatlari, tayyorlik darajalari kabilari;
- to'rtinchidan o'qituvchining kasbiy-pedagogik tayyorgarlik darajasi, o'z ishiga ijodiy yondashishi, javobgarlikni his etishi kabilari;
- beshinchidan, shart-sharoit;
- oltinchidan, ajratilgan vaqt;
- yettinchidan, ta'lim-tarbiya jarayonining moddiy-texnik, ilmiy-uslubiy ta'minoti va shu kabilari.

Ta'lim metodlaridan oqilona foydalanish (1-jadval).

Qanday hollarda oqilona qo'llash mumkin	Og'zaki metodlar	Ko'rsatmali metodlar	Amaliy metodlar	Mahsulsiz metodlar	Izlanuvchan metodlar	Deduktiv metodlar	Mustaqil ravishda o'z ustida ishlash metodi
Bu metod qanday masalalarning yechimini topishda muvaffaqiyatli qo'llaniladi?	Nazariy va daliliy bilimlarni shakllantirishda	Kuzatuvchanlikni rivojlantirish, o'rganiladigan masalalarga nisbatan diqqat- e'tiborni oshirish	Amaliy ko'nikma va malakalarni rivojlantirish uchun	Bilim va malakalarni shakllantirish uchun	Mustaqil tafakkurlash, tadqiqotchilik malakalari, ishga ijodiy yondashuvlarni rejalashtirish uchun	Umumlashtirish va induktiv xulosa chiqarish malakalarini rivojlantirish uchun. (umumiydan xususiyga va xususiydan umumiyga qarab xulosa chiqarish).	O'quv-bilish faoliyatida mustaqillikni rivojlantirish, o'quv ishlarni tashkil etish malakasini shakllantirish
Bu metoddan o'quv materialining mazmuni qanday xususiyatlarga ega bo'lganda muvaffaqiyatli foydalaniladi?	Material nazariy-axborot harakteriga ega bo'lgan paytlarda	O'quv materialini ko'rsatmali vositalar yordamida ta'lim oluvchilarga uzatish imkoniyati mavjud bo'lgan hollarda	Mavzuning mazmuni amaliy mashq, tajriba-sinovlarni o'tkazish, mehnat vazifalarini bajarish kabilarni o'ziga qanrab olgan bo'lsa.	O'quv materialini juda sodda yoki haddan tashqari qiyin bo'lsa	O'quv materialining mazmuni o'rtacha qiyinlikka ega bo'lsa	O'quv materialini darslikda batafsil yoki deduktiv bayon etilgan bo'lsa	O'quv materialini mustaqil o'rganish imkonini mavjud, mazmun tushunarli bo'lsa
Bu metoddan ta'lim oluvchilarning qanday xususiyatlarini rivojlantirishda foydalaniladi? (qo'llaniladi)	Ta'lim oluvchilar og'zaki axborotni o'zlashtirishga tayyor bo'lgan hollarda	Ta'lim oluvchilarga ko'rsatmali materiallar tushunarli bo'lgan hollarda	Ta'lim oluvchilar amaliy vazifalarni bajarishga tayyor bo'lsalar	Bu mavzuni ta'lim oluvchilar muammoli o'rganishga tayyor bo'lmاسalar	Ushbu mavzuni muammoli o'rganishga ta'lim oluvchilar tayyorlangan bo'lsa	Ta'lim oluvchilar mavzu materialini mustaqil ravishda o'rganishga tayyor bo'lsalar	Ta'lim oluvchilar ushbu mavzu materialini mustaqil ravishda o'rganishga tayyor bo'lsalar
Ushbu metodni qo'llash uchun o'qituvchi qanday imkoniyatlarga ega bo'lishi zarur?	O'qituvchi boshqa metodlarga qaraganda ushbu metodni puxta egallagan paytda	O'qituvchi kerakli ko'rsatmali qo'llanmalarga ega bo'lgan yoki ularni o'zi tayyorlay olish imkoniyatlari mavjud bo'lsa	O'qituvchi amaliy mashqlarni tashkil etish uchun o'quv moddiy qo'llanmalar didaktik materiallarga ega bo'lsalar	Ushbu mavzuni muammoli o'rganish uchun zarur bo'lgan vaqtga ega bo'lmاسalar	Mavzuni muammoli o'rganish uchun o'qituvchi yetarli vaqtga ega bo'lsa va izlanuvchan metodlardan unumli foydalana olsa	O'qituvchi deduktiv metodlardan talab darajasida foydalana olsa	Mustaqil ishlarni tashkil etish uchun didaktik materiallar va yetarli vaqt mavjud bo'lsa

3. Innovatsion (istiqbolli) ta'lim texnologiyalari. Lug'aviy jihatdan "innovatsiya" tushunchasi ingliz tilidan tarjima qilinganda ("innovation") "yangilik kiritish" degan ma'noni anglatadi. "Innovatsiya" tushunchasi mazmunan aniq holatni ifodalaydi. **Innovatsiya** – muayyan tizimning ichki tuzilishini o'zgartirishga qaratilgan faoliyat. "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi"da ko'rsatilishicha, innovatsiya quyidagicha mazmun va tushunchalarga ega: "Innovatsiya (ingl. "innovations" – kiritilgan yangilik, ixtiro) – 1) texnika va texnologiya avlodlarini almashtirishni ta'minlash uchun iqtisodiyotga sarflangan mablag'lar; 2) ilmiy-texnika yutuqlari va ilg'or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqarish va mehnatni tashkil etish kabi sohalaridagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalar va faoliyat doiralarida qo'llanishi"¹.

A.I.Prigojinning fikriga ko'ra, innovatsiya maqsadga muvofiq ravishda muayyan ijtimoiy birlik – tashkilot, aholi, jamiyat, guruhga nisbatan munosabatga yangicha yondashish, bu munosabatni bir qadar turg'un elementlar bilan boytib borish tushunilishi lozim. Bu o'rinda anglanadiki, muallifning qarashlari bevosita ijtimoiy munosabatlar, ularga nisbatan innovatsion yondashish mohiyatini ifodalaydi. Shundan kelib chiqqan holda har bir shaxs fuqaro, mutaxassis, rahbar, xodim, qolaversa, turli ijtimoiy munosabatlar jarayonining ishtirokchisi sifatida o'ziga xos innovator faoliyatni tashkil etadi.

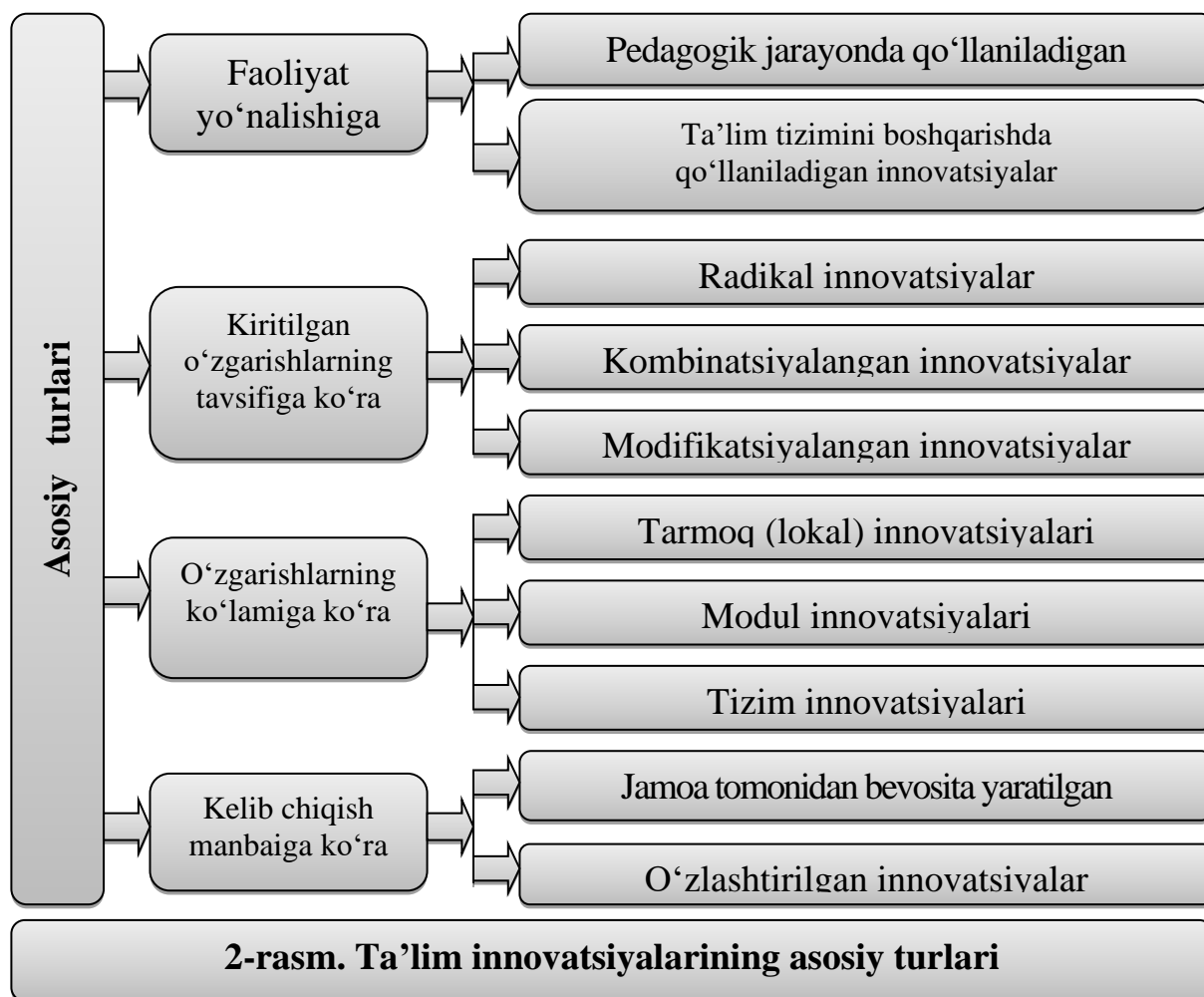
Amerikalik psixolog E.Rodjers o'z tadqiqotlarida innovatsion xarakterga ega ijtimoiy munosabatlarning ijtimoiy-psixologik jihatlari, ijtimoiy munosabatlarga yangilik kiritish, bu jarayonda ishtirok etuvchi shaxslarning toifalari, ularning yangilikka bo'lgan munosabatlari, yangilikni qabul qilish, mohiyatini anglashga bo'lgan tayyorlik darajasi hamda muayyan shaxslar toifalari o'rtasidagi innovatsion xarakterga ega ijtimoiy munosabatlarning tasnifi masalalarini o'rgangan.

Innovatsion ta'lim (ingl. "innovation" – yangilik kiritish, ixtiro) – ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, me'yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta'lim.

Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb nomlanadi.

Ta'lim innovatsiyalari – ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar. Ta'lim innovatsiyalari bir necha turga ajratiladi (2-rasm).

¹ Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Зебунисо-Кониғил / 4-том. Бош тахрир хайъати аъзолари: М.Аминов ва б. – Т.: "Ўзбекистан миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2002. – 169-бет.

Ta'lim tizimida yoki o'quv faoliyatida innovatsiyalarni qo'llashda sarflangan mablag' va kuchdan imkon qadar eng yuqori natijani olish **maqsadi** ko'zlanadi. Innovatsiyalarning har qanday yangilikdan farqi shundaki, u boshqarish va nazorat qilishga imkon beradigan o'zgaruvchan mexanizmga ega bo'lishi zarur.

Barcha sohalarda bo'lgani kabi ta'limda ham "novatsiya", "innovatsiya" hamda ularning mohiyatini ifodalovchi faoliyat to'g'risida so'z yuritiladi.

Agar faoliyat qisqa muddatli, yaxlit tizim xususiyatiga ega bo'lib, faqatgina tizimdagi ayrim elementlarni o'zgartirishga xizmat qilsa u **novatsiya (yangilanish)** deb yuritiladi. Bordi-yu, faoliyat ma'lum konseptual yondashuv asosida amalga oshirilib, uning natijasi muayyan tizimning rivojlanishiga yoki uni tubdan o'zgartirishga xizmat qilsa, u **innovatsiya (yangilik kiritish)** deb ataladi.

Nazorat savollari.

1. Dars (o'quv mashg'ulot) ta'limning asosiy shakli sifatida ekanligini izohlang.
2. Oliy ta'lim tizimida mashg'ulotlarning qanday turlaridan keng foydalaniladi?

3. Pedagogik jarayonda ta'lim metodlari va vositalarining didaktik imkoniyatlarini bayon qiling
4. O'qitish jarayonida ta'lim metodlari qanday mezonlar asosida tanlab olinadi.
5. Ta'lim metodlar klassifikatsiyasini bayon qiling.
6. Innovatsion (istiqbolli) ta'lim texnologiyalari haqida sizning fikringiz.

ADABIYOTLAR:

1. Rozov M. A. K metodologii analiza etosa nauki // *Filosofiya nauki*. Вып. 11: Etos nauki na rubeje vekov. M.: IF RAN, 2015. S. 137—154.
2. Mirskaya Ye.Z., R. K. Merton i etos klassicheskoy nauki // *Filosofiya nauki*. Вып. 11: Etos nauki na rubeje vekov. M.: IF RAN, 2015. S. 19.
3. Didaktika vysshey shkolы: ucheb, posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. Zavedeniy /V. A. Popkov, A. V. Korjuev. M.:Izdatelskiy sentr «Akademiya», 2018. S. 31.
4. Korshunova N. L. Ob'ektivnost znaniya v pedagogike i yee ob'ekt v kontekste razvitiya sovremennoy nauki// *Psixologo-pedagogicheskiy poisk*. 2019. № 2 (14). S 43—61, s. 46.

4-Mavzu: Oliy ta'lim didaktikasining zamonaviy kategoriyalari va rivojlanish tendensiyalari

Reja:

1. Oliy ta'lim didaktikasining asosiy kategoriyalari.
2. Didaktikaning ilmiy-tadqiqot metodlari.

Oliy ta'lim didaktikasining asosiy kategoriyalari. Muayyan fanga xos bo'lgan tushunchalarda insoniyat tomonidan ijtimoiy taraqqiyot jarayonida to'plangan bilimlar aks etadi. Zamonaviy didaktikaning asosiy kategoriyalari quyidagilardan iborat:

Ta'lim – o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma, malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish, dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon.

Ta'lim jarayoni – o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida tashkil etilib, ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

Bilim olish – idrok etish, o'rganish, mashq qilish, muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarning mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni.

O'quv fani – ta'lim muassasalarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan, o'zida muayyan fan sohasi bo'yicha umumiy yoki mutaxassislik bilim asoslarini jamlagan manba.

Dars – bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli.

Bilim – shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui.

Ko'nikma – olingan bilimlarga asoslanib qo'yilgan vazifalar, shartlarga binoan bajariladigan harakatlar yig'indisi.

Malaka – ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi.

Ta'lim tizimi – yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish yo'lida davlat tamoyillari asosida faoliyat yuritayotgan barcha turdagi o'quv-tarbiya muassasalari majmui.

Ta'limni boshqarish – ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish, istiqbollarini belgilash.

Ta'lim maqsadi – ta'limning aniq yo'nalishini belgilab beruvchi yetakchi g'oya.

Ta'lim mazmuni – shaxsning har tomonlama rivojlanishi, unda boy dunyoqarashni, e'tiqodni tarkib toptirish, bilishga nisbatan qiziqishlarini rivojlantirish uchun asos bo'luvchi aniq belgilangan, tizimlashtirilgan bilim, ko'nikma, malakalarning hajmi.

Ta'lim jarayonini tashkil etish – o'quvchilarga ilmiy bilimlarni berish maqsadida o'qituvchi tomonidan pedagogik faoliyatni tashkiliy-metodik jihatdan uyushtirilishi.

Ta'lim turlari mazmuni, tashkil etilish o'rni, bosqichi, qo'llaniladigan vositalari, ta'lim oluvchilarning yoshiga ko'ra farqlanuvchi ta'lim ko'rinishlari.

Ta'lim tamoyillari – ta'lim nazariyasining muhim, asosiy, yetakchi, ustuvor g'oyalari, qoidalari.

Ta'lim shakli – ta'lim jarayonining tashkiliy qurilishi.

Ta'lim metodlari – o'quv jarayonida qo'llanilib, uning samarasini ta'minlovchi uslublar majmui.

Ta'lim vositalari – o'qitish samaradorligini ta'minlovchi ob'ektiv (darslik, o'quv qo'llanmalari va qurollari, xarita, diagramma, plakat, rasm, chizma, proektor, magnitafon, video magnitafon, uskuna, televizor, radio, kompyuter, b.) va sub'ektiv (o'qituvchi nutqi, namunasi, muayyan shaxs hayoti, faoliyatiga oid misollar va h.k.) omillar.

Didaktikaning ilmiy-tadqiqot metodlari. Didaktika pedagogikaning tarkibiy qismi sifatida uning rivoji muayyan pedagogik muammolarni tadqiq etish maqsadida olib borilgan tadqiqot ishlarining g'oyasi, mazmuni, natijalari hisobiga ta'minlanadi. Tarbiya jarayonlarining mohiyatini anglash ularni keng yoki tor doirada o'rganish, mavjud ko'rsatkichlar vositasida sodir bo'lish sabablarini aniqlash, zarur chora-tadbirlarni belgilash ilmiy izlanishlarni tashkil etishni taqozo etadi. Shu boisdan ham zamonaviy didaktika Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlar shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berishga berish tamoyillari, ob'ekti va sub'ektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir. Pedagogik ilmiy

tadqiqotlarni amalga oshirish murakkab, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik va aniq maqsad kabi xususiyatlarga ega jarayon.

Zamonaviy sharoitda pedagogik yo‘nalishda tadqiqotlarni olib borishda quyidagi metodlardan foydalanilmoqda:

Pedagogik tahlil. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qo‘llashdan ko‘zlangan maqsad tanlangan muammoning falsafiy, psixologik hamda pedagogik yo‘nalishlarda o‘rganilganlik darajasini aniqlashdan iborat bo‘lib, tadqiqotchi ilgari surayotgan g‘oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

Suhbat metodi pedagogik kuzatish chog‘ida ega bo‘lingan ma‘lumotlarni boyitish, vaziyatga to‘g‘ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari sub‘ektlari imkoniyatlarini muammo yechimiga jalb etishga yordam beradi.

Suhbat indiviudal, guruhli hamda ommaviy shaklda o‘tkaziladi. Suhbat jarayonida o‘quvchilarning imkoniyatlari to‘la namoyon bilishga erishish muhim.

Anketa (fransuzcha “tekshirish”) metodi yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to‘plangan dalillar boyitiladi. Bu metodi ham tizimlangan savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Savollarga javoblar, odatda, yozma ravishda olinadi. O‘rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketa savollari quyidagicha bo‘ladi: 1) ochiq turdagi savollar (erkin, batafsil javob berish uchun imkon yaratadigan savollar); 2) yopiq turdagi savollar (“ha”, “yo‘q”, “qisman” yoki “ijobiy”, “qoniqarli”, “salbiy” va hokazo tarzdagi javob variantlarini tanlashga imkon beradigan savollar).

Intervyu respondent tomonidan tadqiq etilayotgan muammoning u yoki bu jihatini yorituvchi hodisaga nisbatan munosabat bildirilishini ta‘minlaydi. Intervyu respondent e‘tiboriga turkum savollarni havola etish asosida o‘tkaziladi. Intervyu jarayonida olingan savollarga nisbatan tadqiqotchi tomonidan munosabat bildirilishi uning samarasini oshiradi. Ta‘lim muassasasi hujjatlarni tahlil qilish. Pedagogik hodisa va dalillarni tekshirish maqsadida ta‘lim muassasalari faoliyati mazmunini yorituvchi ma‘lumotlarni tekshirish maqsadga muvofiqdir. Ta‘lim muassasalarida uzluksiz ta‘limni tashkil etishga oid hujjatlar talablarining bajarilish holatini o‘rganish, erishilgan yutuq hamda yo‘l qo‘yilgan kamchiliklarni aniqlash, ilg‘or tajribalarni ommalashtirish va ta‘lim muassasasi pedagogik tajribasini oshirish maqsadida qo‘llaniladi.

Test metodi respondentlar tomonidan muayyan fan sohasi yoki faoliyat (shu jumladan, kasbiy faoliyat) bo‘yicha o‘zlashtirilgan nazariy bilim va amaliy ko‘nikma, malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Test o‘z mohiyatiga ko‘ra quyidagi savollardan iborat bo‘ladi: 1) ochiq turdagi savollar (batafsil javob berish imkonini beradigan savollar); 2) yopiq turdagi savollar (“ha” yoki “yo‘q”, “ijobiy” yoki “salbiy” tarzdagi javoblarga asoslanadigan savollar); 3)

to'g'ri javob variantlari qayd etilgan savollar (to'g'ri deb topilgan javob varianti belgilanadi).

Bolalar ijodini o'rganish metodi – o'quvchilarning muayyan yo'nalishlardagi layoqati, qobiliyati, ma'lum fan sohalari bo'yicha BKM darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Uni qo'llashda o'quvchilarning ijodiy ishlari – kundalik, insho, yozma ish, referat va hisobotlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Metod ma'lum o'quvchiga xos bo'lgan individual imkoniyatni ko'ra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Pedagogik kuzatish. Uni qo'llash jarayonida ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammo holat aniqlanadi, tajriba- avvali va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'linadi. Pedagogik kuzatish murakkab va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin. Olib borilayotgan pedagogik kuzatish ta'lim-tarbiya sifatini oshirish, o'quvchi shaxsini shakllantirishga xizmat qilsa, mazkur metodning ahamiyati yanada oshadi.

Pedagogik tajriba (“eksperiment” lotincha – “tajriba qilib ko'rish”) metodidan muammo yechimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, berilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi va ularning samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi.

Pedagogik tajribaning quyidagi turlari mavjud:

Pedagogik tajriba yakunida olingan natijalarga asoslanib umumiy xulosaga kelinadi va ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Matematik statistika tajriba-sinov ishlari, shuningdek, umumiy holda tadqiqotning samaradorlik darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Muammo holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar maxsus matematik formulalar yordamida qayta tahlil etiladi. Yakuniy qiymat tadqiqot samarasini ifodalovchi asosiy ko'rsatkich hisoblanadi. Ayni vaqtda pedagogik yo'nalishda tadqiqotlar olib borishda Styudent, Kvirlyag, Rokich, V.Bespalko va V.Grechixin metodlaridan keng foydalanilmoqda.

5-Mavzu: O'zbekistonda oliy ta'lim didaktikasining rivojlanish tarixi

Reja:

1. O'zbekistonda oliy ta'lim didaktikasining rivojlanish tarixi tahlili.
2. Pedagogik faoliyatni tashkil qilish malakasi.
3. Mamlakatimizda Uchinchi Renessans haqida ma'lumotga ega bo'lish va shu asosda ilmiy-pedagogik faoliyatini tashkil etish

O'zbekistonda oliy ta'lim didaktikasining rivojlanish tarixi tahlili. Har bir fanning tarixiy taraqqiyoti, erishilgan yutuqlar, uning nazariy va metodik

asosining o'zi metodologik xususiyatga ega. Ma'lumki, ko'pgina pedagogik tadqiqotlarda fanning rivojiga hissa qo'shgan mutafakkirlarning ta'limoti metodologik asos sifatida ifodalanadi. Zero, ta'lim – tarbiya kishilik jamiyati paydo bo'lgandan boshlab paydo bo'lgan, u tarixiy, umuminsoniy va milliy harakaterga ega. Bu boradagi tajribalar, g'oyalar, ta'limotlar, qonuniyatlar umumlashmasi yozma va og'zaki, hayotiy an'analar, qadriyatlar shaklida kelajak avlodlarga o'tib kelgan. Har bir davr, xalq, uning olimlari fanning rivojiga o'zining hissasini qo'shgan, g'oyalarni to'ldirgan, tahlil etgan. U yoki bu sohada ilmlarning tarixiy taraqqiyot tahliliga fan tarixi deyiladi. Fan tarixini o'rganilishi haqida professor N. Shermuhammedova: "XIX asrgacha fan tarixi alohida muammo sifatida na faylasuflar, na boshqa soha olimlari tomonidan yetarli o'rganilmagan edi" degan xulosaga keladi va "Fan tarixini o'rganish XX asrda boshlangan bo'lsada, unga azaldan falsafaning yoki umumiy madaniyat nazariyasining bir bo'limi sifatida qaralgan" - deb yozadi. Bu fikr ayrim fanlargagina taalluqli bo'lishi mumkin. Lekin IX asrdayoq Abu Nasr Forobiyning Arastu asarlarining tahlili, Abu Rayhon Beruniyning "Qadimiy xalqlardan qolgan yodgorliklar" , "Hindiston" asarlari, Alisher Navoiy va boshqa mutafakkirlarning adabiyotshunoslik haqidagi tazkiralari, Firdavsiyning "Shohnoma" asarida 50 podsholik davrida ta'lim-tarbiyani yoritilishi fanlar tarixi haqida tarix emasmi?.

Pedagogik faoliyatni tashkil qilish malakasi. Didaktik g'oyalar (tizimlar) tarixiy taraqqiyot jarayonida yangi g'oyalar bilan boyib davr talabiga mos keluvchi tizimlarga aylanadi. Didaktik tizimlarning ketma-ketligi o'qitish nazariyasi va amaliyotining umumiy qonuniyatidir. Ta'lim turlari (yunoncha speies) alohida, o'ziga xos xususiyatga ega. Pedagogik tizimlar turlari bo'yicha farq qiladi, keng qo'llaniluvchi tizimlar an'anaviy tizimlar deb ham ataladi. Ta'lim turlari o'quv jarayonini tashkil etish va amalga oshirishga nisbatan turlicha yondashuvni ifodalaydi.

Tushuntiruvchi-namoyish etuvchi ta'lim nomidan mohiyati anglanib turibdi. Ko'rgazmalilik asosida tushuntirishning asosiy metodlari tinglash va eslab qolish sanaladi.

Tushuntiruvchi-namoyish etuvchi ta'lim turi vaqtni tejash, o'qituvchi va ta'lim oluvchilarning kuchlarini asrash, qiyin bilimlarni tushunishni osonlashtirish, ta'lim jarayonini ancha samarali boshqarishni ta'minlaydi. Biroq muayyan kamchilikka ham ega, ya'ni, "tayyor" bilimlarni berish va ta'lim oluvchilarni bilimlarni o'zlashtirishda mustaqil hamda mahsuldor fikrlashdan ozod etish, o'quv jarayonini individuallashtirish, differentsiyalashtirish imkoniyatlarining kamligi.

Muammoli o'qitishda o'quv muammolarini hal etish jarayonida bilimlarni mustaqil egallash, ta'lim oluvchilarning ijodiy fikrlashlari va idrok etish faoliyatlarini rivojlantirish yo'li bilan ta'lim tashkil etiladi. Uning texnologiyasi turli-tumanligi bilan ajralib turmaydi, chunki ta'lim oluvchilarni faol idrok etish faoliyatiga jalb etish bir necha bosqichlardan iborat bo'ladi. Ular ketma-ket tartibda va kompleks amalga oshirilishi kerak.

Bunday o'qitishda muammoli vaziyatni yaratish muhim bosqich hisoblanadi. Bunday vaziyatda fikrlash jarayonida qiyinchilik his etiladi. O'quv muammosi bir qadar qiyin, lekin talabalarning kuchi yetadigan bo'lishi kerak. Muammoni ilgari surish bilan birinchi bosqich yakunlanadi. Muammoni hal etishning keyingi bosqichida talabalar savol bo'yicha mavjud muammoni ko'rib chiqadilar, tahlil qiladilar, javob topish uchun ularning yetarli emasligini aniqlaydilar va yetishmayotgan axborotni topishga intiladilar. Uchinchi bosqich muammoni yechish uchun zarur bo'lgan bilimlarni turli usullar bilan egallashga qaratilgan. U hayoliga birdan fikr kelishi bilan yakunlanadi ("Men nima qilishni bilaman!"). Shundan keyin muammoni hal etish, olingan natijalarni tekshirish, dastlabki gipoteza bilan solishtirish, olingan bilimlar, malakalarni tizimlashtirish va umumlashtirish bosqichlari keladi.

Dasturlashtirilgan o'qitish harakat (operatsiya)lar ketma-ketligi tizimini ifodalovchi, ularni bajarish ilgaridan rejalashtirilgan natijaga olib keluvchi "dastur" terminidan kelib chiqadi. Ushbu turning asosiy maqsadi o'quv jarayonini boshqarishni yaxshilashdan iborat. Bunday o'qitish asosini kibernetik yondoshish tashkil etadi. Unga binoan o'qitish murakkab dinamik tizim sifatida qaraladi. Dasturlashtirilgan o'qitish yangi didaktik, psixologik va kibernetik g'oyalar asosida XX asrning 60-yillari boshlarida yuzaga keldi. U talabaning bilim egallashi yo'lida har bir qadamni nazorat qilishga imkon beradigan va shuning asosida o'z vaqtida yordam ko'rsatish, qiyinchiliklarini oldini olish, qiziqishini yo'qotmaslik va salbiy oqibatlarining oldini olishga imkon beruvchi o'quv jarayonining texnologiyasini yaratishga yo'naltiradi.

Kompyuterli ta'limning sifati quyidagi ikki asosiy omil bilan aniqlanadi: o'qitish dasturlarining sifati; hisoblash texnikasining sifati.

O'qishni tashkil etish shakllari va ularning didaktikada rivojlanishi. Jahon pedagogik fani va amaliyotida ta'limni tashkil etishning turli shakllari mavjud. Jamiyat rivojining har bir yangi bosqichi ta'limni tashkil etishga o'z ta'sirini o'tkazadi.

Ayni vaqtda ta'limning quyidagi shakllari ajratib ko'rsatiladi: individual, individual-guruhli, leksion-seminarli va auditoriyadan tashqari. Ular talabalar faoliyatini tashkil etishi, jamoaviy va individual shakllarining nisbatlari, mustaqilligi darajasi va o'qish jarayoniga rahbarlik qilish xususiyatlari kabi belgilariga ko'ra quyidagi uch asosiy turga ajratiladi: individual; jamoaviy; leksion-seminarli.

O'quv mashg'uloti tizimi K.D.Ushinskiy tomonidan rivojlantirilgan. U bu shaklning hamma ustunliklarini ilmiy asoslab berdi, uning tashkiliy qurilishi va tipologiyasining ixcham nazariyasini yaratdi. K.D.Ushinskiy har bir mashg'ulotning bir-biri bilan ketma-ket bog'langan quyidagi uchta qismini ajratib ko'ratadi: ilgari o'rganilgan bilimlar asosida yangi bilimlarni anglashni amalga oshirish va talabalarda materialni jadal qabul qilishga maqsadli ko'rsatmani yaratishga qaratiladi. Amalga oshirilgan faoliyatga yakun yasash va bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash.

Mashg'ulotni tashkil etish ilmiy asoslarini ishlab chiqishga A.Disterveg ham katta hissa qo'shdi. U o'qituvchi va talabalarning faoliyatiga taalluqli o'qitish tamoyillari va qoidalari tizimini ishlab chiqdi, ularning yoshi imkoniyatlarini hisobga olishni zarurligini asoslab berdi.

Mashg'ulot o'tkazish tizimini alohida o'quv fanlarini o'qitish metodikasi va didaktikasiga oid asarlarida uning afzallik va kamchiliklarini ko'rsatib berdi.

Afzalliklari: yaxlit o'quv-tarbiyaviy jarayonning tartibli ketishini ta'minlovchi aniq tashkiliy tizim; jarayonlarning oddiy boshqarilishi: muammoning jamoa bo'lib muhokama qilinishi, masalaning yechimini birgalikda izlash jarayonida bolalar o'rtasida o'zaro munosabatlarning shakllanish imkoniyati; o'quv faoliyatiga musobaqalashish elementlarini kiritish uchun sharoitning yaratilishi, bilimsizlikdan bilimlarni o'zlashtirish sari harakatlarning muntazamligi va ketma-ketligi.

Kamchiliklari: tizimning asosan bilimlarni o'rtacha darajada o'zlashtiruvchilar uchun mo'ljallanganligi, bo'sh o'zlashtiruvchilar uchun qiyinchiliklarning yuzaga kelishi va kuchli o'zlashtiruvchilar qobiliyatlarining rivojlanish sur'atining ortga surilishi; o'qituvchi uchun o'qitish mazmuni va o'qitish sur'atlari hamda metodlari bo'yicha individual ishlarni tashkil etish.

OTMda ta'limning tashkiliy shakli sifatida **auditoriya va auditoriyadan tashqari mashg'ulot** – dinamik hodisadir. U pedagogik jarayonning yaxlitligini ta'minlaydi va ta'limiy-tarbiyaviy-rivojlantirish vazifalarini ijobiy yechimini topishga imkon beradi.

OTMda zamonaviy auditoriya va auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar quyidagi talablarga javob bera olishi lozim:

1. Fanning ilg'or yutuqlari, pedagogik texnologiyalardan foydalanish, mashg'ulotni o'quv-tarbiyaviy jarayon qonuniyatlari asosida tashkil etish.

2. Barcha didaktik tamoyil va qoidalarning optimal nisbatlarini ta'minlash.

3. Talabalarning qiziqishlari, layoqati va talablarini hisobga olish asosida ular tomonidan bilimlarning puxta o'zlashtirilishi uchun zarur sharoitlarni yaratish.

4. Fanlararo bog'liqliklarni o'rnatish.

5. Ilgari o'rganilgan bilim va malakalari, shuningdek, kompetensiyalarning rivojlanish darajasiga tayanish.

6. Shaxsning har tomonlama rivojlantirishni motivatsiyalash va faollashtirish.

7. O'quv-tarbiyaviy faoliyat barcha bosqichlarining mantiqiyliigi va emotsionalligi.

8. Pedagogik vositalardan samarali foydalanish.

9. Zarur bilim, ko'nikma va malakalar, fikrlash va faoliyat ratsional usullarini shakllantirish.

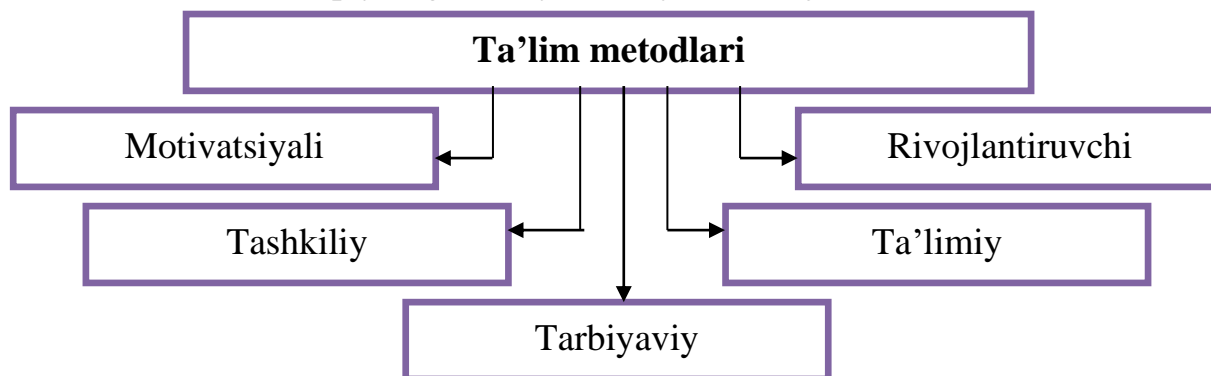
10. Mavjud bilimlarni doimo boyitib borish ehtiyojini yuzaga keltirish.

11. Mashg'ulotni puxta loyihalashtirish, rejalashtirish, tashhis va taxmin qilish.

Aksariyat mualliflar “ta’lim metodlari talabalarning o’quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari” degan qarashga yon bosadilar. Demak, **ta’lim metodlari** ta’lim jarayonida qo’llanilib, uning samarasini ta’minlovchi usullar majmuidir.

Ta’lim metodlari ta’lim maqsadini yoritishga xizmat qiladi, u yordamida ta’lim mazmunini o’zlashtirish yo’llari ifoda etiladi, o’qituvchi va talabalarning o’zaro harakati, xususiyati aks ettiriladi. Metod, birinchidan, ta’lim maqsadiga erishish vositasi sifatida namoyon bo’lsa, ikkinchidan, ta’lim faoliyatini amalga oshirish sharti hisoblanadi.

Ta’lim metodlari quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

Ta’lim metodlarining asosiy funksiyalari

Bu funksiyalar ta’lim metodini qo’llash jarayonida bir-biridan ajratilgan holda yoki ketma-ket joriy etilmaydi, aksincha bir-biriga o’zaro singib ketadi. Misol uchun, tashxisli funksiya o’qituvchining bir qator metodlardan yaxlit foydalanishi evaziga bajariladi.

“Ta’lim metodi” tushunchasi bilan birga ko’p hollarda “metodik usul” (sinonimlari – pedagogik usul, didaktik usul) tushunchasi ham qo’llaniladi. U ta’lim metodining tarkibiy qismi, uning muhim unsuri, metodni joriy qilishdagi alohida qadam sifatida ta’riflanadi.

Ta’lim metodlarini tanlash quyidagi mezonlari asosida aniqlanadi: *didaktik maqsad asosida; ta’lim mazmuni asosida; talabalarning o’quv ko’nikmalarini egallash va rivojlanish darajasi asosida; o’qituvchining tajribasi va kasbiy tayyorgarlik darajasi asosida.*

Didaktikada munozaralarga sabab bo’layotgan yana bir muhim ob’ekt ta’lim metodlarining tasnifidir. Ta’lim metodlarining tasnifi asosiy didaktik maqsadlar bo’yicha tizimlashtiriladi.

Og’zaki bayon qilish metodlari talabalarning umumiy madaniyati, mantiqiy fikrlashi hamda bilish qobiliyatini rivojlantirish bilan bog’liqdir. Ushbu metodlar talabaning nutq boyligini oshirish va xorijiy tillarni o’rganishdagi ahamiyati beqiyos.

Hikoya o’qituvchi tomonidan mavzuga oid dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo’lib, tasviriy vositalar yordamida obrazli tasvirlash yo’li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi.

Metodning samarasi ko'p jihatdan o'qituvchining nuqt mahorati, so'zlarni o'z o'rnida, ifodali bayon qilishi, shuningdek, talabalarning yoshi, rivojlanish darajasini inobatga olgan holda yondashuviga bog'liq. Shu bois hikoya mazmuni talabalarning mavjud bilimlariga tayanishi, ularni kengaytirishga xizmat qilishi zarur. Hikoyaning axborotlar bilan boyitilishi maqsadga muvofiqdir.

Hikoya qilinayotgan materialni samaralash maxsus reja asosida amalga oshiriladi. O'qituvchi har bir darsda uning maqsadini aniq belgilab oladi, undagi asosiy tushunchalarga alohida urg'u berishga e'tiborni qaratadi. Hikoya qisqa bo'lishi hamda talabalarda his-hayajon va mavzuga nisbatan qiziqishni uyg'otishi kerak.

Suhbat metodi fanga qadimdan ma'lum, xatto undan o'z faoliyatida Suqrot ham mohirona foydalangan. Suhbat ta'lim jarayonida ko'p funksiyalar (aqliy fikrlash, hozirjavoblik, muloqot madaniyati va boshqa sifatlarni shakllantiradi) bajaradi, ammo asosiysi talabada faollikni yuzaga keltiradi. Suhbat o'qituvchi fikriga mos harakat qilish, natijada yangi bilimlarni bosqichma-bosqich egallashga imkon beradi.

Suhbat – faoliyatini endigina boshlagan o'qituvchi uchun murakkab ta'lim metodi hisoblanadi, binobarin, savollarni tayyorlash, ularning ketma-ketligini ta'minlash ko'p vaqt talab etadi, uni tashkil etishda esa barcha talabalarning diqqatini jalb etish talab qilinadi. O'qituvchi oddiy savollar berishi, talabalarga ular yuzasidan batafsil o'ylash uchun vaqt ajratishi, talabalarning javoblarini esa diqqat bilan tinglashi, zarur o'rinlarda ularni sharhlashi lozim. Shu bois suhbatda bilish deduktiv yoki induktiv yo'l bilan amalga oshadi. Deduktiv suhbat talabalarga oldindan ma'lum bo'lgan qoidalar, tushunchalar, hodisalar, jarayonlar asosida tashkil etilib, talabalar tahlil yordamida xususiy xulosalarga keladilar. Suhbatning induktiv shaklida alohida dalillar, tushunchalarning tahlil asosida umumiy xulosaga kelinadi.

Suhbat ko'proq talabalarni yangi bilimlar bilan tanishtirish, bilimlarni tizimlashtirish va mustahkamlash, nazoratni tashkil etish hamda o'zlashtirilgan bilimlarni tashxislashda ijobiy natijalarni beradi. Suhbat turli ko'rinishlarda, ya'ni, **kirish, yakuniy, individual va guruhli suhbat** tarzida tashkil etiladi.

Kirish suhbat o'quv ishlarining boshida tashkil etiladi. Uni tashkil etishdan ko'zlangan maqsad hal etilishi zarur bo'lgan ishlar mohiyatining talabalar tomonidan anglab yetilganligini tekshirib ko'rishdan iborat.

Yakuniy suhbat talabalar tomonidan egallangan bilimlarni umumlashtirish va tizimlashtirish maqsadida amalga oshiriladi.

Katexizism (qisqa bayonli) suhbat – talabalarning boshlang'ich bilim darajasi va ularning yangi mavzuni o'zlashtirishga tayyorgarligini aniqlash uchun dars avvalida yoki so'ngida qo'llaniladi.

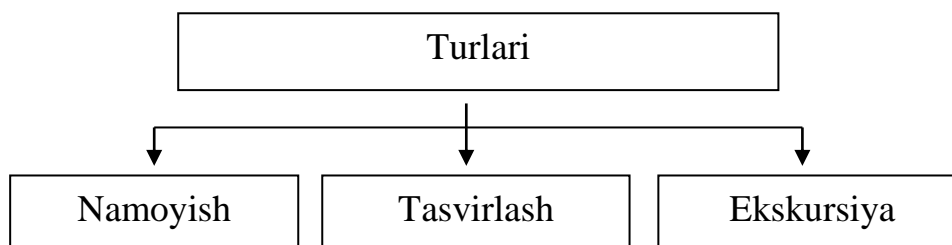
Evristik suhbat yangi bilimlarni muammoli tarzda egallashga yo'naltiriladi. Savollar shunday ketma-ketlikda berilishi zarurki, ular talabalarni mustaqil fikrlash, ularda faollikning yuzaga kelishini ta'minlash, ularni tahlil qilishga undash, dalillarni ilgari surishga rag'batlantirsin.

Tushuntirish o'quv materiali mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilishdir. Bu metod hikoyaga nisbatan birmuncha keng qo'llaniladi. Undan odatda nazariy materiallar hamda murakkab masalalarni o'rganishda foydalaniladi. Tushuntirish jarayonida o'quv materialining bir qadar qiyin o'rinlariga alohida urg'u berilib, mazmuni ochib beriladi. Tushuntirish samarasi ko'p hollarda o'qituvchining ko'rgazmali vositalardan oqilona foydalanishiga bog'liq bo'ladi.

Ma'ruza mazmuni murakab tizimlar, hodisalar, ob'ektlar, jarayonlar, ularning sababli-oqibatli bog'lanishlari, qonun va qoidalardan tashkil topadi va u butun dars jarayonini qamrab olishi mumkin. Ma'ruza metodi tushuntirish va suhbatning asta-sekin kengayib borishidan vujudga keladi, bir vaqida talabalarni qisqacha yozib olish (konspektlash)ga o'rgata boradi.

Ma'ruzaning samaradorligini ta'minlash **shartlari** quyidagilardan iborat: ma'ruza rejasini tuzish; talabalarni ma'ruza mavzusi, rejasi bilan tanishtirish; ma'ruza bandlarini mantiqiylik va ketma-ketlikda bayon etish; har bir bandini qisqacha xulosalash; ma'ruzaning bir qismidan ikkinchisiga o'tishda mantiqiy aloqadorlikni ta'minlash; ma'ruzani muammoli va hissiy tarzda bayon qilish; bunja nutq imkoniyati, misollar, aniq dalillar va qiyoslashlardan foydalanish; talabalarining bilish faoliyatini mahorat bilan boshqarish; ma'ruzaning muhim jihatlarini ochib berish; talabalar ma'ruzaning asosiy o'rinlarini yozib borishlariga imkon yaratish; muhim o'rinlarni ta'kidlab ko'rsatish; ma'ruza mazmunini ko'rgazmali tarzda (namoyish, illyustratsiya, videofilm va boshqalardan foydalangan holda) yoritish.

Ta'lim sifatini oshirishda **ko'rgazmali metodlar** ham alohida ahamiyatga ega. Ko'rgazmali metodning quyidagi turlari mavjud:

Ko'rgazmali metodning turlari

Ushbu metodlardan foydalanish zaruriyati ko'rsatmalilik tamoyiliga amal qilish maqsadga muvofiq ekanligida ko'rinadi. Inson miyasining 30 foiz hajmini ko'rishni, faqat 3 foizigina eshitishni ta'minlovchi neyronlar tashkil etadi. Pedagogik-psixologik yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar natijalaridan ma'lum bo'ladiki, shaxs tomonidan o'zlashtirilayotgan bilimlarning 85 foizi ko'rish retseptorlari yordamida o'zlashtiriladi. Demak, o'zbek xalqi tomonidan ko'p bora qo'llaniladigan "Yuz marta eshitgandan bir marta ko'rgan yaxshi" maqoli ilmiy asosga ega ekan.

Namoyish metodi o'rganilayotgan ob'ekt harakat dinamikasini ochib berishda qo'l keladi va ayni chog'da predmetning tashqi ko'rinishi va ichki tuzilishi haqida to'laqonli ma'lumot berishda keng qo'llaniladi.

Tabiiy ob'ektlarni namoyish qilishda odatda uning tashqi ko'rinishi (shakli, hajmi, miqdori, rangi, qismlari, ularning o'zaro munosabatlari)ga e'tibor qaratiladi, so'ngra ichki tuzilishi yoki alohida xususiyatlarini o'rganishga o'tiladi. Ko'rsatish ko'p holatlarda o'rganilayotgan ob'ektlarning sub'ekti yoki chizmasi yordamida kuzatiladi. Tajribalar namoyishi esa sinf taxtasiga chizish yoki o'qituvchining maxsus jihozlar yordamida ko'rsatib berishi hisobiga amalga oshadi.

Predmetlar, hodisa yoki jarayonlarni tabiiy holatda namoyish qilish yanada ko'proq didaktik samara beradi, biroq, bunday namoyishni amalga oshirish har doim ham mumkin bo'lavermaydi. Shu bois, bugungi kunda turli virtual laboratoriyalarni tashkil qilish, axborot ta'limiy elektron resurslaridan foydalaniladi.

Metod yordamida o'qituvchi talabalarni mustaqil ravishda ob'ektlarni o'rganish, zaruriy o'lchov ishlarini olib borish, aloqadorlikni o'rnatish, shuningdek, hodisalarning mohiyatini anglab yetishga bir so'z bilan aytganda faol bilish jarayoniga yo'naltirishi lozim. **Tasvirlash (illyustratsiya)** metodi namoyish metodiga chambarchas bog'liq bo'lsada, didaktikada alohida o'rganiladi.

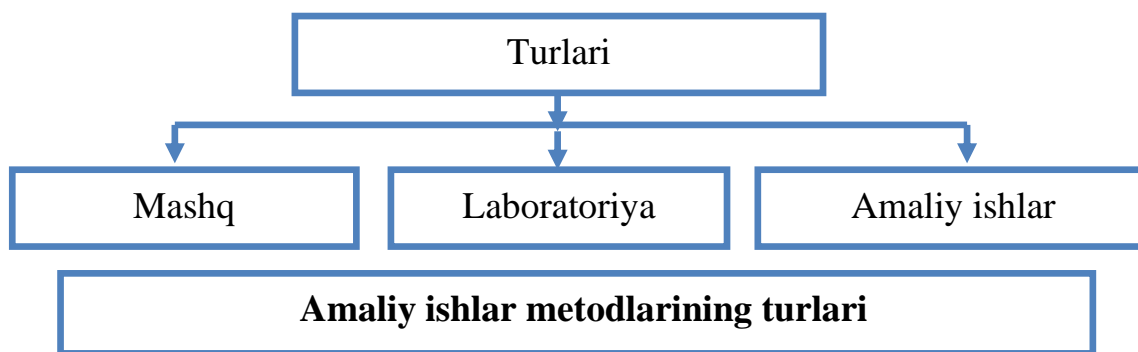
Tasvirlash narsa, hodisalar va jarayonlarni ularning ramziy ko'rinishlari – chizma, port, rasm, fotosurat, yassi modellar va boshqalar yordamida ko'rsatishni taqozo etadi

Namoyish va tasvir metodlari o'zaro bog'liqlikda bir-birini to'ldirgan holda qo'llaniladi. Agar hodisa va jarayonni talaba yaxlit holda qabul qilishi zarur bo'lsa namoyishdan foydalanish, agar hodisa mohiyati hamda uning unsurlari o'rtasidagi bog'lanishlarni anglash talab etilsa illyustratsiyaga murojaat qilinadi.

Tasvirning samarasi ko'pincha o'qituvchi tomonidan ko'rsatuv texnologiyasi qay darajada o'zlashtirilganligiga bog'liq bo'ladi. Ko'rsatmalardan foydalanishning bilish jarayonidagi didaktik ahamiyati o'rganilayotgan ob'ekt mohiyatini to'laqonli yoritish bilan belgilanadi. Aslida illyustratsiyalar oldindan tayyorlanib, dars jarayonida zarur o'rinlarda kerakli hajmda ko'rsatiladi, aks holda ular sonining oshib ketishi talabalarni hodisa mohiyatini anglashda chalg'itadi. Ayrim hollarda tarqatma materiallar (fotosurat, jadval, tabiiy ob'ektlar va boshqalar) yoki texnik vositalar xizmatidan foydalanishga to'g'ri keladi.

Amaliy ishlar metodi o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy masalalar yechimini topishga yo'naltirilgan jarayonda qo'llashni taqozo etadi, bunda nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi hosil qilinadi.

Amaliy ishlar metodi talabalar tomonidan o'zlashtirilgan nazariy bilimlar yordamida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni hosil qilishda alohida ahamiyat kasb etadi:

Qayd etilganidek, ushbu metodlar talabalarda amaliy ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga yordam beradi. Aynan amaliy faoliyat jarayonida nazariy bilimlar harakatdagi shaklga ega bo‘ladi.

Mashq – aqliy yoki amaliy (jismoniy) harakatlarni bajarish ko‘nikmalarini egallash yo‘lidagi ko‘p marta takrorlanishlar bo‘lib, mashqsiz ko‘nikma hamda malakalarni shakllantirish mumkin emas. Mashqlar og‘zaki, yozma, grafikaviy (texnik jarayonlar mohiyatini ifodalash), ijtimoiy-foydali, jismoniy va boshqa turlarga bo‘linadi.

Yozma mashqlar – ta‘limning tarkibiy qismi sifatida zaruriy ko‘nikma va malakalarni shakllantirish hamda mustahkamlash maqsadida qo‘llaniladi.

Grafikaviy ishlar jihatlariga ko‘ra yozma ishlarga o‘xshash bo‘lib, ulardan asosan texnik jarayonlarda keng ko‘lamda foydalaniladi.

Mashqlarning bajarilish samarasi quyidagi shartlar hisobga olinganda birmuncha yuqori bo‘ladi: **mashqlarni bajarishga nisbatan ongli yondashish; bajarish qoidasini bilish; vaqt bo‘yicha takrorlanishning to‘g‘ri taqsimlanishi.**

Mashqni bajarishni tashkil etish quyidagi bosqichlardan iborat: o‘qituvchining faoliyat maqsadi va mazmunini tushuntirishi; topshiriqni bajarish ketma-ketligini ko‘rsatishi; o‘qituvchi nazorati ostida talabalar tomonidan o‘quv harakatining dastlabki bajarilishi; zarur ko‘nikma va malakalar shakllanishiga o‘quv harakatlarning ko‘p bora takrorlanishi.

Ayrim holatlarda talabalar ovoz chiqarib (masalan, til o‘zlashtirish (ingliz, yapon, xitoy va b.) tillarni o‘zlashtirish mashg‘ulotlarida o‘quv harakatlarini takrorlashlari va bajarishlari lozim bo‘ladi. Ular izohli mashqlar deb nomlanadi va bajariladigan harakatlarning mohiyatini anglagan holda ko‘nikma va malakalarni egallashga imkon beradi.

Laboratoriya ishlari talabalarning jihoz, maxsus uskuna, qurol hamda turli texnikaviy qoliplardan foydalangan holda tajribalarni o‘tkazish metodlari bo‘lib, ular ko‘proq tabiiy fanlar asoslarini o‘rganishda qo‘llaniladi. Bu metod talabalarning asbob-uskunalar bilan ish ko‘rish, o‘lchash ishlarini amalga oshirish va ularning natijalariga ishlov berish kabi ko‘nikmalarini tezkor shakllantirishga imkon beradi. Laboratoriya ishlarini bajarish maxsus qurilma va jihozlar, shuningdek, materiallar hamda vaqtni sarflash, ularni ishga tayyor holatga keltirishni talab etadi. Biroq bu harakatlar talabalarning yuqori

darajadagi faolligi asosida mustaqil ravishda tajriba va o'lchash ishlarini tashkil etish bilan takomillashtirilib boriladi.

Laboratoriyadan amaliy ishlarning farqi shundaki, bu metod talabalarning mavjud nazariy bilimlarni amaliy masalalar yechimini topishga yo'naltirilgan faoliyatini tashkil etishga xizmat qiladi. U talabalarning bilimlarini chuqurlashtirish, bilish faoliyatini nazorat qilish hamda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni tuzatish borasidagi ko'nikmalarini shakllantirish kabi funksiyalarni bajaradi.

Oliy ta'limda talabalarning egallashlari lozim bo'lgan kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion ta'limga maqsadli jalb qilish uchun etarli psixologik-pedagogik sharoitlar zarur. Bunga quyidagilar kiradi:

- asosiy ta'lim dasturlari mazmunini amaliy yo'naltirilgan vazifalar bilan boyitish;

- kasbiy va o'quv jarayonida kompetensiyalarni rivojlantirish uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish;

- kontekstli kompetensiya yondashuvi asosida mustaqil ishni tashkil etish;

- ta'lim natijalarini muntazam ravishda kuzatib borish.

Oliy ta'limda innovatsion ta'limni amalga oshirish shakllari va usullari: ta'lim texnologiyalari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, dasturlashtirilgan texnologiyalar, strim texnologiyalari va b.

Bilimlarni tizimlashtirish va ko'rgazmali namoyish etish texnologiyalari sirasiga ma'ruza-vizualizatsiya, mavzu bo'yicha adabiyotlar ro'yxatini tuzish, jadvallar sxemalarini to'ldirish, referatlar tayyorlash, diagrammalar, chizmalar, texnologik xaritalar bilan ishlash, mavzu bo'yicha adabiyotlarni tizimlashtirish, tuzilgan javob bilan dasturlashtiriladigan so'rov kiradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari: dasturlashtirilgan ta'lim, interfaol dialog, o'quv ma'lumotlarini kompyuterda vizualizatsiya qilish, kompyuterda modellash, o'quv dasturlaridan iborat.

Ta'limni rivojlantirish texnologiyalari: muammoli ma'ruza, ma'ruza-munozara, muayyan vaziyatlarni tahlil qilish, tashkiliy va aqliy o'yinlar, o'quv va kasbiy matnlarni tanqidiy tahlil qilish, loyihalar usuli, ijodkorlikni rivojlantirish bo'yicha treninglar, diagnostik o'quv seminari, rivojlanish diagnostikasi, amaliyotga yo'naltirilgan vazifalar.

Oliy ta'lim didaktikasi rivojlanishining hozirgi holati o'qitishda axborot texnologiyalarining roli oshib borishi bilan tavsiflanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali talabalar tomonidan bilimlarni o'zlashtirish odatiy texnologiyalarga qaraganda ancha tezroq. Ushbu texnologiyalar bilimlarni rivojlantirish, egallash va tarqatish xususiyatini o'zgartiradi, o'rganilayotgan fanlarning mazmunini chuqurlashtirish va kengaytirish, uni tezda yangilash, o'qitishning yanada samarali usullarini qo'llash, shuningdek, ta'lim olish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi.

Mamlakatimizda Uchinchi Rennensans haqida ma'lumotga ega bo'lish va shu asosda ilmiy-pedagogik faoliyatini tashkil etish. O'zbekiston

Respublikasi Prezidentining «Yangi O‘zbekistonning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi Farmoni loyihasi asosida «Yangi O‘zbekistonning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi» hamda «Yangi O‘zbekistonning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasini 2022 yilda amalga oshirish bo‘yicha «Yo‘l xaritasi» jamoatchilik muhokamasiga qo‘yildi.

Shundan kelib chiqqan holda, 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi va Taraqqiyot strategiyasini 2022 yilda amalga oshirish bo‘yicha «Yo‘l xaritasi»da maktabgacha ta‘lim tizimida ta‘lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish, 2022–2023 yillarda 6 yoshli bolalarni maktabgacha tayyorlov tizimi bilan qamrab olish darajasini 90 foizga, 2024–2025 o‘quv yili yakuniga qadar 100 foizga yetkazish, bog‘cha xodimlarining professional tayyorgarligi va mahoratini oshirib borishning takomillashtirilgan tizimini joriy etish, maktabgacha ta‘lim tizimida qonun buzilishi holatlarining oldini olish, maktabgacha ta‘lim tizimida moliyaviy qonunbuzarliklar va korrupsiyaviy holatlarning oldini olish maqsadida yagona axborot tizimini yaratish kabi dolzarb vazifalarning belgilangani muhim ahamiyatga ega.

Zero, Avloniy bobomiz ta‘kidlaganidek: «Ta‘lim-tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir». Bu yondashuv har qanday zamon va makonda ham tarbiya masalasiga dolzarb vazifalardan biri sifatida qaralganini ko‘rsatadi.

Agar keyingi yillarda O‘zbekistonda amalga oshirilgan islohotlar chuqurroq tahlil etilsa, ta‘lim, ayniqsa birlamchi tarbiya o‘chog‘i sanalgan maktabgacha ta‘lim tizimini rivojlantirishga davlat siyosati darajasida e‘tibor qaratilgani yaqqol ko‘zga tashlanadi. Bu Yangi O‘zbekistonda ham ta‘lim-tarbiya «hayot-mamot» masalasiga aylanganidan dalolat, albatta. Zero, XXI asr globallashuv jarayonlarida ma‘naviy tanazzul insoniyatning tarbiya borasidagi xatolari natijasi, deya e‘tirof etilmoqda ekan, davr bizdan maktabgacha ta‘lim sohasidagi islohotlarni jadallashtirish, ogohlik va sezgirlikni oshirishni talab etayotganini o‘z vaqtida anglab yetmog‘imiz zarur.

Tan olish kerak. Bugunga kelib, rivojlangan va demokratik davlatlarda ham yoshlar tarbiyasi masalasi kun tartibidagi muhim vazifalardan biriga aylandi. Respublikamizda pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishi bo‘yicha tadqiqot olib borayotgan olimlar va ularning maktabi vakillarini bir qator savollar qiziqtirib kelmoqda: Nima uchun xalqimiz tarixida ikkita katta Uyg‘onish davri bo‘lgan-u, biz hali ham “uyg‘onmayapmiz”? Avvalgi ikkita Renessansning siri nimada edi? Uchinchi Renessansni kelajakda tarixchilar qaysi davrga nisbat berishar ekan?

Ushbu savollarga O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqlaridan birida ularga javob bo‘ladigan quyidagi muhim da‘vatkor fikr bildirilgan: “Biz o‘z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug‘ maqsadni qo‘ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug‘beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak”.

Darhaqiqat, ajdodlarimiz yaratgan Renessanslarning siri o'sha davrda yaratilgan muhit va sharoitlar bilan bog'liq edi. Ma'lumki, Markaziy Osiyoda IX–XII asrlar Uyg'onish (Renessans) davri madaniyati shakllanib, ravnaq topgan davr sifatida tarix sahnasidan joy oldi. Albatta, bunday atalishning o'ziga xos sabab va ko'rinishlari bor edi.

Xo'sh, Renessans o'zi nima? Uning yuzaga chiqishiga qanday tarixiy sharoitlar turtki bo'ldi? Zaminimizdagi avvalgi ikkita Renessans poydevori qanday asoslarga ko'ra tashkil topgan?

Renessans fransuzcha so'z bo'lib, qayta yuzaga kelmoq, yangidan tug'ilmoq ma'nosini anglatadi, madaniyat, ilm-fan, san'at, ta'lim-tarbiya, umuman, jamiyat hayotida uzoq muddatli bir xillikdan keyin qayta rivojlanish, ijtimoiy ong va qadriyatlar tizimining yangilanish jarayonida namoyon bo'ladi.

Birinchi Renessans Markaziy Osiyoda IX–XII asrlarda ro'y berdi. Bu davrda davlatni boshqarish siyosati, yer-suv, soliqlar bilan bog'liq farmonlar chiqarilishi, olimlarga munosabat kishilarda ertangi kunga ishonch uyg'otdi. Ularning turli fan sohalari (matematika, astronomiya, tibbiyot, huquq, kimyo, geodeziya va dunyoning tuzilishi haqidagi ilmlar) ga qiziqishi ortishiga sabab bo'ldi.

Odamlar bolalarini o'qitish uchun ustoz qidira boshladi. Bu davrda yashab ijod etgan Muhammad Muso Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Ahmad Farg'oniy, Abu Nasr Forobiy, Mahmud Koshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud Zamaxshariy kabi mutafakkirlar, imom Buxoriy, imom Termiziy kabi buyuk muhaddislar, Moturidiy, Abulmuin Nasafiy kabi mutakallimlar hamda ulardan tahsil olgan shogirdlari, safdoshlari tabiiy va aniq fanlar doirasida, islom dini osmonida yulduzday charaqladi. Ularning izlanishlari, kashfiyot va beqiyos g'oyalaridan butun dunyo bahramand bo'ldi. Bugungi kunga qadar ham ularning o'lmas merosidan foydalanib kelinmoqda.

Mintaqamizda Ikkinchi Renessans poydevori Amir Temur nomi bilan bog'liq. Sohibqiron bobomiz Ikkinchi Renessans homiysi, asoschisi sifatida tarixga muhrlandi.

Amir Temur markaziy boshqaruvga asoslangan qudratli saltanatni barpo etish bilan birga, mamlakatda madaniy-ilmiy yuksalish uchun ham munosib sharoit yaratishga intildi. Turli hududlardan diniy va dunyoviy ilm sohiblari, shoirlar, me'morlar, hunarmandlar va boshqalarni yig'ib, ular orqali mamlakatning ilmiy va madaniy qudrati yuksalishiga zamin yaratdi. Chingizxon davrida inqirozga uchragan madaniyat, ilm-fan, ma'rifat qayta shakllandi va taraqqiy etdi. Mamlakat obodlik va farovonlikka erishdi.

Ikkinchi Renessans davri, o'z navbatida, "Islom madaniyatining oltin asri" deya nomlandi. Qozizoda Rumiy, Mirzo Ulug'bek, G'iyosiddin Koshiy, Ali Qushchi, Lutfiy, Sakkokiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Sharafiddin Ali Yazdiy, Xondamir va boshqa olimlar, shoiru fuzalolar bu yurtning shuhratini dunyoga yoydi.

Bu ikki Renessans insoniyatga nimalarni tuhfa qildi? Butun dunyoga "Bayt ul-hikma", Xorazm Ma'mun akademiyasi kabi ilm dargohlarini taqdim qildi.

Yerning sharsimon ekani haqidagi g'oya ilgari surildi, globus yaratildi. Yer radiusi ilm bilan isbotlandi. Tibbiyotning, algebra fanining tamal toshi qo'yildi. Shaharsozlik, me'morlik sohalorida qo'lga kiritilgan yutuqlar dunyo ahlini lol qoldirdi. Birinchi Renessansda islom sivilizatsiyasining tamal toshi qo'yilgan bo'lsa, Ikkinchi Renessansda yanada yuksalishiga yo'l ochildi.

E'tibor bersak, har ikkala Uyg'onish davrida ham eng muhim jihat — davlatning e'tibori, mamlakat boshqaruvida olib borilgan odilona va oqilona siyosat, ta'lim-tarbiya ustuvor bo'lgan. Bundan tashqari, insonlarda yuksak axloq, ilm-fanga tashnalik bilan birga, borliq sirlarini ochish va yangi ilm yaratishga ishonch kuchli bo'lgan. Olimlar o'zlari bilmagan holda, bugun tarixchilar e'tirof etayotgan Renessans davrining ijrochilariga aylangan.

Har ikki Renessans davrida davlat rahbarlari, olimu fuzalolar, birinchi navbatda, yoshlar ta'lim-tarbiyasi, ma'naviyati, iymon-e'tiqodi masalasiga alohida e'tibor qaratgan. Deyarli barcha allomalar asarlarida ta'limni tarbiya bilan uyg'un olib borish lozimligi haqidagi fikrlarni uchratish mumkin. Masalan, Abu Ali ibn Sino o'z asarlarida ilm va odob-axloq uyg'unligi, barkamol avlod kamoloti va baxt-saodati, adolat va diyonat, insonlarning o'zaro do'stligi va hamkorligi, obod turmush to'g'risidagi g'oyalarni ilgari surgan. Mutafakkir "Bola badanining bo'g'inlari qotib, tili ravon chiqib, qulog'i eshitish va gapni ma'qullash uchun tayyor bo'lib, vujudi ilm va odob o'rganishga hozir bo'lganda unga ilm va odob o'rgatish kerak", deb yozadi.

Bugungi O'zbekiston - kechagi O'zbekiston emas. Ha, haqiqatan ham, shunday: bugungi O'zbekiston kechagi O'zbekiston emas. Sal oldingi tarixga nazar tashlaydigan bo'lsa, XIX asrning ikkinchi yarmida milliy mustaqilligimizdan ajraldik. Jadidlar qatag'on qilingandan boshlab ilm-fan sohasida ham turg'unlik davri boshlandi. Chunki ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, diniy, mafkuraviy tazyiqlar shunga majbur qilar edi. Hech kim o'z fikrini ochiq-oydin bayon qila olmas, bayon qilganlarning, esa, boshiga kulfat yog'ilar edi. Ushbu siyo sat tufayli qanchadanqancha olimlar, shoiru yozuvchilarimiz "tug'ildiyu, bo'g'ildi".

Shukrki, mustaqillikka erishganimizdan keyin bunday noxush holatlarga barham berildi. Ajdodlarimiz merosi tiklana boshladi. Barcha sohalarda xalqchil islohotlar olib borildi. Xalqda ruhiy ko'tarilish, kelajakka ishonch paydo bo'la boshladi. Bu holat "milliy tiklanish", deya nom oldi. Bugungi kunda esa, milliy tiklanishdan milliy yuksalish bosqichiga o'tdik. Endi, albatta, qandaydir o'zgarish bo'lishi lozim. Chunki biz ikkita Renessansni yaratgan buyuk ajdodlarning vorislarimiz.

Buni Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev Uchinchi Renessansga qadam qo'yish bosqichi, ya'ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratish bosqichi, deb nomlab, quyidagicha ta'rifladi: "Xalqimizning ulug'vor qudrati jo'sh urgan hozirgi zamonda O'zbekistonda yangi bir uyg'onish — Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda, desak, ayni haqiqat bo'ladi. Chunki bugungi O'zbekiston - kechagi O'zbekiston emas. Bugungi xalqimiz ham kechagi xalq emas".

Ilmli-iymonli insonlargina Uchinchi Renessans ijodkorlari hisoblanadi. Uchinchi Renessans yaratish bir yoki ikki kishining ishi emas. Uni barpo etish uchun mamlakatning har bir vakili - xoh yosh bo'lsin, xoh katta - barcha birdek harakat qilmog'i lozim. Renessans yaratishga ishonish bilan birga, qattiq harakat ham qilish shart. Bu ham oson kechadigan jarayon emas. Chunki ushbu jarayonni amalga oshirish uchun dastlab ma'naviyatli insonlar qatlamini shakllantirish kerak. Bunday insonlarda tafakkur hissiy ongdan ustun keladi, inson o'zini o'zi idora qila oladi. Ma'naviyat insonni ongli yashash va olijanob xislatlarga chorlaydigan noyob faoliyatdir. Uni yuksaltirish masalasi esa, ko'proq insonning o'ziga va unga ta'sir o'tkazadigan muhitga bog'liq.

Uchinchi Renessansni ilmli insonlar barpo etadi, dedik. Xo'sh, bunday insonlar o'zida qanday fazilatlarni jamlagan bo'ladi? Iymon kategoriyasi inson ongi va dunyoqarashi bilan bog'liq nodir fenomenidir. Bu tushunchaga ko'pchilik bir tomonlama, ya'ni diniy tushuncha sifatida qaraydi. Aslini olganda, iymon nafaqat diniy tushuncha, balki yuksak ijtimoiy-falsafiy ma'noga ega, bugungi kun, davr uchun o'ta zarur ijtimoiy qadriyat hamdir.

Demak, Uchinchi Renessansni qurishga intilgan ilmli, iymonli insonlar jamiyati qaror topgan bo'lsa, ular millat, irq, din tanlamaydi, aksincha, bir-biri bilan hamkor, hamnafas bo'lib, yangilanishlar yaratishga bel bog'laydi. Vatan uchun, xalq uchun yonib yashaydi. Birgina bugunni emas, kelajakni o'ylaydi. Farzandlar baxtu kamoli haqida qayg'uradi. Bu esa, jamiyat va davlat taraqqiyotiga olib keladi. Eng muhimi, o'sib kelayotgan yosh avlod shunday insonlardan ibrat olib, yuksak e'tiqodli bo'lib voyaga yetadi.

Iymon tushunchasini shartli ravishda ikki yo'nalishga bo'lish mumkin. Birinchidan, aniq hayotiy ehtiyojlarni qondirish zarurati asosida yuzaga keladigan g'oya, fikr, mulohaza, taxmin, farazga ishonchdan iborat ma'naviy-ruhiy holat. Ikkinchidan, muayyan dunyoqarashda ifodalangan g'oyalar, timsollarni haqiqat yoki haqiqat emas, deb qabul qilish asosida ongda, his-tuyg'uda yuzaga keladigan ishonch va ishonchsizlikdan iborat ruhiy holat.

Ma'lumki, har qanday fikr ham g'oya bo'la olmaydi. Uning g'oyaga aylanishi uchun odamlarni birlashtiradigan, o'z orqasidan ergashtira oladigan xususiyat bo'lishi lozim. Demak, Prezidentimizning "Uchinchi Renessans poydevorini yaratamiz", degan fikri g'oyaga aylanishi, ro'yobga oshishi uchun, avvalo, barchamiz birdek ishonishimiz, targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borib, odamlarning dunyoqarashida ana shu g'oyaga ishonchni, ma'naviy-ruhiy holatni shakllantirishimiz lozim. Chunki muayyan dunyoqarash asosidagi g'oyalar, timsollarni ixtiyoriy yoki an'ana tufayli haqiqat sifatida qabul qilgan hamda muayyan jamoa oldida shu ishonchiga sodiq qolishga ichki his-tuyg'u bilan iqror bo'lgan inson o'sha g'oyalarda nazarda tutilgan munosabatlarning tashuvchisi, qadrllovchisiga aylanib, boshqalarni ham shunga da'vat qiladi.

O'zbekistonda XXI asrda Uchinchi Renessans davri barpo etilishiga ishongan odam qalban yurtimizni avvalgi Renessanslar davrida bo'lgani kabi, eng taraqqiy etgan mamlakatlar qatorida ko'radi. Yurtimizning kelajagi nima sababdan buyuk bo'lishi, nega bunchalik ishonch bilan aytilayotgani haqida

tushunchasi bor, shuning uchun ham u xulosa chiqara oladi. Tarixdan ma'lumki, Ikkinchi Renessans poydevorini yaratishda bosh bo'lgan Amir Temur ishni dastlab farzandlar tarbiyasidan boshladi. U yoshlar tarbiyasi borasida qator muhim ishlarni amalga oshirgan. Birinchidan, har bir qishloqda boshlang'ich ta'lim beruvchi maktablarni tashkil qildi. yoshlarning, pirovardida xalqning savodli, bilimli bo'lishiga erishdi. Mamlakatdagi ma'rifiy-tarbiya ishlar davlat tomonidan idora qilinishi zarur, deb hisoblab, o'zi bu ishda o'rnak bo'ldi. Ikkinchidan, ilmning rivojlanishida turli sohadagi kitoblarning ahamiyati kattaligini nazarda tutib, kitobni “Donishmandlikning asosi” va “Hayotni o'rgatuvchi”, “Insonni tarbiyalovchi vosita” deb baholadi. Komil insonni shakllantirishda ta'lim bilan tarbiyani o'zaro aloqador deb tushundi. Uchinchidan, davlat kelajagi bo'lgan yoshlarni yuksak axloqiy fazilatlarga ega, insonparvar, jismonan baquvvat, vatanni sevadigan, harbiy bilimga ega, milliy g'ururli etib tarbiyalashni asosiy talablardan deb bildi. Fuqarolarni ham shunga ishontira olgan Sohibqiron mamlakatning ma'naviy, madaniy, ilmiy

qudratini yuksaltirishga erishdi. Bu holat mamlakatda ma'naviy boy insonlarning tarbiyalanishiga zamin yaratdi.

Bugungi Yangi O'zbekistonda ham ana shunday pedagogik shart-sharoit, ya'ni uzluksiz tizim yaratilmoqda. Yoshlar ijodda ham, ilmda ham, tarbiyada ham peshqadam qilib tarbiyalanmoqda. Ular tarbiyasida hal qiluvchi o'rin tutadigan uzluksiz ta'lim tizimida o'lgan o'zgarishlarga guvoh bo'lib turibmiz. Prezidentimiz boshchiligida “Bola tug'ilganidan boshlab, 30 yoshgacha bo'lgan davrda uni har tomonlama qo'llab-quvvatlaydigan, hayotda munosib o'rin topishi uchun ko'mak beradigan yaxlit va uzluksiz tizim yaratish, mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadga erishish yo'lida yangi xorazmiylar, beruniylar, ibn sinolar, ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni ta'minlash muhim” ligiga e'tibor qaratilmoqda.

Renessansning tayanch ustunlari bo'lmish biz — pedagoglar, tarbiyachilar, o'qituvchi, ziyolilar hamda ota-onalar bunday imkoniyat va shart-sharoitlardan foydalanib, ma'naviyati yuksak avlodni tarbiyalashimiz va iymonni qaror toptirish choralarini ko'rishimiz kerak. Avvalo, har bir shaxs, ayniqsa, yosh avlodni Uchinchi Renessans barpo etilishiga ishontirishimiz kerak.

Bugun Yangi O'zbekistonda “Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari” bosh g'oyasiga tayanib, Uchinchi Renessans poydevorini yaratish vazifasi qo'yilgan ekan, uni bajarish uchun birgina rahbar, pedagog yoki tarbiyachi emas, balki shu Vatan barchamizniki, deya ko'nglida vatanparvarlik,

xalqparvarlik, insoniylik fazilatlari mujassam, iymon-e'tiqodi butun bo'lgan har qanday shaxs targ'ibotchi bo'lishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev «Yangi O'zbekiston» gazetasiga bergan intervyusida Uchinchi Renessans va Yangi O'zbekiston konsepsiyalari nimani anglatishi haqida so'zlab berdi. Ularning so'zlariga ko'ra, O'zbekiston zamini qadimda ikki buyuk uyg'onish davriga — Birinchi (ma'rifiy — IX-XII asrlar) va Ikkinchi (Temuriylar — XIV-XV asrlar) Renessansga beshik bo'lgan. «Bu - jahon ilm-fanida o'z isbotini topgan va tan olingan tarixiy haqiqatdir», - deya qo'shimcha qilgan. Hozirgi vaqtda mamlakatimizda yana bir muhim Uyg'onish jarayoni kechmoqda. Shuning uchun “Yangi O'zbekiston” va “Uchinchi Renessans” so'zlari hayotimizda o'zaro uyg'un va hamohang bo'lib yangramoqda, xalqimizni ulug' maqsadlar sari ruhlantirmoqda”, — deya xulosa qilgan Shavkat Mirziyoev.

IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATEALLARI

1-AMALIY MASHG‘ULOT: DIDAKTIKA FAN SIFATIDA (2 soat)

Amaliy mashg‘ulotdan ko‘zlangan maqsadlar: tinglovchilarda oliy ta‘lim didaktikasining asosiy kategoriyalari, uning asosiy tamoyillari va ilmiy-tadqiqot metodlarini chuqur bilishi va shu asosda pedagogik faoliyatini tashkil qila olishi bo‘yicha malakalarini rivojlantirish.

Amaliy mashg‘ulot interfaol metodlar va turli grafikli organayzerlar yordamida tashkil qilinadi.

1-topshiriq.“Chalkash zanjirlar” metodi asosida chap tarafdagi ustunda ko‘rsatilgan didaktika tamoyillarga ustunning o‘ng tomonidagi berilgan mos ta‘rifni toping va chalkashlikka barham bering

Didaktika tamoyillari	Ta‘rif
Ta‘limni insonparvarlashtirish	Bu tamoyil ta‘lim mazmunini zamonaviy fan va texnika rivojlanish darajasi jahon sivilizatsiyasi to‘plagan tajribaga mos kelishini ifodalaydi. Shuningdek, o‘quv materialidagi qonuniyatlarni aks ettirilishi; shaxs tomonidan tushunishi va o‘zlashtirishi uchun to‘g‘ri shart-sharoit yaratilishini ta‘minlaydi.
Ta‘limning tabiat bilan uyg‘unligi tamoyili.	Bayon qilinayotgan o‘quv materialini mustahkamlash va ilgari o‘tilgan materiallarni to‘ldirishga xizmat qiladi, tahsil oluvchilarning o‘zlashtirgan bilim va hosil bo‘lgan ko‘nikma, malakalarini hisobga olib borishni nazarda tutadi.
Ta‘limning tizimlili va izchillik tamoyili	Bu tamoyil ta‘lim mazmunini inson ongida nafaqat olam manzarasini, balki insondagi rivojlanish, yuksaklikka harakat va o‘shish holatida bo‘lgan o‘zining shaxs sifatidagi qiyofasini shakllantirishga yo‘naltirilgan
Ta‘limning ilmiylik tamoyili.	Inson va jamiyat o‘rtasida yuzaga keluvchi munosabatlar jarayonida inson omili, uning qadr-qimmat, sha‘ni, or-nomusi, huquq va burchlarini hurmat qilishga asoslanuvchi tamoyil
Ta‘lim va tarbiyaning uyg‘unligi tamoyili	Bu tamoyil ta‘lim jarayonida barkamol rivojlangan shaxsni shakllantirishni ko‘zda tutadi. Yaxlit pedagogik jarayonda ta‘lim va tarbiyaning birligi qonuniyatlariga tayanadi.
Ta‘limning madaniyat	Ta‘lim oluvchilarga ularning yosh davrlarini

bilan uyg'unlik tamoyili.	inobatga olgan holda bilimlarning berilishi ushbu bilimlarning ular uchun tushunarli bo'lishini ta'minlaydi.
----------------------------------	--

Tinglovchilar tomonidan to'ldirilgan jadval o'qituvchining varianti bilan taqqoslanadi.

O'qituvchining varianti

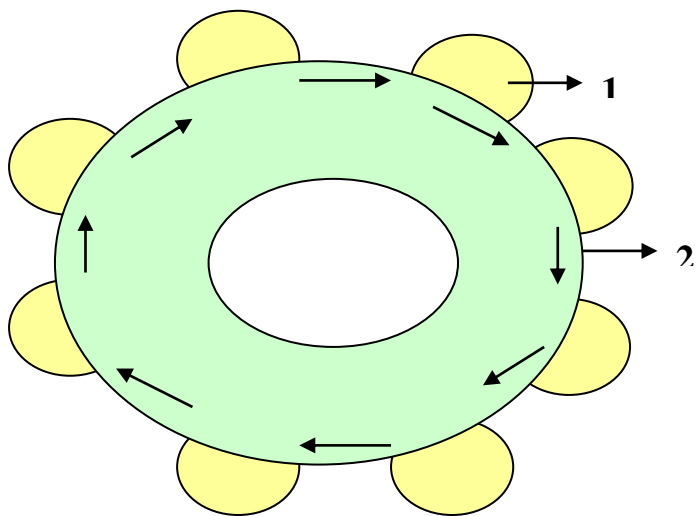
Didaktika tamoyillari	Ta'rif
Ta'limni insonparvarlashtirish	Inson va jamiyat o'rtasida yuzaga keluvchi munosabatlar jarayonida inson omili, uning qadr-qimmati, sha'ni, or-nomusi, huquq va burchlarini hurmat qilishga asoslanuvchi tamoyil
Ta'limning tabiat bilan uyg'unligi tamoyili.	Bu tamoyil ta'lim mazmunini inson ongida nafaqat olam manzarasini, balki insondagi rivojlanish, yuksaklikka harakat va o'sish holatida bo'lgan o'zining shaxs sifatidagi qiyofasini shakllantirishga yo'naltirilgan.
Ta'limning tizimliliigi va izchillik tamoyili	Bayon qilinayotgan o'quv materialini mustahkamlash va ilgari o'tilgan materiallarni to'ldirishga xizmat qiladi, tahsil oluvchilarning o'zlashtirgan bilim va hosil bo'lgan ko'nikma, malakalarini hisobga olib borishni nazarda tutadi.
Ta'limning ilmiylik tamoyili.	Bu tamoyil ta'lim mazmunini zamonaviy fan va texnika rivojlanish darajasi, jahon sivilizatsiyasi to'plagan tajribaga mos kelishini ifodalaydi. Shuningdek, o'quv materialidagi qonuniyatlarni aks ettirilishi; shaxs tomonidan tushunishi va o'zlashtirishi uchun to'g'ri shart-sharoit yaratilishini ta'minlaydi.
Ta'lim va tarbiyaning uyg'unligi tamoyili	Ta'lim oluvchilarga ularning yosh davrlarini inobatga olgan holda bilimlarning berilishi ushbu bilimlarning ular uchun tushunarli bo'lishini ta'minlaydi. Bu tamoyil ta'lim jarayonida tarbiyalashning samarali kechishi shaxsning intellektual rivojlanishi, tahsil oluvchilarning qiziqishlari, idrok etishlari hamda individual qobiliyatlarining hisobga olinishi bilan bog'liq.
Ta'limning madaniyat bilan uyg'unlik tamoyili.	Bu tamoyil ta'lim jarayonida barkamol rivojlangan shaxsni shakllantirishni ko'zda tutadi. Yaxlit pedagogik jarayonda ta'lim va tarbiyaning birligi qonuniyatlariga tayanadi.

2-topshiriq. Oliy ta'lim didaktikasining zamonaviy kategoriyalari va rivojlanish tendensiyalari haqidagi davra suhbatida ishtirok eting

“DAVRA SUHBATI” metodi

“Davra suhbat” metodi – aylana stol atrofida berilgan muammo yoki savollar yuzasidan ta'lim oluvchilar tomonidan o'z fikr-mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan o'qitish metodidir.

“Davra suhbat” metodi qo'llanilganda stol-stullarni doira shaklida joylashtirish kerak. Bu har bir ta'lim oluvchining bir-biri bilan “ko'z aloqasi”ni o'rnatib turishiga yordam beradi. Davra suhbatining og'zaki va yozma shakllari mavjuddir. Og'zaki davra suhbatida ta'lim beruvchi mavzuni boshlab beradi va ta'lim oluvchilardan ushbu savol bo'yicha o'z fikr-mulohazalarini bildirishlarini so'raydi va aylana bo'ylab har bir ta'lim oluvchi o'z fikr-mulohazalarini og'zaki bayon etadilar. So'zlayotgan ta'lim oluvchini barcha diqqat bilan tinglaydi, agar muhokama qilish lozim bo'lsa, barcha fikr-mulohazalar tinglanib bo'lingandan so'ng muhokama qilinadi. Bu esa ta'lim oluvchilarning mustaqil fikrlashiga va nutq madaniyatining rivojlanishiga yordam beradi.

Belgilar:

- 1-ta'lim oluvchilar
- 2-aylana stol

3-topshiriq. Keltirilgan ta'riflarni o'qib, javobini toping va krossvordni to'ldiring.

Ta'riflar:

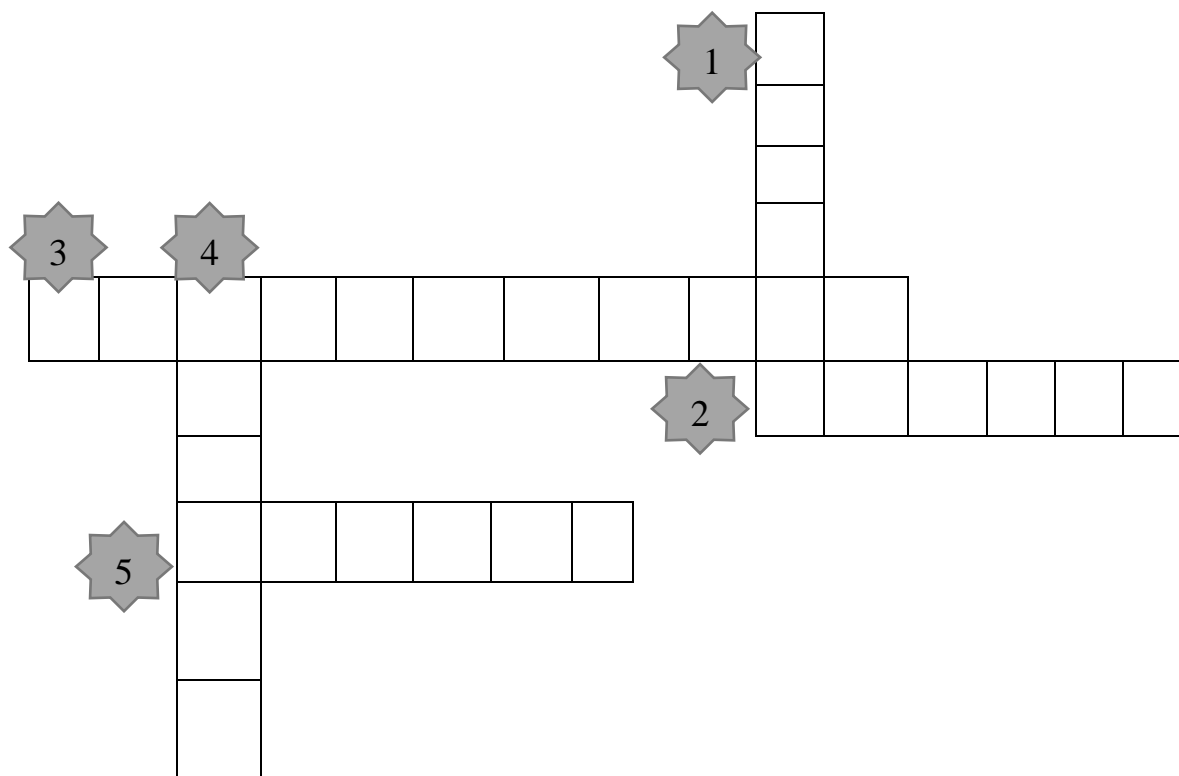
1. O'qitish jarayonida egallanadigan bilim, ko'nikma, malakalar, kompetensiya va fikrlash usullari tizimi.

2. Avtomatlashgan, biron bir usul bilan bexato bajarish, ko'nikmaning takomillashgan darajasi.

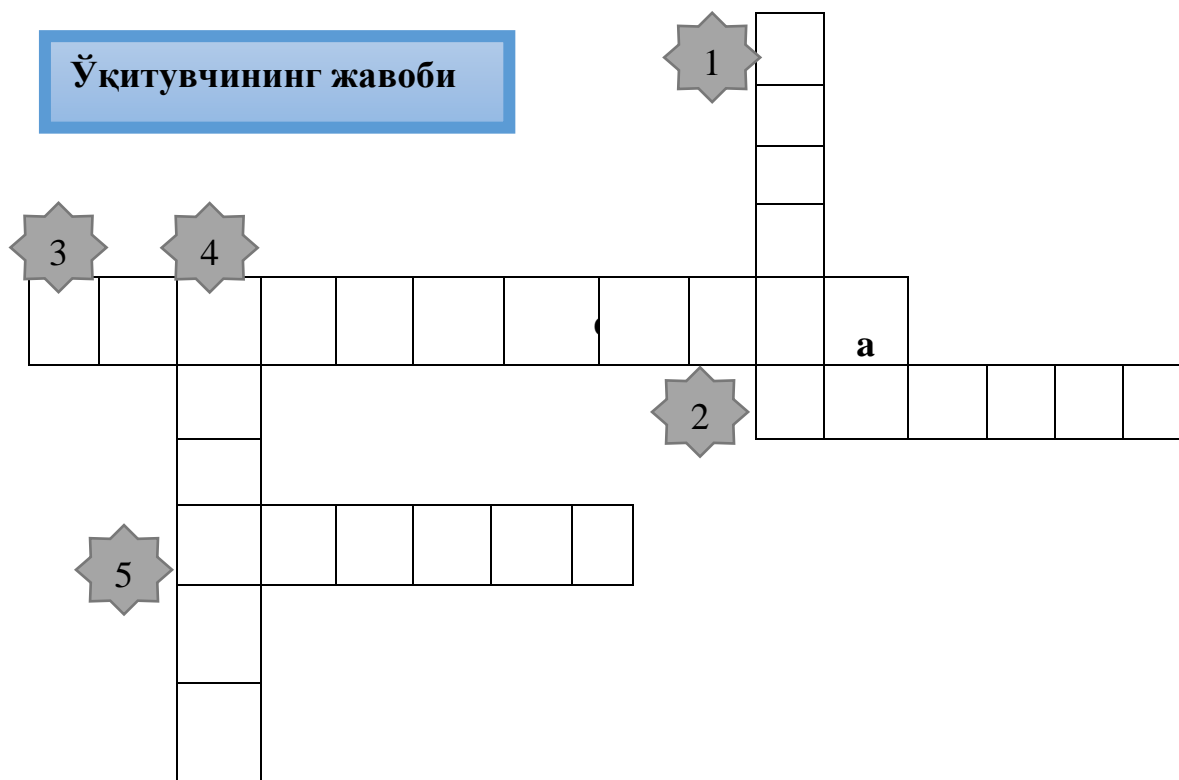
3. Egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik va kasbiy faoliyatda qo'llay olish layoqati.

4. O'qitish jarayonida egallanishi lozim bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar, faoliyat, fikrlash usullari tizimi.

5. O'qitishning nimaga qaratilganligi, uning kuchlari kelgusida qay yo'sinda safarbar etilishi.

Ўқитувчининг жавоби

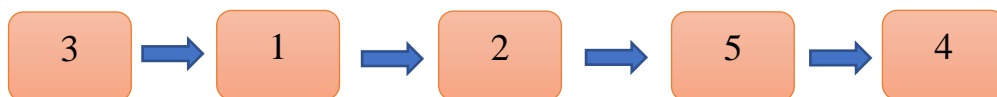

4-topshiriq. Hamkorlikdagi faoliyatga tayyorlash hamda zamonaviy ta'lim jarayonini ko'rib chiqish asosida ta'lim oluvchilarning rollar orqali namoyon bo'lishini tartib bilan ifodalang.

- 1.guruhli faoliyatning ishtirokchisi
- 2.namuna bo'yicha uy vazifasini mustaqil bajargandan so'ng faoliyat egasi
- 3.o'quv jarayoni bilan dastlab tanishishda tomoshabin, kuzatuvchi
- 4.o'z faoliyati natijasida yuzaga keladigan o'z-o'zining faoliyati egasi
- 5.faoliyatning shaxsiy namunasini yaratishda faoliyat egasi+fikr egasi

O'qituvchining javobi.

1. O'quv jarayoni bilan dastlab tanishishda tomoshabin, kuzatuvchi
2. Guruhli faoliyatning ishtirokchisi
3. Namuna bo'yicha uy vazifasini mustaqil bajargandan so'ng faoliyat egasi
4. Faoliyatning shaxsiy namunasini yaratishda faoliyat egasi+fikr egasi
5. O'z faoliyati natijasida yuzaga keladigan o'z-o'zining faoliyati egasi.

2-AMALIY MASHG'ULOT: TA'LIM MAQSADI VA MAZMUNI (2 soat)

Reja:

1. Pedagogik innovatsiyalarni ilmiy asoslash manbalari. Ta'lim mazmunini tanlashga oid nazariyalar.
2. Innovatsion-pedagogik muammolarni hal etishning tayanch strategiyasi va pedagogik asarlar tavsifi.
3. Innovatsion-pedagogik faoliyat metodlari: didaktik yondashuvlar

Amaliy mashg'ulotdan ko'zlangan maqsadlar: tinglovchilarda O'zbekistonda oliy ta'lim didaktikasining rivojlanish tarixi chuqur bilishi va shu asosda pedagogik faoliyatini tashkil qila olishi bo'yicha malakalarini rivojlantirish. Mamlakatimizda Uchinchi Rennesans haqida ma'lumotga ega bo'lish va shu asosda ilmiy-pedagogik faoliyatini tashkil etish.

Amaliy mashg'ulot interfaol metodlar va turli grafikli organayzerlar yordamida tashkil qilinadi.

1-topshiriq. O‘zbekistonda oliy ta’lim didaktikasining rivojlanish tarixini “Blis-so‘rov” metodi asosida tushuntirib bering.

“Blis-so‘rov” metodi

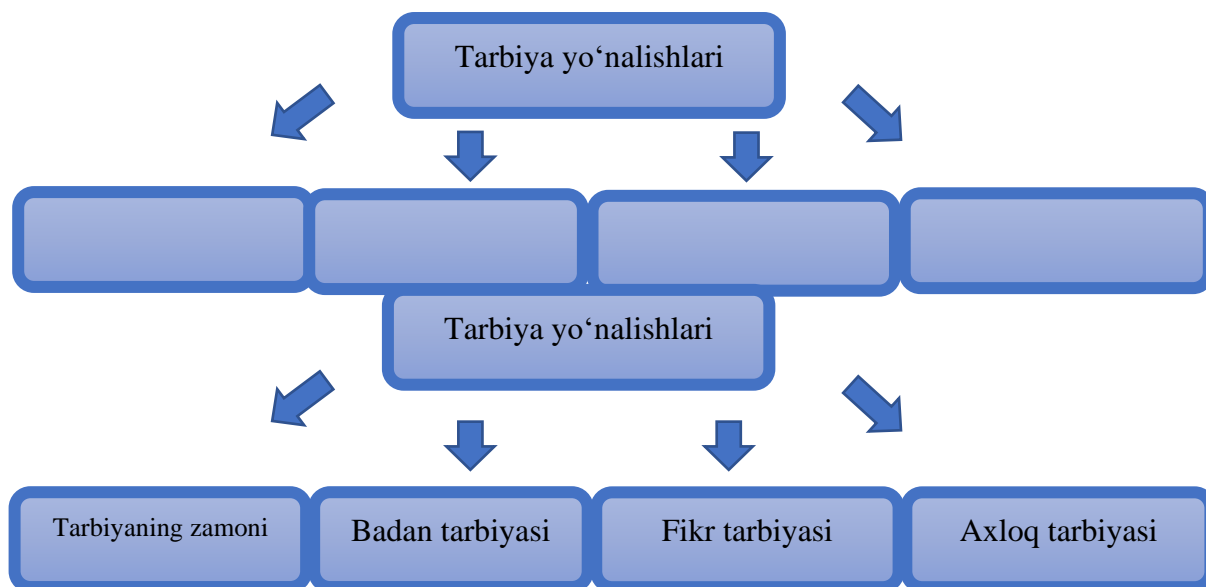
Metodning maqsadi: tinglovchilarda tezlik, axborotlar tizmini tahlil qilish, rejalashtirish, prognozlash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Mazkur metodni baholash va mustahkamlash maqsadida qo‘llash samarali natijalarni beradi.

Metodni amalga oshirish bosqichlari:

Tinglovchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, O‘zbekistonda oliy ta’lim didaktikasining rivojlanish tarixiga ulkan hissa qo‘shgan jadid-ma’rifatparvarlari: Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Usmon Nosir, Ibrat, Siddiqiy; XX asr pedagoglari, didakt olimlar: Siddiq Rajabov, Malla Ochilov, Usmonali Nishonaliev va boshqa olimlarning qarashlarini tahlil qilish. Ta’limni tashkil etish yondashuvlari asosida didaktik jarayonni loyihalash metodlarini samarali qo‘llash, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish uchun belgilangan mavzu yuzasidan tarqatilgan tarqatma materiallarni sinchiklab o‘rganishi, so‘ng, to‘g‘ri javoblar tarqatmadagi “Yakka baholash” ustuniga belgilash. Bu bosqichda vazifa yakka tartibda bajarildi. Navbatdagi bosqichda moderator ishtirokchilarga uch kishidan iborat kichik guruhlarga birlashtiradi va guruh a‘zolarini o‘z fikrlari bilan guruhdoshlarini tanishtirishga undaydi. Bahs mobaynida tinglovchilar O‘zbekistonda oliy ta’lim didaktikasining rivojlanish tarixiga haqida kichik taqdimotlar orqali o‘z fikrlarini asoslab beradilar. Buning uchun manbalar va internet ma’lumotlaridan foydalanishlari tavsiya etiladi.

Texnologiya mobaynida turli interfaol metodlar va organayzerlardan foydalanish tavsiya etiladi.

2-topshiriq. Jadid ma’rifatparvari Abdulla Avloniy bola tarbiyasini nisbiy ravishda to‘rt bo‘limga ajratgan. Ushbu bo‘limlarni qo‘yidagi texnologiyaga joylashtiring va har birini og‘zaki ravishda tushuntiring.

3-topshiriq. Jadidchilik milliy harakati namoyandalari qalamiga mansub asarlarni qo‘yidagi jadvalga yozing.

Jadid ma’rifatparvarlari	Asarlar nomi
Abdulla Avloniy	“Turkiy guliston yoxud axloq”
Mahmudxo‘ja Behbudiy	
Fitrat	

O‘qituvchining javobi.

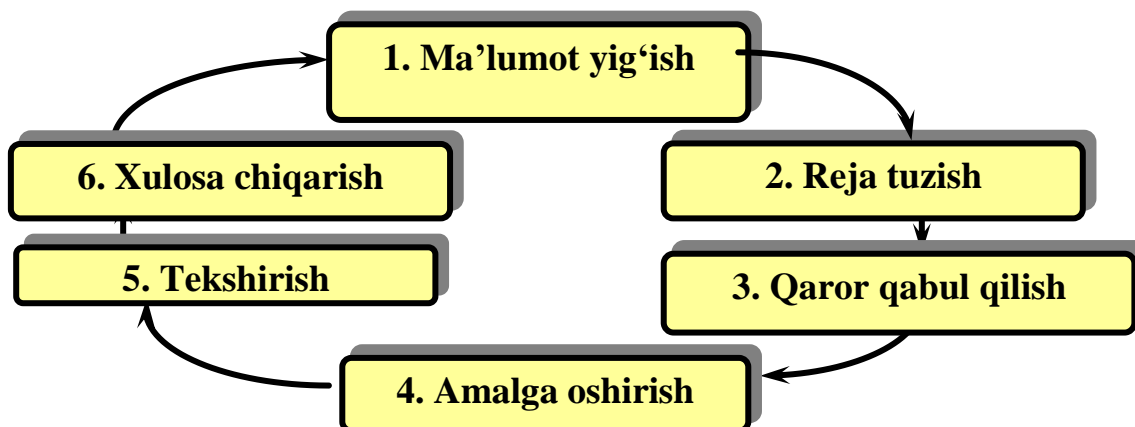
Jadid ma’rifatparvarlari	Asarlar nomi
Abdulla Avloniy	“Turkiy guliston yoxud axloq”, “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim”, “Alifbedan so‘nggi o‘quv kitobi”
Mahmudxo‘ja Behbudiy	“Kitob ul-atfol”, “Amaliyoti islom”, “Aholi jo‘g‘rofiyasiga kirish”, “Rossiyaning qisqacha geografiyasi”
Fitrat	“Abudfayzxon”, “Arslon”, “Vose” “Adabiyot qoidalari”, “Aruz haqida”

3-AMALIY MASHG‘ULOT: TA’LIM (O‘QITISH) SHAKLLARI, METODLARI VA TEXNOLOGIYALARI (4 soat)

Amaliy mashg‘ulotdan ko‘zlangan maqsadlar: tinglovchilarda oliy ta’lim didaktikasida zamonaviy o‘qitish konsepsiyalari haqida chuqur bilishi va shu asosda pedagogik faoliyatini tashkil qila olishi bo‘yicha malakalarini rivojlantirish. Amaliy mashg‘ulot interfaol metodlar va turli grafikli organayzerlar yordamida tashkil qilinadi

1-topshiriq. “Oliy ta’lim didaktikasida zamonaviy o‘qitish konsepsiyalari” mavzusida “Loyiha” texnologiyasi orqali taqdimot tayyorlang.

“Loyiha” texnologiyasi bosqichlari

Tinglovchi “Loyiha” texnologiyasi qo‘llashi uchun topshiriqlarni ishlab chiqishi, loyiha ishini dars rejasiga kiritishi, topshiriqni ta’lim oluvchilarning imkoniyatlariga moslashtirib, ularni loyiha ishi bilan tanishtirishi, loyihalash jarayonini kuzatib turishi va topshiriqni mustaqil bajara olishlarini ta’minlashlari lozim.

2-topshiriq. Qo‘yidagi jadvalda keltirilgan nazariyalarga mos ta’riflarni toping.

Nazariya nomi	Chalkash ma’lumotlar	To‘g‘ri ma’lumotlar
Pragmatizm	Ushbu nazariya katolik ilohiyotchisi Toma Akvinskiy sharafiga nomlangan bo‘lib, uni J.Mariten, U.Makgaken va M. Kazottilar ilgari surishgan	
Neopragmatizm	XIX asrning 2-yarmi XX asrning boshlarida paydo bo‘lgan ushbu nazariyani amerikalik olim D.Dyui muvaffaqiyatli ravishda tadbqiq eta boshlagan	
Neopozitivizm	Ushbu nazariya tarafdorlari sifatida G.Marsel, U.Barret, D.Kneller kabi olimlarni e’tirof etish mumkin	
Ekzistensiyalizm	Mazkur yo‘nalish Platon, Aristotel va Kantlarning axloqiy g‘oyalari asosida paydo bo‘lgan	
Neotomizm	Ushbu nazariya nisbatan keyinroq paydo bo‘lgan bo‘lib, uning tarafdori sifatida D.Uotsonni aytib o‘tish mumkin	
Bexiviorizm	Ushbu nazariya 1970 yillarda shakllana boshlagan, uning namoyandalari A.Maslou hamda A.Kombs.	

O‘qituvchining javobi.

Nazariya nomi	Chalkash ma’lumotlar	To‘g‘ri ma’lumotlar
----------------------	-----------------------------	----------------------------

Pragmatizm	Ushbu nazariya katolik ilohiyotchisi Toma Akvinskiy sharafiga nomlangan bo'lib, uni J.Mariten, U.Makgaken va M. Kazottilar ilgari surishgan	XIX asrning 2-yarmi XX asrning boshlarida paydo bo'lgan ushbu nazariyani amerikalik olim D.Dyui muvaffaqiyatli ravishda tadbqiq eta boshlagan
Neopragmatizm	XIX asrning 2-yarmi XX asrning boshlarida paydo bo'lgan ushbu nazariyani amerikalik olim D.Dyui muvaffaqiyatli ravishda tadbqiq eta boshlagan	Ushbu nazariya 1970 yillarda shakllana boshlagan, uning namoyandalari A.Maslou hamda A.Kombs.
Neopozitivizm	Ushbu nazariya tarafdorlari sifatida G.Marsel, U.Barret, D.Kneller kabi olimlarni e'tirof etish mumkin	Mazkur yo'nalish Platon, Aristotel va Kantlarning axloqiy g'oyalari asosida paydo bo'lgan
Ekzistensiyalizm	Mazkur yo'nalish Platon, Aristotel va Kantlarning axloqiy g'oyalari asosida paydo bo'lgan	Ushbu nazariya tarafdorlari sifatida G.Marsel, U.Barret, D.Kneller kabi olimlarni e'tirof etish mumkin
Neotomizm	Ushbu nazariya nisbatan keyinroq paydo bo'lgan bo'lib, uning tarafdori sifatida D.Uotsonni aytib o'tish mumkin	Ushbu nazariya katolik ilohiyotchisi Toma Akvinskiy sharafiga nomlangan bo'lib, uni J.Mariten, U.Makgaken va M. Kazottilar ilgari surishgan
Bexiviorizm	Ushbu nazariya 1970 yillarda shakllana boshlagan, uning namoyandalari A.Maslou hamda A.Kombs.	Ushbu nazariya nisbatan keyinroq paydo bo'lgan bo'lib, uning tarafdori sifatida D.Uotsonni aytib o'tish mumkin

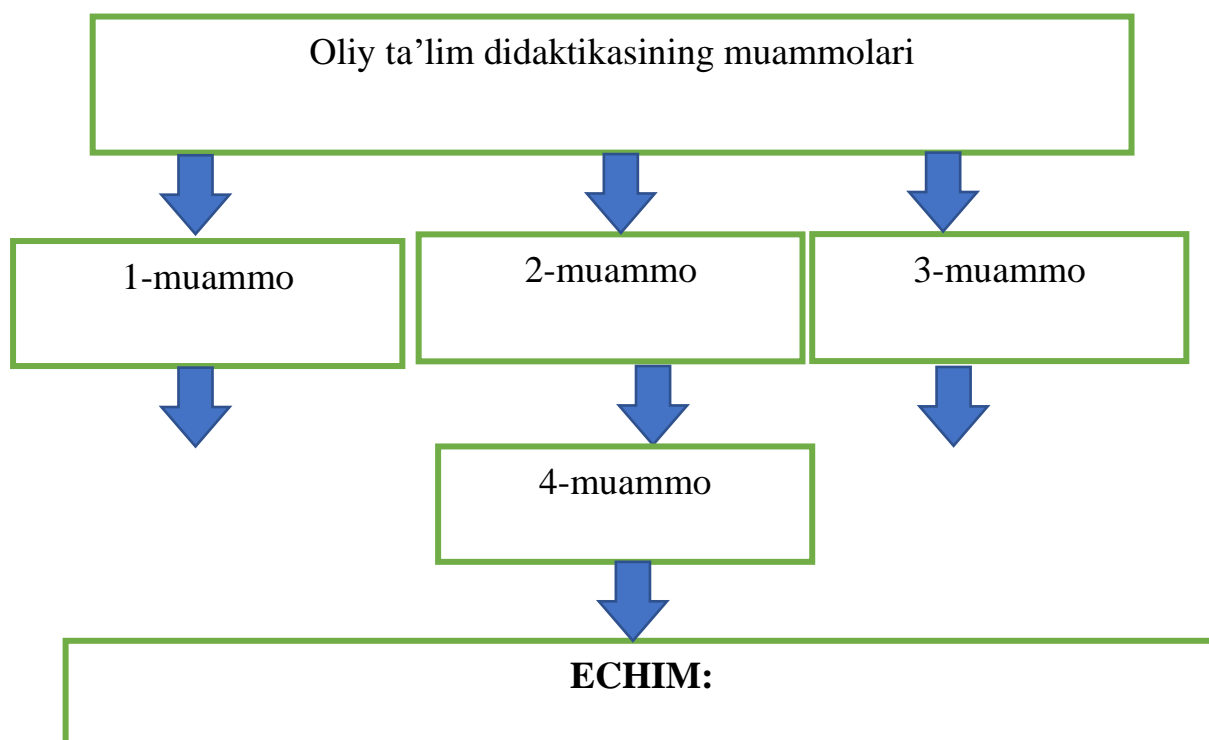
3-topshiriq. “Oliy ta’lim didaktikasida zamonaviy o‘qitish konsepsiyalari” mavzusida kichik guruhlarga bo‘lining hamda raqib guruhlardan intervyu olishga tayyorgarlik ko‘ring (tinglovchilar ma’ruza mashg‘uloti jarayonida olgan bilimlariga asoslanadilar). Ushbu metod orqali tinglovchilarning egallagan bilimlari mustahkamlanib, og‘zaki nutq ko‘nikmalari rivojlantiriladi.

4-AMALIY MASHG‘ULOT: AXBOROT-TA’LIM MUHITIDAGI O‘QUV JARAYONI (2 SOAT)

Amaliy mashg‘ulotdan ko‘zlangan maqsadlar: tinglovchilarda oliy ta’lim didaktikasining dolzarb muammolari va ularni tadqiq etish metodlari haqida chuqur bilishi va shu asosda pedagogik faoliyatini tashkil qila olishi bo‘yicha malakalarini rivojlantirish.

Amaliy mashg‘ulot interfaol metodlar va turli grafikli organayzerlar yordamida tashkil qilinadi.

1-topshiriq. Oliy ta’lim didaktikasida mavjud muammolarni aniqlang va quyida ko‘rsatilgan texnologiyaga joylashtiring
“Qarorlar qabul qilish” texnologiyasi

O‘qituvchining javobi.

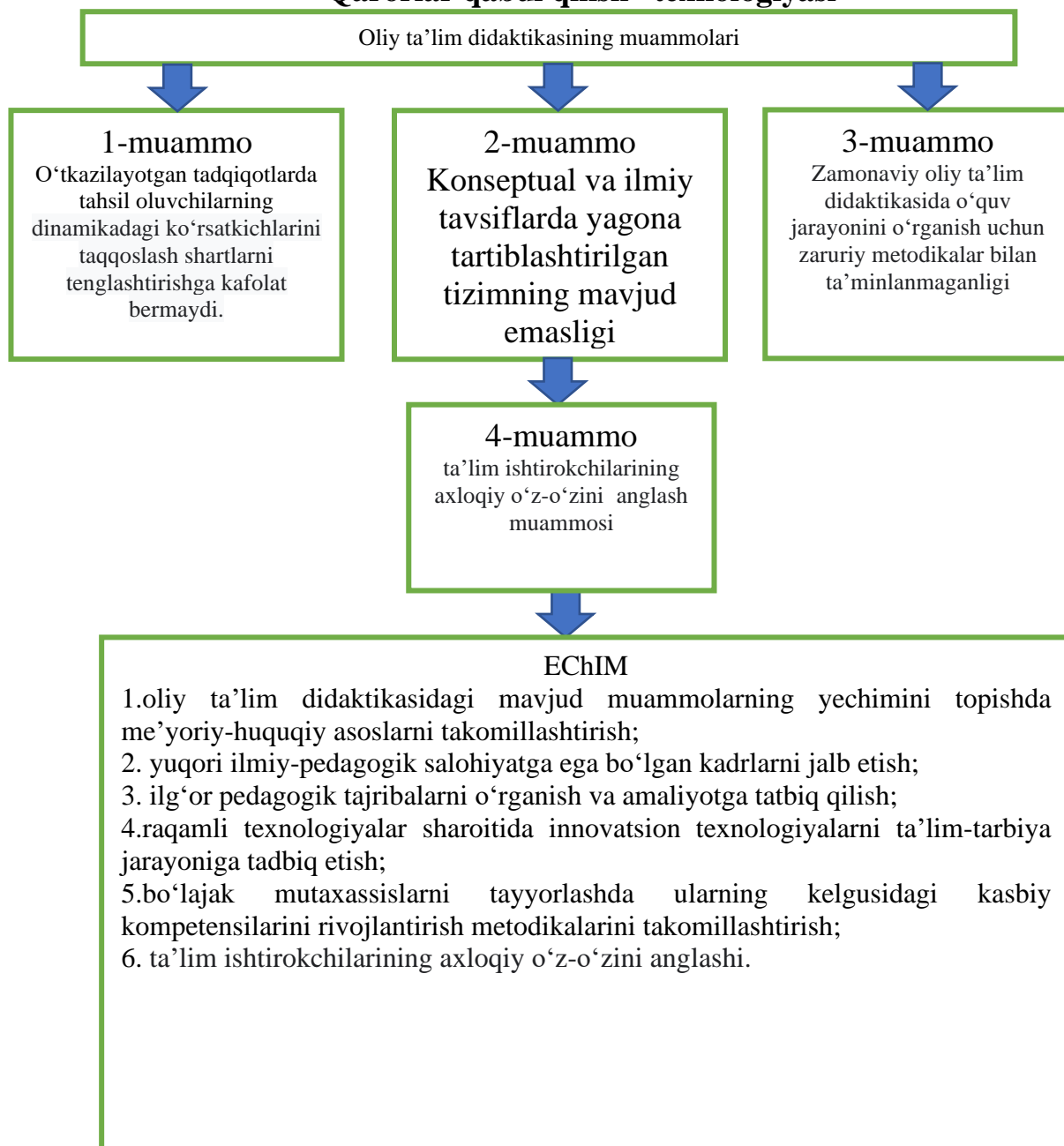
1-muammo: Oliy ta’lim didaktikasining muammolaridan biri – o‘tkazilayotgan tadqiqotlarda tahsil oluvchilarning dinamikadagi ko‘rsatkichlarini taqqoslash shartlarni tenglashtirishga kafolat bermaydi.

2-muammo. Konseptual va ilmiy tavsiflarda yagona tartiblashtirilgan tizimning mavjud emasligi.

3-muammo. Zamonaviy oliy ta’lim didaktikasida o‘quv jarayonini o‘rganish uchun zaruriy metodikalar bilan ta’minlanmaganligi.

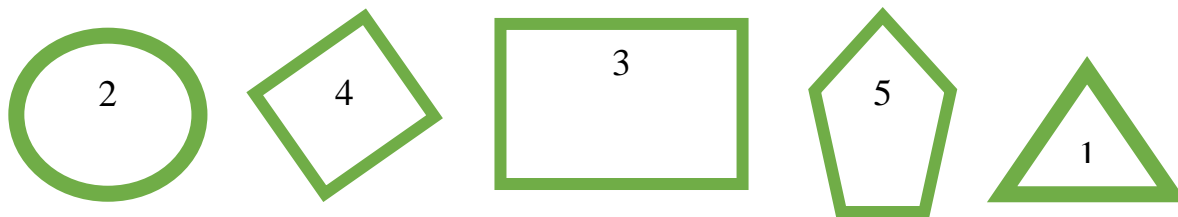
4-muammo. Oliy ta’limning zamonaviy didaktikasida ta’lim ishtirokchilarining axloqiy va o‘z-o‘zini anglash muammosi

“Qarorlar qabul qilish” texnologiyasi

2-topshiriq. Quyida berilgan geometrik shakllar ichida tasvirlangan raqamlarni 20 soniya ichida qarab, eslab qoling, so'ng, ularga mos bo'lgan jadvalda keltirilgan kategoriyalarni toping

Jadval

1. Paradigma-
2. Ta'lim-
3. Kasbiy professiogramma

4. Shakllanish

5. Rivojlanish

3-topshiriq. “FSMU” metodi asosida oliy ta’lim didaktikasi muammolari to’g’risida umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqaring, fikrlaringizni taqqoslang.

“FSMU” metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o’zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur metoddan ma’ruza mashg’ulotlarida, mustahkamlashda, o’tilgan mavzuni so’rashda, uyga vazifa berishda hamda amaliy mashg’ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

Jihozlar: mashg’ulot davomida ishlash uchun vatman, flomaster, markerlar, Elektron doska, “Elektron ko’z”.

4-topshiriq. “Oliy ta’lim didaktikasining dolzarb muammolari va ularni tadqiq etish metodlari” mavzusida kichik esse yozing.

5-AMALIY MASHG’ULOT: OLIY TA’LIM DIDAKTIKASINING ZAMONAVIY KATEGORIYALARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI (2 soat)

Amaliy mashg’ulotdan ko’zlangan maqsadlar: tinglovchilarda oliy ta’lim didaktikasida innovatsion oqimlar va muammolar haqida chuqur bilishi va shu asosda pedagogik faoliyatini tashkil qila olishi bo’yicha malakalarini rivojlantirish.

Amaliy mashg’ulot interfaol metodlar va turli grafikli organayzerlar yordamida tashkil qilinadi.

1-topshiriq. Tinglovchilarga taqdim etilgan jadval.

Quyidagi muammolar bo’yicha Insert jadvalini to’ldiring

Bu matn menga tanish (“+”)	Bu mantdagi ayrim jihatlar notanish (“-”)	Ushbu mantdagi ayrim abzaslar savol tug’dirdi?(“?”)	Ushbu ma’lumotlarni yod olish kerak (“!”)

Tinglovchilar tomonidan to’ldirilgan jadval o’qituvchining varianti bilan taqqoslanadi.

O'qituvchining varianti

Bu matn menga tanish (“+”)	Bu mantdagi ayrim jihatlar notanish (“-”)	Ushbu mantdagi ayrim abzaslar savol tug'dirdi?(“?”)	Ushbu ma'lumotlarni yod olish kerak (“!”)

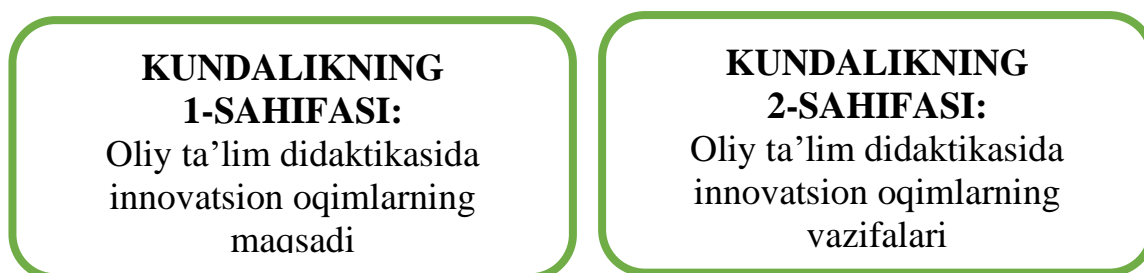
2-topshiriq. Blis-so'rov asosidagi topshiriqlarga javob bering

Innovatsiya-
 Novatsiya-
 Innovatsion oqimlar-
 Innovapsion muammolar-
 Modernizatsiya –
 Ta'lim tizimining modernizatsiyasi –
 Ta'lim texnologiyasi –
 Pedagogik texnologiya –
 “Ta'lim texnologiyasi” nazariyasining shakllanishi bosqichlari-

Javob: Tushunchalar quyidagi ish qog'ozi asosida to'ldiriladi (namuna).

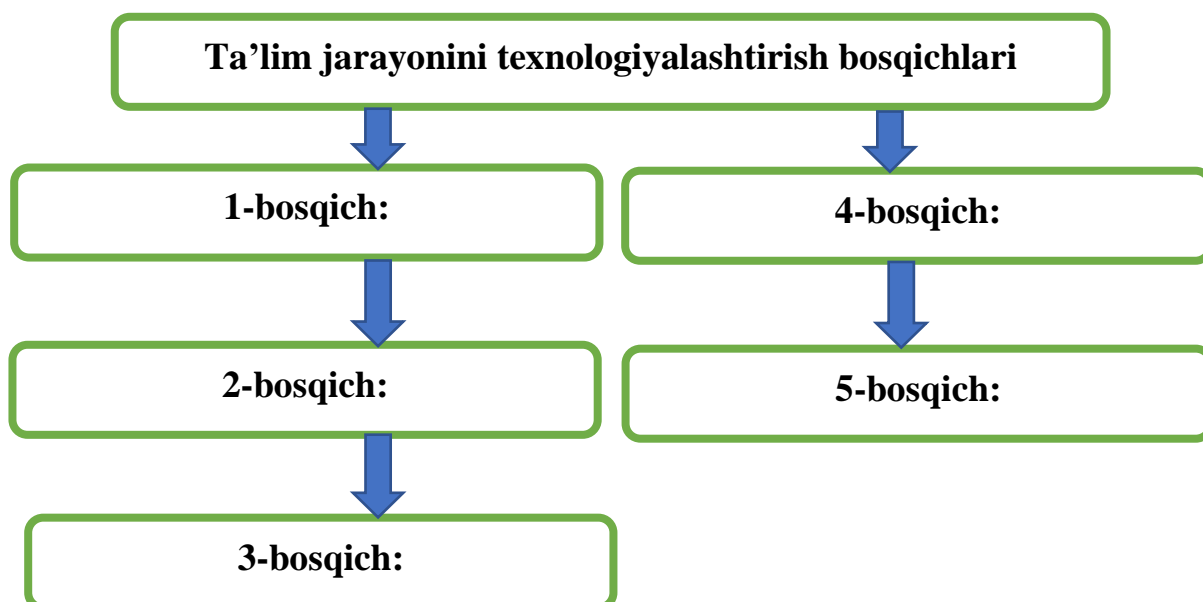
Новация	Инновация
Фаолиятнинг қисқа муддатли, яхлит тизим хусусиятига эга бўлиши ва фақатгина тизимдаги айрим элементларни ўзгартиришга хизмат қилиши	Фаолиятнинг маълум концептуал ёндашув асосида амалга оширилиши ва натижасининг муайян тизимнинг ривожланишига ёки уни тубдан ўзгартиришга хизмат қилиши

3-topshiriq. Kichik guruhlarga oliy ta'lim didaktikasida innovatsion oqimlar va muammolar ahamiyatini yorituvchi "Ikki sahifali kundalik"ni shakllantirish. Tinglovchilar uchun quyidagi ish qog'ozi tavsiya etiladi:

O'qituvchining javobi.

Keys topshirig'ini bajarish uchun ish qog'ozi:

Ta'lim innovatsiyalari:

1. Pedagogik jarayonda qo'llaniladigan innovatsiyalar;
2. O'zlashtirilgan innovatsiyalar;
3. Modifikatsiyalangan innovatsiyalar;
4. Ta'lim tizimini boshqarishda qo'llaniladigan innovatsiyalar;
5. Modul innovatsiyalari;
6. Radikal innovatsiyalar;
7. Jamoa tomonidan bevosita yaratilgan innovatsiyalar
8. Kombinatsiyalangan innovatsiyalar;
9. Tarmoq (lokal) innovatsiyalari;
10. Tizim innovatsiyalari.

5-topshiriq. Mavzuga oid aralash testlarni yechish.

1. Jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ehtiyojlarini, jamiyat va davlatning malakali kadrlarga, shaxsning esa sifatli ta'lim olish bo'lgan talabini qondirish yo'lida uzluksiz ta'lim tizimini barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida mavjud mexanizmning qayta ishlab chiqilishi yoki takomillashtirilishi – bu ...

- a) ta'lim tizimining rivojlanishi;
- b) ta'lim tizimining shakllantirilishi;
- s) ta'lim tizimining holati;
- d) ta'lim tizimining modernizatsiyasi.

2. Lug'aviy jihatdan "innovatsiya" tushunchasi qanday ma'noni ifodalaydi?

- a) o'zgartirish kiritish;
- b) qo'shimcha kiritish;
- s) yangilik kiritish;
- d) taklif kiritish.

3. "Innovatsion ta'lim" tushunchasi dastlab qaerda asoslangan?

- a) 1919 yilda Berlinda;
- b) 1979 yilda Rimda;
- s) 1920 yilda Vashingtonda;
- d) 1995 yilda Moskvada.

4. Yangi g'oyalar, tizim yoki faoliyat yo'nalishini o'zgartirishga qaratilgan aniq maqsadlar, noan'anaviy yondashuvlar, odatiy bo'lmagan tashabbuslar, ilg'or ish uslublari. Ular ... ko'rinishlari.

- a) texnologiyaning;
- b) metodikaning;
- s) innovatsiyaning;
- d) loyihalashning.

5. Ta'lim (o'qitish) jarayonining yuksak mahorat, san'at darajasida tashkil etilishi qanday nomlanadi?

- a) ta'lim metodikasi;
- b) ta'lim texnologiyasi;
- s) ta'lim paradigmasi;
- d) ta'lim metodologiyasi.

6. Ta'lim shakllarini takomillashtirish vazifasini ko'zlagan o'qitish va boshqalarni o'zlashtirishning barcha jarayonlarini texnika va inson omillarida, ularning birgalikdagi harakatlari vositasida yaratish, tadbiq etish va aniqlashning izchil metodi. "Pedagogik texnologiya" tushunchasining ushbu ta'rifi kim tomonidan berilgan?

- a) U.Nishonaliev;
- b) B.Farberman;
- s) YuNESKO;
- d) V.P.Bespalko.

6-topshiriq. Pedagogik texnologiya mezonlarini raqamlarini mos kataklarga qo'yib chiqing:

- 1) konseptuallik;
- 2) tizimlilik;
- 3) boshqaruvchanlik;
- 4) samaradorlik.

Таълимий технология самарали натижа ва таълим мақсадларига эришиш кафолатини таъминлайди	Таълим технологияси тизимнинг барча белгиларига эга, яъни: яхлитлик, тузилмавийлик, барча ташкил этувчиларнинг ўзаро боғлиқлиги ва уларнинг бир-бирига бўйсунishi, тизим ва муҳитнинг ўзаро боғлиқлиги	Таълим технологияси фалсафий, психологик, дидактик ва таҳлимий мақсаднинг ижтимоий-педагогик асосланган аниқ илмий ғояларига асосланади	ТТ моҳияти – ишларни аниқ бажарилишида, яъни: бутун тугалланган таълим жараёнини аниқ педагогик ғоя остида дастлабки башоратлаш, лойиҳалаштириш ва режалаштиришида кўриш мумкин
--	--	---	---

Javob:

4	2	1	3
---	---	---	---

Mashg‘ulotning yakunlanishi.

Kichik guruhlar va har bir tinglovchining mashg‘ulot jarayonidagi ishtiroki baholanadi. Ta’lim maqsadining natijalanganligi tahlil qilinadi.

6-AMALIY MASHG‘ULOT: O‘ZBEKISTONDA OLIY TA’LIM DIDAKTIKASINING RIVOJLANISH TARIXI (2-soat)

Amaliy mashg‘ulotdan ko‘zlangan maqsadlar: tinglovchilarda didaktik tizimlar va ularning turlari haqida bilim hosil qildirish va shu asosda pedagogik faoliyatini tashkil qila olishi bo‘yicha malakalarini rivojlantirish.

Amaliy mashg‘ulot interfaol metodlar va turli grafikli organayzerlar yordamida tashkil qilinadi.

1- topshiriq. Didaktik tizim xaqida keys bayoni.

Didaktik tizim deganda, ma’lum mezonlarga ko‘ra tanlangan yaxlit ta’lim tushuniladi. Didaktik tizimlar ekskursiyaning ichki yaxlitligi bilan ajralib turadi, maqsadlar, tashkiliy tamoyillar, mazmuni, o‘qitish shakllari va usullarining birligi bilan shakllanadi. Tuzilmalarning o‘ziga xos xususiyati bugungi

tadqiqotchilarga uchta tubdan farq qiladigan didaktik tizimni ajratib olishga imkon beradi:

- 1) I.F.Gerbartning didaktik tizimi (didaktika);
- 2) D. Devining didaktik tizimi;
- 3) Zamonaviy mukammal tizim.

Keys topshirig‘i: Didaktik tizim deganda nima tushuniladi? Didaktik tizimlarni tashkil etadigan maqsadlar, tashkiliy tamoyillar, mazmuni, o‘qitish shakllari va usullarining birligi haqida tushuncha bering. Tuzilmalarning o‘ziga xos xususiyati haqida fikr bildiring.

Keys topshirig‘i:

Didaktik tizim yaratgan namoyondalar	Qarashlari

O‘qituvchining javobi:

Didaktik tizim yaratgan namoyondalar	Qarashlari
Ya.A. Komenskiy	Sinf-dars tizim yaratdi
I.F.Gerbart	Nemis faylasufi va pedagogi I.F. Gerbart (1776-1841), ta’limning eng yuqori maqsadi yuksak axloqiy fazilatlarga ega shaxsni, axloqiy jihatdan kuchli xarakterli shaxsni shakllantirishdir. Uning fikricha, ta’lim quyidagi axloqiy g‘oyalarga asoslangan bo‘lishi kerak: - shax intilishlarining yo‘nalishini, faoliyat sohasini va salohiyatini belgilaydigan mukammallik; xayrixohlik, o‘z irodasini boshqalarning irodasiga muvofiqlashtirish va bo‘ysunishni ta’minlash; odamlar o‘rtasidagi ziddiyatlarning kuchayishiga yo‘l qo‘ymaslik va b. Didaktik tizimni yaratar ekan, zamonaviy psixologiyadan Gerbart ikkita asosiy g‘oyaga tayandi: irsiy yoki orttirilgan ruhiy moyillik mavjud emas; barcha aqliy hayot g‘oyalar asosida shakllanadi.
Jon Dyui	Jon Dyuning didaktik tizimi jamiyat va ta’lim muassasasining izchil rivojlanishi bilan ziddiyatga kelgan gerbartchilarning avtoritar didaktik tizimiga qarshi turish maqsadida ishlab chiqilgandi. J. Dyui

	<p>tomonidan intizomiy choralar asosida tahsil oluvchilarga yuzaki ta'lim berish tanqidga uchradi. Shuningdek, pedagog hayot bilan bog'liq bo'lmagan ta'limning eskirgani; tahsil oluvchilarga "tayyor" bilimlarni berish, yodlashga qaratilgan "passiv" usullardan foydalanish; talabalarning qiziqishlari, ehtiyojlari etarli darajada hisobga olinmaganligi; ta'lim mazmunini ijtimoiy ehtiyojlardan ajratish; talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirishga etarlicha e'tibor bermaslik jiddiy pedagogik xatolarga olib kelishi mumkinligini ta'kidlaydi.</p>
Zamonaviy tizimlar	<p>1. Amerikalik psixolog va pedagog Jerom Brukner tomonidan ishlab chiqilgan "kashfiyotlar orqali" o'rganish kontseptsiyasi alohida e'tiborga loyiqdir. Unga muvofiq talabalar voqelikni o'rganishlari, bilimlarni o'zlarining kashfiyotlari orqali o'zlashtirishlari kerak, bular barcha bilim kuchlarini ishga solishni talab qiladi va samarali fikrlashni rivojlantirishga nihoyatda samarali ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, talabalar bundan oldin o'zlari uchun noma'lum bo'lgan umumlashtirishlarni mustaqil ravishda shakllantirishlari, shuningdek ularni amaliy qo'llash ko'nikma va malakalariga ega bo'lishlari kerak.</p> <p>Amaliy pedagogik faoliyat asoslari bo'lib hisoblanmish zamonaviy oliy ta'lim didaktikasi quyidagi xususiyatlari bilan tavsiflanadi: Uning uslubiy asosini bilimlar falsafasi (gnoseologiya), materializmning ob'ektiv qonunlari tashkil etadi, buning natijasida zamonaviy didaktika o'quv jarayonini tahlil qilish va talqin qilishda bir tomonlama yondashuvdan chetlashdi.</p>

Keys topshirig'i. Zamonaviy tizimlardagi didaktik maktablar yaratgan namoyondalar haqidagi ma'lumotlarni davom ettiring

Jerom Brukner	<p>1. Amerikalik psixolog va pedagog Jerom Brukner tomonidan ishlab chiqilgan "kashfiyotlar orqali" o'rganish kontseptsiyasi alohida e'tiborga loyiqdir. Unga muvofiq talabalar voqelikni o'rganishlari, bilimlarni o'zlarining kashfiyotlari orqali o'zlashtirishlari kerak, bular barcha bilim kuchlarini ishga solishni talab qiladi va samarali fikrlashni rivojlantirishga nihoyatda samarali ta'sir ko'rsatadi.</p>
---------------	---

	<p>Shu bilan birga, talabalar bundan oldin o'zlari uchun noma'lum bo'lgan umumlashtirishlarni mustaqil ravishda shakllantirishlari, shuningdek ularni amaliy qo'llash ko'nikma va malakalariga ega bo'lishlari kerak.</p> <p>Amaliy pedagogik faoliyat asoslari bo'lib hisoblanmish zamonaviy oliy ta'lim didaktikasi quyidagi xususiyatlari bilan tavsiflanadi: Uning uslubiy asosini bilimlar falsafasi (gnoseologiya), materializmning ob'ektiv qonunlari tashkil etadi, buning natijasida zamonaviy didaktika o'quv jarayonini tahlil qilish va talqin qilishda bir tomonlama yondashuvdan chetlashdi.</p>
A. Makarenko	

Keys topshirig'i. Jadid-ma'rifatparvarlarining didaktik tizimlari haqidagi ma'lumotlarni jalvalga kiriting

Ma'rifatparvarlar	Ma'rifatparvarlar tashkil qilgan tizim nomi	Qisqacha mazmuni
Abdulla Avloniy	Yangi usul maktabi	
Ibrat		
Siddiqiy		

O'qituvchining javobi.

Ma'rifatparvarlar	Ma'rifatparvarlar tashkil qilgan tizim nomi	Qisqacha mazmuni
Abdulla Avloniy	Yangi usul maktabi	
Ibrat		
Siddiqiy		

2-topshiriq: Quyidagi falsafiy tizimlarga doir ta'riflarni ularga tegishli tushunchalar bilan juftlang.

№	Ta'riflar	№	Tushunchalar
1	Ushbu falsafiy tizim amaliyotda insonga nima ko'proq foyda bersa, o'shanga ko'proq ahamiyat berish zarur, degan g'oyani ilgari suradi.	A	empirizm
2	Ushbu falsafiy tizimga ko'ra, odamlarning bilimlari va harakatlarining asosini ong tashkil etadi. Ushbu falsafiy tizim vakillari sifatida Benedikt Spinoza, Gottfrid Leybnis, Rene Dekart hamda Geogr Hegel kabi olimlarni misol qilib keltirish mumkin.	B	texnokratizm
3	Ushbu tushuncha yaxlit gnoseologik konsepsiya sifatida XVII-XVIII asrlarda shakllangan bo'lib, hissiy tajribani bilishning birdanbir manbai deb hisoblaydi. U ratsionalizmga qarama-qarshi ravishda tajribani, hissiy bilishni mutlaqlashtirish kabi omillarni birinchi darajaga qo'yadi.	S	pragmatizm
4	Ushbu falsafiy tizim hokimiyat ilmiy va texnik mutaxassislar qo'lida bo'lishi kerak, degan g'oyani ilgari suradi.	D	ratsionalizm

Javob	1	2	3	4
Javob				

O'qituvchining javobi.

Javob	1	2	3	4
Javob	1-S	2-D	3-A	4-B

3-topshiriq. Ushbu jadvalga kasbiy didaktik tayyorgarlikning rivojlanishini ta'minlaydigan pedagogik funksiyalarga doir ta'riflarga mos javob yozing.

Ta'riflar	Javob

Ushbu funksiya mohiyatan didaktik bilim ko'shikmalarini egallash, mutaxassisga ta'lim muassasasida o'quv jarayonini tashkil etishga ijodiy yondashishni amalga oshirishga imkon beradigan kasbiy fikrlash, nutq, pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish bilan uzviy bog'liq.	
Bu funksiya pedagogika kurslari va xususiy metodlarini, shuningdek, maxsus kurslar va maxsus seminarlarni o'qiyotgan talabalarning kelgusi jarayoniga yo'naltiruvchi ta'siri bilan bog'liq. Funktsiyaning alohida roli pedagogik OTMlarning turli fakultetlarida o'quv jarayonini qiyosiy tahlil qilishda kuzatiladi.	

O'qituvchining javobi.

Ta'riflar	Javob
Ushbu funksiya mohiyatan didaktik bilim ko'shikmalarini egallash, mutaxassisga ta'lim muassasasida o'quv jarayonini tashkil etishga ijodiy yondashishni amalga oshirishga imkon beradigan kasbiy fikrlash, nutq, pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish bilan uzviy bog'liq.	Rivojlanish funksiyasi
Bu funksiya pedagogika kurslari va xususiy metodlarini, shuningdek, maxsus kurslar va maxsus seminarlarni o'qiyotgan talabalarning kelgusi jarayoniga yo'naltiruvchi ta'siri bilan bog'liq. Funktsiyaning alohida roli pedagogik OTMlarning turli fakultetlarida o'quv jarayonini qiyosiy tahlil qilishda kuzatiladi.	Muvofiqlashtiruvchi funksiya

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullaeva Sh.A. Pedagogika.-T.:Fan va axborot texnologiyalari,2014.-210 b.
2. Azizxodjaeva N. Pedagogicheskaya texnologiya i pedagogicheskoe masterstvo. – T., 2005

3. Gagarin A. Innovatsionnaya didaktika vysshey shkolы: teoriya, texnologii, metody: Elektronnoe uchebnoe posobie./ <https://www.academia.edu/33328359/>
4. Korjuev A.V. Didaktika vysshey shkolы.-M.:Sentyabr, 2019.-238s.
5. Muslimov N.A. Oliy ta'lim pedagogikasi.-T:Moliya, 2016.-320 b.
6. Popkov V.P., Korjuev A.V. Didaktika vysshey shkolы.-M.:MЫCЛ, 2020.-234 s.
7. Podlasiy V.P. Pedagogika. Kniga v 3-x chastyax/Didaktika,-M.:Logos, 2013.-468b.
8. Roziqov O. Didaktika.-T.:O'qituvchi, 2009.-180 b./<https://www.books.ru/books/didaktika>

QO'SHIMCHA ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T., 2011
2. O'zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni – T., 2020
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni. // Harakatlar strategiyasi asosida jadal taraqqiyot va yangilanish sari. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2017. – 70 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-2909-sonli Qarori//-T.; Xalq so’zi gaz. 2017. 79(6773)-son. -48 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to’g’risida”giPQ-3151-sonli qarori//-T.; O'zb.Res.Qonun hujjatlari to'plami. 2017. 30-son. 729-modda.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 avgustdagi “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismonan barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko’tarish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-3907-sonli Qarori//-T.; Qonun hujjatlari milliy ba’zasi. 2018. 1706-son.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 fevraldagi “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora tadbirlari”to’g’risidagi PF-5349-son Farmoni//-T.; Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. 2018. №1154-son.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy va o’rta maxsus ta’lim sohasida boshqaruvni isloh qilish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 2019 yil 11 iyuldagi PF-5763-son Farmoni.// -T.; Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. 2019.№3410-son.
9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 15 sentyabrdagi “Oliy ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash

to'g'risida"gi 187-sonli qarori// -T.; O'zbekiston Respublikasining Qonun hujjatlari milliy ba'zasi. 2015.242b.

10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil 15 fevraldagi "2016-2030 yillarga mo'ljallangan "Barqaror rivojlanish maqsadlari"ni O'zbekiston Respublikasida amalga oshirish" to'g'risidagi 111-F-sonli Farmoni//-T.; O'zbekiston Respublikasining Qonun hujjatlari milliy ba'zasi.2016.124b.

11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 10 yanvardagi "«Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida» 2001 yil 16 avgustdagi 343-son qaroriga kiritiladigan o'zgartirish va qo'shimchalar haqida"gi 3 - son Qarori.

12. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2015 yil 15 yanvardagi "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 10 yanvardagi 3-son qarori ijrosini ta'minlash to'g'risida"gi 12 – sonli buyrug'i.

13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi", 1-ilovasi, 9bandi.

14. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga qo'ramiz. –Toshkent:O'zbekiston, 2017.-488 bet.

15. Mirziyoev Sh.M. Erkin va faravon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. //O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi // - T., 2016

16. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.//Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza// – T., 2017

17. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi //O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi // - T., 2017

18. Axrorova Z. Jadid pedagogikasi asoslari. O'quv qo'llanma. – T., 2006

19. Vvedenie v nauchnoe issledovanie po pedagogike. /Pod red. V.I. Juravleva – M., 1998

20. Ismailova Z. Pedagogikadan amaliy mashg'ulotlar. Uslubiy qo'llanma. – T., 2001

21. Kuzmina N.V. Методы issledovaniya pedagogicheskoy deyatelnosti. – L., 1996

22. Kurbanov Sh., Seytxalilov E. Natsionalnaya model i programma po podgotovke kadrov dostijenie i rezultat nezavisimosti Uzbekistana. – T., 1998

23. Pedagogika tarixidan xrestomatiya. (Tuzuvchi O.Hasanboeva). – T., 1993
24. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanma. – T., 2010
25. G‘aybullaev N. va boshqalar. Pedagogika. O‘quv qo‘llanma. – T., 2005
26. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. (Tuzuvchilar K.Hoshimov, S.Ochil) 2 jildli. – T., 1995
27. Hasanboev J., Sariboev H., Niyozov G., Hasanboeva O., Usmonboeva M. Pedagogika. O‘quv qo‘llanma. – T., 2006
28. Hasanboev J., To‘rakulov X., Xaydarov M., Xasanboeva O., Usmonov N. Pedagogika fanidan izohli lug‘at. – T., 2009
29. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. Darslik. – T., 2005

Internet resurslari:

1. <http://www.ziyonet.uz>
2. <http://tdpu.uz>
3. <http://pedagog.uz>
4. <http://istedod.uz>
5. www.lex.uz
6. www.gov.uz

V. GLOSSARIY

Termin	O‘zbek tilidagi sharhi	Ingliz tilidagi sharhi
<i>Abstraktlash</i>	mavhumlashtirish orqali nazariy umumlashmalar hosil qilishdan iborat ta’lim metodi	abstract method of training which consists of theoretical generalization
<i>Avtoritar texnologiya</i>	an’anaviy ta’lim jarayonining ifodasi bo‘lib, o‘qitish jarayonida o‘quvchi ob’ekt, o‘qituvchi sub’ekt sifatida faoliyat ko‘rsatishiga asoslangan tizim	traditional process of training, and object is in process of training of students to function as the teacher of system on the basis of subject
<i>Adaptatsiya</i>	o‘quv jarayoni, o‘quv faoliyatiga moslashuv	educational process, educational actions of compatibility
<i>Akmeologiya</i>	insonni o‘z taraqqiyoti dinamikasida, takomili hamda hayot faoliyatining turli bosqichlarida o‘zi-dagi eng kuchli qobiliyat-larini namoyon qilish-ning kompleks masala-larini o‘rganadigan fan tarmog‘i	dynamics of development of human life and takomili various stages his strong ability to study problems of a difficult branch of science
<i>Algoritm</i>	ko‘rsatilgan maqsadga erishish yoki qo‘yilgan topshiriq(masala)ni yechishga qaratilgan vazifa(amal)-lar ketma-ketligini ba-jarish borasida ijrochi-ga tushunarli va aniq ko‘rsatmalar berish	for achievement of a goal or a task (issue) for the solution of a task to finish sequence of the artist to give accurate and exact instructions
<i>Alternativ</i>	muqobil, muqobil o‘quv materiali	alternative, alternative training material
<i>Amaliy mashg‘ulotlar</i>	maxsus jihozlangan xona yoki alohida ajratilgan tajriba maydonida tash-kil etilib, tahsil oluv-chilarda ular tomonidan o‘zlashtirilgan nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llay olish ko‘nikma va malakalarini hosil qilishga yo‘naltirilgan ta’lim shakli	specially equipped room or special area of tests where scholars to put the theoretical knowledge into practice, directed to skills and training

<i>Tahlil qilish metodi</i>	ilmiy tadqiqot metodi bo'lib, unda tekshirish ob'ekti fikran tarkibiy elementlarga ajratib tadqiq qilinadi	scientific method in which will be shared object of management of structural elements
<i>Analogiya</i>	o'xshash - paradigma	as - paradigms
<i>An'anaviy o'quv adabiyotlari</i>	bilim oluvchilarning yoshi, psixologik va fi-ziologik xususiyatlari, ma'lumotlar hajmi, matn o'lchovlari, qog'oz sifati, muqova turi kabi ko'rsat-kichlarni inobatga olgan holda qog'ozga chop etiladigan manbalar	recipients of age of know-ledge, psychological and physiological features, the size of data, the text sizes, quality of paper, in view of indicators, such as type of a covering of paper of the published sources
<i>Auditoriya</i>	oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida dars o'tkaziladigan xona	the highest and middle classes of vocational education
<i>Axborot</i>	amalda qo'llaniladigan aniq xabar. Axborot kishilar orasidagi, odamlar va EHM orasidagi ma'lumot almashinish hodisasi	it is accurately put into practice. Information between these people and exchange of information between the falling exposition
<i>Axborot-ta'lim muhiti</i>	ta'lim jarayonida yangi ma'lumotlarni olish imkonini beradigan o'quv vaziyati	the provision of educational process that allows to receive new school
<i>Axborot texnologiyasi</i>	axborotni hosil qilish, saqlash, kompyuter yordamida qayta ishlashni ifodalovchi faoliyat sohasi	data, storage, processing the computer which represents the field
<i>Axborotli modul</i>	yangi ma'lumot berishga yo'naltirilgan o'quv modeli	the model is directed on new educational
<i>Aqliy hujum</i>	muammoni hal etishga nisbatan intellektual yondashuv. Bunda muammo-ni hal etishga oid shaxsiy farazlar ilgari suriladi	intellektual approach to the solution of this problem. At the same time, to solve a problem of separate hypotheses earlier
<i>Baho</i>	ta'lim oluvchilar bilim,	preparation of

	ko'nikma va malakalari-ning miqdoriy baholashda bal yoki raqamlar vositasida shartli ifodalani-shi	knowledge, skills and experience by means of number or the size of a quantitative assessment of conditional expression
<i>Baholash</i>	o'quvchi yoki talabaning egallagan bilim, ko'nikma va malakalari hamda shaxsiy sifati darajalarini belgilash	the student or the student of knowledge, skills and experience to define a level of quality and personal
<i>Bilim</i>	o'quvchi va talabalarning tabiat, jamiyat, fan-tex-nika yutuqlari haqida ho-sil qilgan ma'lumotlari. O'quvchi yoki talabalarga taqdim etiladigan naza-riy ma'lumot	school students and students of the nature, society, achievements of science and technology. Theoretical information will be provided for pupils or students
<i>Bilish nazariyasi (gnoseologiya)</i>	bilish qonuniyatlari va imkoniyatlari, bilimning obektiv reallikka munosabatini o'rganadi	the nobility governed also opportunities for studying of interrelation between knowledge of objective reality
<i>Boshqarish</i>	jarayonni rejalashtiril-gan maromda amalga oshi-rish, o'qitish maqsadlari-ga erishish dasturini ro'yobga chiqarish uchun xiz-mat qiladigan pedagogik faoliyat	for achievement of the objectives of educational process at a stage of implementation it is planned to serve for implementation of the program and pedagogical activity
<i>Boshqaruvchi pedagogik texnologiya</i>	nafaqat yaxlit pedagogik jarayonni, balki uning alohida qismlarini qam-rab oluvchi, yuksak ijtimoiylashtirilgan shart-sharoitni ta'min etuvchi texnologiyalardir, ularga tashxislovchi, monito-ring, shuningdek, korrek-siya qiluvchi texnologiya-lar kiradi	not only in all educational process, but also the covering parts of technology which provide high sotsiality of a condition in diagnostics, monitoring, and also correction of technology
<i>"Bumerang" texnologiyasi</i>	o'quvchini mashg'ulot va mashg'ulotdan tashqari jarayonlarda turli o'quv	In the course of training of the reader and educational literature and

	adabiyotlari, muammoli tajriba bajarish mazmu-ni bilan tanishtirish, fikrni erkin bayon etish hamda muayyan tajribani bajarish davomida uni baholashga qaratilgan texnologiya	to present the maintenance of productivity of problem experience in the course of realization of freedom of expression, and also concrete experience in an assessment of technologies
<i>Verbal muloqot shakllari</i>	ma'ruza, suhbat, savol-javob, nasihat, munozara, bahs, xabar, tabrik, tanbeh, salomlashish-xayrlashish kabilardan iborat muloqot turi	Lectures, discussions, questions and answers, councils, discussions, discussions, messages, greetings, forbid, a greeting a response
<i>Gnesologiya</i>	bilish haqidagi ta'limot	In more detail about training
<i>Gnostik ko'nikma</i>	bo'lajak mutaxassis shax-sini kasbiy faoliyatni ijodiy jihatdan amalga oshirishga yo'naltirilish, uning tadqiqotchilik xa-rakterini ifodalovchi ko'nikma	are concentrated on realization of the creative person of future expert of professional activity, his ability to represent the research nature
<i>Davlat ta'lim standarti (DTS)</i>	ta'limning zarur, yetarli darajasi va o'quv yuklama-lari hajmiga qo'yiladi-gan asosiy davlat talab-lari majmuasi	adequate education level and preparation of the main requirements of a government complex by the size of working loading
<i>Dars</i>	1) uzluksiz ta'lim muas-sasalarida amalga oshiri-ladigan ta'limning aso-siy shakli; 2) o'quv ishlarining aso-siy tashkiliy shakli, mantiqiy tugallangan, yaxlit o'quv-tarbiyaviy jarayonning aniq vaqt bilan cheklangan qismi	1) continuation of educational institutions will be the main form of education; 2) studying by the main organizational form of the work performed in logical complete educational the part of process is limited for a certain period of time
<i>Dars tahlili</i>	o'quv mashg'ulotini bir butun yaxlit holda yoki muayyan bo'laklarga bo'lib baholash	complex academic preparation in general or separate parts of an assessment

<i>Darsni jihozlash</i>	o‘tiladigan dars mavzusi-ga ko‘ra o‘quv-didaktik materiallar, qo‘llanma, multimedia, o‘quv vositalari kabilarni tanlash va tartibga keltirish	On a training subject in the curriculum and didactic materials, manuals, multimedia tutorials, such as selection and an arrangement
<i>Dastur</i>	o‘quv faoliyatini amalga oshirish rejasi va ushbu faoliyatning mazmunini ifodalovchi me‘yoriy huj-jat	plan to carry out educational activity and content of activity of normative documents
<i>Dasturlashti-rilgan ta’lim</i>	materialni (qismlarga bo‘lib) qadam-baqadam, har bir qismning o‘zlashtirilganligini nazorat qilgan holda o‘rganish texnologiyasi	materials (components) step by step, each part of development of technology of management
<i>Dasturli ta’lim</i>	tadrijiy ketma-ketlikda joylashgan sertarmoq o‘quv materiali qismlari-dan tashkil topgan o‘rga-tuvchi dasturlar yordamida o‘qitish texnologiyasi	evolutionary sequence of sertarmoq educational technologies with use of an equipment of training programs
<i>Determinant</i>	dastlabki asos, fikr, nuqtai nazar. 2) matematika-tik tushuncha	The idea is based on the first point. 2) mathematical concept
<i>Diagnostika</i>	ta’lim jarayoni, o‘qituvchi hamda o‘quvchi faoliyatining muayyan qirrasini o‘rganish maqsadida amalga oshiriladigan tekshirish	Educational process, teachers and students to check activity of certain elements which will be carried out for the purpose of studying
<i>Didaktik material</i>	o‘quvchilarga ta’lim-tarbiya berishga yo‘naltirilgan maxsus o‘quv materiallari	The educational and training materials directed to students
<i>Didaktik tizim</i>	ta’lim mazmuni, uni tashkil etish shakllari va metodlari, jarayonlari va o‘qitish maqsadlaridan iborat tizim	content of training, form of the organization, methods, processes and purposes of system of training
<i>Didaktika</i>	1) pedagogikaning ta’lim nazariyasi bilan shug‘ullandigan tarmog‘i; 2) ta’lim	1) business with the theory of pedagogics of an educational network;

	nazariyasi	2) Theory of education
<i>Echim</i>	echish, masala va muammo-ning javobi	The answer to this question for the solution of questions and problems
<i>Jarayon</i>	muayyan natijaga erishish uchun amalga oshiriladigan o'quv harakatlar majmui	set of the actions which are carried out for achievement of certain results, training
<i>Joriy nazorat</i>	dars jaryonida o'rganilayotgan mavzularning o'quv-chi-talabalar tomonidan qanday o'zlashtirayotgani-ni muntazam ravishda na-zorat qilishdan iborat usul.	research subjects students training of students how to put on a regular basis to make a method of management of process.
<i>Zamonaviy pedagog</i>	ta'lim oluvchining qan-day o'qiyotganligi va rivojlanayotganligini to'liq tushunib, his qila oladigan, ya'ni uning ha-yotini o'z shaxsiy hayoti singari his qilib, o'quv-chining ichki, ahloqiy-ma'naviy, umummadaniy o'sib rivojlanishiga, bo-lalar hamda kattalar ham-jamiyatining mustahkamlanishiga ko'maklasha oladigan o'qituvchi	Development it is trained how to read and to fully understand that you can feel that his life to feel as in the private life, the student, moral, spiritual and umummadaniy development in children and adults who can help to strengthen community of teachers
<i>Idrok</i>	o'quvchi-talabaning bi-lish, tushunish qobiliyati, zehni, fahm-farosati	school students and students, ability to understand beliefs, abilities to think,
<i>Ijod</i>	o'quvchi-talabaning yaratuvchiligi, kashfiyoti	Opening of creators of school students and students
<i>Ijodiy izlanish metodi</i>	pedagog boshchiligida qo'yilgan muammo va masalalarni yechish yo'llarini faol izlashni tashkil etishga xizmat qiladigan metodlar	Teachers have given a way to the solution of problems and questions which serve creation of active search of methods
<i>Izlanishli metod</i>	o'quvchilarni asta-sekin	students step by step to

<i>(evristika)</i>	muammolarni hal etishga yaqinlashtirish uchun tadqiqotning ayrim bosqichlarini bajarishga o'rga-tish, ko'nikma hosil qi-lish metodi	approach the solution of problems, a method of studying to teach others to take some steps to abilities to create
<i>Imitatsiya</i>	biror narsaga taqlid qi-lish, o'xshatma	imitating something imitating
<i>Individual o'qitish</i>	o'quvchi shaxsiga alohida yondoshgan holda ta'lim-tarbiya berish	the pupil of the personal focused education and vocational training
<i>Induksiya</i>	(lot. inductio to'g'rilash, tartibga keltirish) oddiydan murakkabga qarab fikrlash	based on simple thought
<i>Innovatsion vaziyat</i>	pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va tatbiq etishga qaratilgan vaziyat.	creation of the pedagogical innovations directed to realization and development of the situation.
<i>Innovatsion muhit</i>	pedagogik yangiliklar-ning vujudga kelishi, ularning jadal o'zlash-tirilishi va amaliyotga tatbiq qilinishi	poyavlenie новых педагогических, они uskoryayut razrabotku i vnedrenie
<i>Innovatsion pedagogik loyiha</i>	qabul qilingan va qism-larga ajratilgan innova-sion pedagogik g'oya, fikr	emergence new pedagogical, they accelerate development and deployment
<i>Innovatsion ta'lim</i>	1) ta'lim sohasiga kiritilgan va kiritilayotgan yangiliklar; 2) yangilan-gan, yangi texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni	1) education in China, and news; 2) it is updated on the basis of new technologies of educational process
<i>Innovatsion texnologiya</i>	pedagogik taraqqiyotni ta'minlashga qaratilgan tashkiliy faollik ja-rayoni	the pedagogical activity aimed at the development of organizational process
<i>Innovatsiya</i>	yangidan kiritilgan tu-shunchalar, tartib qoida-lar, texnologiyalar va yangiliklar	new concepts, procedures, technologies and innovations
<i>Insert usuli</i>	o'quv matni ustida ishlash jarayonida o'quvchining faollik ko'rsatishi, o'z	in the course of work on the text of a method of training it is used for an

	bilimlarini baholash uchun qoʻllanadigan usul	assessment of their knowledge of a role of the student
<i>Intensiv ta'lim</i>	jadal, tezkor amalga oshiriladigan oʻquv jarayoni	to accelerate fast implementation of educational process
<i>Interfaol usul</i>	ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi oʻrtasidagi faol hamkorlik muloqoti	education, dialogue and cooperation between education
<i>Ishlanma</i>	muayyan maqsadga yoʻnaltirilgan oʻquv jarayoni yoki oʻquv materialining loyihasi	purposeful educational or training materials for the project
<i>Kasbiy tayyorgarlik</i>	ta'lim oluvchilarning muayyan ish yoki ishlar majmuini bajarish uchun zarur malakalarni jadal egallash maqsadini nazar-datudigan pedagogik jarayon	Development of the concrete work or work necessary for end of a set of skills which provides accelerated occupy educational process
<i>Kasbiy ta'lim</i>	muayyan sohaga oid ish faoliyatini shakllanti-rish va rivojlantirishga yoʻnaltirilgan ta'lim	performance to this or that sphere of formation and development of education
<i>Keys</i>	(ingl. Case – hodisa, shart-sharoit) – amaliy muammolar ifodalangan oʻquv materiallari yigʻindisi	a case) - - Has put the collection of educational and methodical materials, expressed in practical tasks
<i>Keys usuli</i>	oʻquvchilarda ijodkorlik koʻnikmalarini rivojlantirishga qaratilgan usul	way to develop creative skills of students
<i>Keys texnologiyasi</i>	oʻquvchilarning mustaqil qarorlar qabul qilishlari, muammoli savollarga toʻgʻri va haqqoniy javoblar topishlariga qaratilgan, oʻqituvchi kuzatuvchi (eshituvchi) vazifasini bajaradigan ta'lim texnologiyasi	students to make independent decisions, the problem to find the correct and truthful answers to questions of the observer, teachers (hearing) carries out a role of educational technologies
<i>Kognitiv</i>	shaxsning mustaqil fikrlash, bilish jarayoni	independent thinking
<i>Kognitiv ta'lim</i>	alohida iqtidorli bolalar ta'limi va tarbiyasi	Vocational education of exceptional children

<i>Kommunikativlik</i>	shaxslar orasidagi o‘zaro axborot almashinuv, alo-qa, munosabat	exchange of information between individuals,
<i>Kompetensiya</i>	u yoki bu soha bo‘yicha amaliy bilimdonlik	in this or that sphere of competence
<i>Kompyuter</i>	muayyan dastur bo‘yicha ishlaydigan avtomatik qurilma	the device automatically to start the special program
<i>Kompyuterlash-tirilgan o‘qitish texnologiyasi</i>	kompyuter vositasida amalga oshiriladigan ta’lim tizimi	Training is carried out by means of computer system
<i>Kreativlik (ijodiylik)</i>	qandaydir yangi, betakror narsa yarata olish layoqati, badiiy shakl yaratish, fikrlash, g‘oya va yechimga olib keluvchi aqliy jarayon	something new, something unique ability to create to create a form of art, thoughts, ideas and can lead to the solution of intellectual process
<i>Kuzatish metodi</i>	ob’ektiv borliqdagi nar-sahodisalarni tizimli, uzluksiz, batartib, mukammal idrok qilish jarayoni	objective things and events in systematic, continuous, exact, full understanding of process
<i>Kurs</i>	(lot. Kursus – yugurish, harakat) – 1) oliy va o‘rta maxsus o‘quv yurtlarida o‘quv davri, bosqichi; 2) biror fan va ilm sohasi-ning muayyan doiradagi tugallangan bayoni	1) the highest and average special educational institutions of a stage of a training cycle; 2) Description of a full range of this or that field of science and science
<i>Ko‘nikma</i>	o‘quvchi yoki talabaning o‘zlashtirgan bilimlari asosida muayyan amaliy harakatni bajara olish faoliyati	student or knowledge of the student of development of activity of specific practical actions
<i>Loyihalash metodi</i>	pedagogikaning pragma-tik yo‘nalishiga asoslan-gan holda, ta’lim jara-yonida o‘quvchilarga beri-ladigan amaliy topshi-riqlarni loyihalash va ularni o‘quvchilarning bajarishlari jarayonida bilim va ko‘nikmalarini namoyon	On the basis of the direction of pedagogics is pragmatism, practical training in students at design and performance of the pupils, providing knowledge and skills of training

	qilishlarini ta'minlovchi ta'lim shak-li	
<i>Malaka</i>	o'quvchi yoki talabada muayyan o'quv material va kasbni chuqur o'zlashtirish natijasida hosil bo'lgan avtomatlashgan mahorat	pupils or students in a certain training material and a profession as a result of development of the automated skills
<i>Mantiqiy izchillik</i>	pedagogik bilim va tushunchalarning uzviy bog'langan tadrijiy tizimi	educational skills and concepts are closely connected from evolutionary system
<i>Matematik model</i>	matematik timsollar, belgilar va hodisalar sinfining taxminiy namunasi, bayoni	mathematical symbols, symbols, events, races, approximate description of a sample
<i>Mashq</i>	biror faoliyatni puxta o'zlashtirish yoki sifatini yaxshilash maqsadida uni ko'p marta takrorlash	For improvement of quality of any activity or development it is good to repeat it many times
<i>Ma'lumot</i>	shaxsning o'qish, o'rganish natijasida o'zlashtirgan bilim, ko'nikmalari hajmi, yo'nalishi va darajasi	reading, training, knowledge, skills, size, direction and speed
<i>Ma'lumotlarning ierarxik modeli</i>	ma'lumotlarning izchil tizimini ifodalovchi loyihalar	represents consecutive information of system projects
<i>Ma'ruza</i>	o'quv materialiga oid biror masala, ilmiy, siyosiy mavzularning izchil, tartibli og'zaki bayoni	training materials on a subject, scientific, political subjects in a consecutive manner, the verbal description
<i>Metod</i>	ta'lim jarayonida taqdim etilgan amaliy va nazariy bilimlarni egallash, o'zlashtirish, o'rgatish, o'rganish, bilish uchun xizmat qiladigan yo'l-yo'riqlar, usullar majmui	Practical and theoretical knowledge in educational process, development, teaching, training, service instructions, a set of methods
<i>Metodologiya</i>	tadqiqotchining nazariy-amaliy pedagogik faoliyatini tashkil etish tamoyillari, u amal qiladigan me'yoriy-huquqiy, nazariy-falsafiy yondashuv-	scientific work of the theoretical and practical pedagogical principles, is legal, theoretical and philosophical approaches, laws and the

	lar, qonuniyatlar, qarash-lar yig'indisi	sum of views
Milliy model	"Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning o'zagini tashkil etuvchi yaxlit ti-zim	"The program of training at the national level" make a basis of all system
Modellashtirish	o'quv materiallari yoki ta'lim mazmunini yaxlit tizimga keltirish	training materials or maintenance of a uniform education system
Modul	o'quv axborotining manti-qiy bo'lakka bo'lingan qismi, ushbu qism manti-qan yaxlit va tugallangan bo'lib, uning o'zlashtiri-lishini nazorat qilish mumkin bo'ladi	educational information is divided into logical segments and has been finished by an integral part of logic of this part, you will have an opportunity to control his payments
Modulli ta'lim	modullashtirilgan o'quv dasturi asosida tashkillashtiriladigan o'qitish jarayoni	Process of training is organized on the basis of the training program of modull
Modulli o'qitish	o'qitishning izchil tizim asosida amalga oshirila-digan turi	the type of training is carried out on the basis of consecutive system
Monitoring	muayyan voqelikni tekshi-ruvchi, nazorat etuvchi va uning natijalarini umumlashtiruvchi jarayon	a certain event, management of technological processes and to threaten results her
Muammo	o'quv jarayonida hal qili-nishi lozim bo'lgan masa-la, vazifa	question which has to be solved in the course of training, a task
Muammoli vaziyat	individ yoki guruh faoli-yatiga kuchli ta'sir ko'rsa-tuvchi holat	strong influence on work of the individual or group status
Mustaqil ta'lim	insonning o'zi tanlagan vositalar va adabiyotlar yordamida avlodlar tajri-basini, fan va texnika yutuqlarini o'rganishga yo'naltirilgan shaxsiy harakatlari jarayoni	the person has chosen tools and publications on experience of generations, efforts have been concentrated on studying of achievements of science and technology
Nazorat	o'qitishning barcha bos-qichlarida natijalar sifatini	Results of quality control at all stages of education,

	nazorat qilish, ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma, malaka-lari hamda ularning shaxsiyatini aniqlash jarayoni	training, recipients of knowledge, abilities, skills and definition of their personality
<i>Oliy ta'lim</i>	turli oliy maktablarda yuqori, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash	various higher education institutions, universities, training of experts
<i>Oliy ta'limning Davlat ta'lim standarti</i>	oliy ta'limning davlat tomonidan tasdiqlangan modeli, etaloni, namuna-si hamda ta'lim mazmuni-ning maksimum darajasi va unga qo'yilgan minimum talablar	The standard model is approved by the state of the higher education, design and the maintenance of level of preparation of requirements to maximum and minimum
<i>Ong</i>	ruhiy faoliyatning oliy ko'rinishi	emergence of cerebration
<i>Paradigma</i>	(yunon. raradigma – namuna, o'rnak) – turli nazariy yo'nalishlar	the raradigma) - various theoretical directions
<i>Pedagogik jarayon</i>	aniq maqsadga yo'naltirilgan, mazmunan boy, tarkibi jihatidan qat'iy shakllangan o'quv vaziyatida o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi o'zaro hamkorlik	target, substantial, from the point of view of structure of an event it was strongly approved educational interaction between teachers and students
<i>Pedagogik kvalimetriya</i>	o'quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlarni o'lchash tizimi	students of the acquired knowledge, abilities, skills and personal qualities of measuring system
<i>Pedagogik loyihalash</i>	pedagogik jarayonning yaxlit mazmuni va uning tarkibiy qismlarini bosqichma-bosqich muayyan uz-viylikda rejalashtirish	the content of teaching and educational process is his integral component step by step of planning of box
<i>Pedagogik maqsad</i>	pedagogik faoliyatning prognoz qilingan natija-lari	Results of the forecast of pedagogical activity
<i>Pedagogik muammo</i>	(grek. problema – topshiriq, vazifa) – ta'lim oluvchi tomonidan bilim va tajribalari asosida tegishli	based on knowledge, experience and prepared by the state to understand difficulties and need of

	vaziyatda yuzaga kelgan qiyinchilik va ziddiyatlarni hal etish zarurligini anglash hodi-sasi	resolution of conflicts, caused by accident
<i>Pedagogik taksonomiya</i>	o'quv maqsadlarining tasniflanishi, o'quv fani bo'yicha xususiy maqsadlarning aniq belgilanishi	Classification of the educational purposes, the training program learns specific goals, certain
<i>Pedagogik tizim</i>	1) ma'lum pedagogik konsepsiya, nazariya va yondashuvlarning mualliflar tomonidan pedagogik amaliyotga joriy etishdagi izchillik; 2) o'quvchi shaxsining shakllanishiga ta'sir ko'rsatadigan pedagogik printsip, vosita, usul va metodlar yig'in-disi	1) concrete educational concepts, theories and approaches to gradual introduction of student teaching by authors; 2) influence the identity of the reader of the pedagogical principle, the engine has a set of methods and receptions
<i>Predmet</i>	inson faoliyati va bilishi jarayonida ob'ektiv borliqdan alohida ajratilgan yaxlit hodisa yoki tushuncha	activity of the person and knowledge in the course of objective things, other than the concept of one event or
<i>Produktiv o'zlashtirish darajasi</i>	nostandart, maxsulдор mashqlarni tezkor bajarish	there is no standard, fast distant part of the field
<i>Reproduktiv</i>	o'zlashtirish darajasida bir turdagi masala yoki mashqlarni namunaga qarab yechish usuli	level of development of this or that type of a question or problem, depending on a model of exercises
<i>Refleksiya</i>	fikrlash, o'z-o'zini nazorat qilish	thinking, self-checking
<i>Savodxonlik</i>	muayyan soha bo'yicha bilimga egalik	have special knowledge in the field of the industry
<i>Sinergetika</i>	1) grekcha "senergos" so'zi-dan olingan bo'lib, "ham-do'stlik", "hamkorlik" ka-bi tushunchalarning ilmiy tildagi ifodasi. 2) majmular nazariyasi	1) Greek "senergos" word "commonwealth", "partnership" as expression of concepts of language of science. 2) Theory of complexes
<i>Sinkveyn</i>	fransuz tilida «besh qator» ma'nosini bildiruvchi	French "means a series from five educational

	pedagogik strategiya	strategy
<i>Sintez</i>	olingan natijalarni umumlashtirishdan ibo-rat pedagogik ilmiy tad-qiqot metodi	method of synthesis, summary of teaching scientific researches
<i>Sub'ekt</i>	ob'ektiv dunyoni biluvchi, uni o'zining ehtiyoj va qiziqishlariga moslab o'zgartiruvchi shaxs	objective knowledge of the world and to adapt it to the requirements and interests
<i>Tabaqalashti-rilgan ta'lim</i>	umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarining qobiliyatlarini hisobga olgan holda alohida o'quv rejasi va dasturlar aso-sida olib boriladigan ta'lim turi	in view of abilities of pupils at the high schools of the curriculum and training programs which are carried out on a basis
<i>Tasnif</i>	umumiy belgilariga ko'ra predmet, hodisa yoki tushunchalarning guruhlar, bo'limlar va toifalar kesimida taqsimlanishi	the general subject, events, or concepts of groups, sections and distribution on all categories
<i>Ta'lim</i>	o'quvchi va talabalarga bilim berish, ularni tarbiyalash, rivojlantirish, ko'nikma va malakalar hosil qilish jarayoni, yoshlarni hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi	school students and students, to train them to develop talent and skills to be convinced that process, the main means of preparation of youth for life and work
<i>Ta'lim vositasi</i>	muayyan o'qitish metodi yoki usullaridan muvaffaqiyatli foydalanish uchun zarur bo'lgan yordam-chi o'quv materiallari	concrete method of training or methods necessary for successful use of auxiliary materials
<i>Ta'lim mazmuni</i>	o'quvchilarni haqqoniy, ilmiy dalillar, tushunchalar, qonuniyatlar, nazariyalar bilan tanishtirishga qaratilgan bilim va ko'nikmalar tizimi	The student's objective, scientific facts, concepts, laws, theories directed to their acquaintance with information system
<i>Ta'lim tizimi</i>	turli daraja va yo'nalishdagi o'zaro aloqador uzluksiz ta'lim dasturlari va davlat ta'lim standartlari, tashkiliy-huquqiy	various degrees and mutual connected with continuation of educational programs and the state educational

	turlaridan qat'iy nazar ta'lim muassasalarining barcha tarmoqlari, ta'limni boshqaruv organlari va ular qoshidagi muassasa hamda tashkilotlarni qamrab oluvchi ti-zim	standards, irrespective of their legal forms of educational institutions in all sectors, with educational bodies and institutions and the organizations within the general system
<i>Ta'limning sinf-dars tizimi</i>	maktabda o'quv jarayonini tashkil etish tizimi. Unda o'quvchilar yosh hususiyatlari va o'qish muddatlariga ko'ra muayan sinflarga ajratilib, ta'lim o'quv rejasi va dasturiga muvofiq, asosan, sinf-dars shaklida olib bori-ladi	The organization of educational process in system of school education. According to conditions of students of skills of reading and some numbers have been selected according to the curriculum and the program, is carried out generally in the form of a lesson
<i>Tahlil</i>	muayyan ob'ekt, voqea-hodisani har tomonlama tahlil qilish, chuqur tekshirish, o'rganish	concrete object, event analysis of all aspects of an event, deep survey
<i>Tizim</i>	1) tartibga solingan, o'za-ro bog'langan va ta'sir ko'rsatib turadigan pedagogik hodisa; 2) tartibga solingan tushunchalar yig'indisi.	1) Change are interconnected and influence educational action; 2) sum of Hindu concepts.
<i>Tizimli yondashuv</i>	tadqiqotchining pedagogik ob'ekt yaxlitligini ochib ko'rsatishga yo'naltiruvchi, uning ichki alo-qa va munosabatlarini belgilovchi jarayon	the scientific doctrine a link object is opened to show integrity of the internal communication and interaction of process
<i>Tizimlashtirish</i>	pedagogik hodisalar va tushunchalarni guruhlarga ajratishga asoslangan faoliyat	educational actions and actions are divided into the groups based on concepts
<i>Topshiriq</i>	o'quvchilarni ijobiy harakatga yo'naltiruvchi ta'lim-tarbiya metodi	Method of training of children positive relation to training

<i>Tushuncha</i>	narsa va hodisalarning muhim xususiyatlari, aloqalari mazmun-mohiyati va munosabatlarini aks ettiruvchi tafakkur shak-li	Key features of things and events which capture the essence of the relations and the relation between thought and a form
<i>Uzluksiz ta'lim</i>	o'zaro mantiqiy izchillik asosida bog'langan hamda soddadan murakkabga qarab rivojlanib boruvchi va bir-birini taqozo etuvchi bosqichlardan ibo-rat yaxlit ta'lim tizimi	Depending on complexity of a link on the basis of logical sequence and simplicity and the necessary steps leading to development of all education system
<i>Umumiy layoqat</i>	bilimlarning nisbatan oson va sifatli o'zlashti-rishini ta'minlovchi shaxs xususiyatlari tizi-mi	knowledge it is rather simple in use and provides system of quality mastering
<i>Evristik</i>	o'quvchilarda topqirlik, faollikni rivojlanti-rishga yo'naltirilgan o'quv jarayoni	educational process is aimed at the development of creativity of students
<i>Empirik metod</i>	tajriba–sinov metodika-siga ma'lum bo'lgan adabiyotlar, g'oyalar, tajribalarni o'rganib chiqish asosida tug'iladigan faraz-lar, modellar, bajarili-shi kerak bo'lgan ishlar loyihasini sinab ko'rish va amaliyotga tadbiq qi-lish metodi	the experimental method known in literature, ideas, experience and to develop hypotheses which can evolve from models which have to be complete tests and practical application of a method of the project
<i>O'zlashtirish</i>	o'quv dasturiga muvofiq ta'lim mazmunining o'zlashtirilganlik dara-jasi	have learned in the program of training according to the content of training
<i>O'rganish</i>	axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko'rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko'nikmalarini egallash jara-yoni	access to information and various efforts to master skills for carrying out independent process according to procedure,
<i>O'rgatish</i>	axborotdan foydalanish va turli harakatlarni bajarish ko'nikmalari--ning o'quvchilar tomoni-dan o'zlashtirilishini tashkil	access to information, and students in the course of mastering skills for performance of various actions

	etish jarayoni	
<i>O'quv dasturi</i>	o'quv fani mazmunining qisqacha izohi	Short description of maintenance of a training course
<i>O'quv predmeti</i>	u yoki bu fanning asosiy mazmunida ifodalangan, didaktik asoslangan bi-lim, ko'nikma va malaka-lar tizimi	or that the science is based on didactic the maintenance of basic knowledge, skills and qualification of system
<i>Hamkorlikda o'qitish</i>	mashg'ulotlar jarayonida talabalar bilan axborot, shaxsiy va kasbiy tajri-balar almashish asosidagi guruhli o'qitish shakli	Information sharing, personal and professional experiences among the students in the process of group face-to-face classes

VI. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 592 b.
3. Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. T.: “O‘zbekiston”, 2018. – 507 b.
4. Mirziyoev Sh.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2019. – 400 b.
5. Mirziyoev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2020. – 400 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

6. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2018.
7. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-sonli Qonuni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 12 iyun “Oliy ta’lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-4732-sonli Farmoni.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 4947-sonli Farmoni.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 aprel "Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli Qarori.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabr “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5729-son Farmoni.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 17 iyun “2019-2023 yillarda Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetida talab yuqori bo‘lgan malakali kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatini rivojlantiri chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4358-sonli Qarori.
14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-sonli Farmoni.
15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni.

16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi “O‘qituvchi va murabbiylar–yangi O‘zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir”. Xalq so‘zi gazetasi 2020 yil 1 oktyabr, №207 (7709).

18. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentyabr “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-sonli Qarori.

19. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 27 fevral, “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4623-sonli qarori.

III. Maxsus adabiyotlar

20. Avazov Sh., N.Muslimov, Sh.Qosimov, U.Xodiev, E.Avazov. Kasb-hunar kollejlarda amaliy kasbiy ta’lim metodikasi va texnologiyalari (chizmalar, jadvallar va suratlarda). Metodik qo‘llanma. “Navroz”, 2014.

21. Avazov Sh. Kasb-hunar ta’limi: amaliy kasbiy ta’lim (chizmalar, jadvallar va fotosuratlarda). Uquv qo‘llanma. «Fan va texnologiya», 2015.

22. Azizxodjaeva N. N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. -T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2006.

23. Gromkova, M.T. Pedagogika высшей школы: Учебное пособие для студентов педагогических вузов. - М.: ЮНИТИ-DANA, 2012.

24. Drobyshevskiy S. V. Predshestvenniki. Predki? Chast VI. «Neoantropы верхнего paleolita (Afrika, Blijniy Vostok, Aziya)». – М.: Izdatel-stvo LKI, 2010.

25. Jumanova F., Avazova S. va boshqalar Umumiy pedagogika asoslari. O‘quv-uslubiy qo‘llanma. –T.: “Ishonchli hamkor”, 2020 y. -582 b.

26. Ziyomuhamedov B. Ilg‘or pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – T.: Abu Ali Ibn Sino nomidagi Tibbiyot nashriyoti, 2001.

27. Zunnunov A., Mahkamov U. Didaktika: Oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun o‘quv qo‘llanma. - T.: Sharq, 2006.

28. Zufarov Sh. Pedagogik innovatika. –T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2012.

29. Ibragimov X.I., Abdullaeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2008.

30. Ishmuhamedov R, Abduqodirov A, Pardaev A. Ta’limda innovasion texnologiyalar. – T.: “Iste’dod”, 2008.

30. Kaldibekova A.S. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyotidan laboratoriya mashg‘ulotlari. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013.

31. Kodjaspirova, G.M. Pedagogika v sxemax i tablitsax: Uchebnoe posobie. - М.: Prospekt, 2016.

32. Kodjaspirova, G.M. Pedagogika: Uchebник. - Lyubersы: Yurayt, 2016.

33. Mardonov Sh.Q. Yangi ta'limiy qadriyatlar asosida pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish. – T.: Fan, 2006.
34. Mavlonova R., Raxmonqulova N., Normurodova B. Tarbiyviy ish metodikasi. – T.: Tib-kitob, 2010.
35. Muslimov N. va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – T.: «Fan va texnologiyalar», 2013.
36. Mutalipova M. Xalq pedagogikasi. O'quv qo'llanma. M.Mutalipova. – Toshkent, 2015.
37. Novikov D.A. Statisticheskie metody v pedagogicheskix issledovaniyax. Moskva: MZ-Press., 2004.
38. Nishonaliev U.N., Tolipov O'.Q., Sharipov Sh.S.. Kasbiy ta'lim pedagogikasi. O'quv qo'llanma. – T.: TDPU, 2007.
39. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Qarshi: Nasaf, 2000.
40. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar /O'quv qo'llanma. O'. Asqarova. –Toshkent, Istiqlol, 2005.
41. Подласыи, I.P. Педагогика. V 2-x t. Uchebnik dlya bakalavrov. - M.: Yurayt, 2013.
42. Slastenin, V.A. Педагогика: Uchebnik dlya studentov uchrejdeniy vyssh. prof. obrazovaniya. - M.: IS Akademiya, 2012.
43. Stolyarenko, L.D. Psixologiya i pedagogika: Uchebnik dlya akademicheskogo bakalavriata. - Lyubersы: Yurayt, 2016.
44. Yarmatov R. Bo'lajak o'qituvchi shaxsini tarbiyalash va rivojlantirish. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2009.
45. Quronov M. Milliy tarbiya – T.: Ma'naviyat, 2007.
46. Belogurov A.Yu. Modernizatsiya protsessa podgotovki pedagoga v kontekste innovatsionnogo razvitiya obshchestva: Monografiya. — M.: MAKS Press, 2016. — 116 s.
47. Gulobod Qudratulloh qizi, R.Ishmuhammedov, M.Normuhammedova. An'anaviy va noan'anaviy ta'lim. – Samarqand: “Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi” nashriyoti, 2019. 312 b.
48. Yejak Ye.V. Psixologicheskoe obespechenie professionalnogo razvitiya pedagoga v usloviyax riskov sovremennogo obrazovaniya. diss... dok.psixol. nauk. – Rostov-na-Donu.: 2017. - 315 s.
49. Ibraymov A.E. Masofaviy o'qitishning didaktik tizimi. metodik qo'llanma/ tuzuvchi. A.E. Ibraymov. – T: “Lesson press”, 2020. 112 bet.
50. Inoyatov U.I. va boshq. Pedagogika: nopedagogik oliy ta'lim muassasalari uchun mo'ljallangan darslik.-T.: TDPU – 2013. – 256 b.
51. Ishmuhammedov R, Mirsolieva M, Akramov A. Rahbarning innovatsion faoliyati. – T.: “Fan va texnologiyalar”, 2019, 68 bet.
52. Ishmuhammedov R.J., M.Mirsolieva. O'quv jarayonida innovatsion ta'lim texnologiyalari. – T.: «Fan va texnologiya», 2014, 60 b.

53. Ishmuhamedov R.J., M.Yuldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar (ta'lim tizimi xodimlari, metodistalar, o'qituvchilar, tarbiyachi va murabbiylar uchu o'quv qo'llanma)-T.:2013.-279 b
54. Makarova.N.S. Didaktika vysshey shkolы. monografiya/ N. S. Makarova, N. A. Duka, N. V. Chekaleva. - 2-ye izd., pererab. i dop. - M.: Izdatelstvo Yurayt, 2019 - 172 s.
55. Muslimov N.A., M.J.Mutalipova, Abdullaeva Q.M. Bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Nizomiy nomidagi TDPU Rizografi, Toshkent 2014 yil.
56. Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. O'quv-metodik qo'llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.
57. Muslimov N.A va boshqalar. Pedagogik kompetentlik va kreativ asoslari. O'quv-metodik qo'llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 120 b.
58. Nikishina I.V. Innovatsionnaya deyatelnost sovremennogo pedagoga. Metodicheskoe posobie. – 2012. 76 s.
59. Obrazovanie v sifrovuyu epoxu: monografiya / N. Yu. Ignatova; M-vo obrazovaniya i nauki RF; FGAOU VO UrFU, 2017. – 128 s.
60. Oliy ta'lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish konsepsiyasi. Yevropa Ittifoqi Erasmus+ dasturining ko'magida. https://hiedtec.ecs.uniruse.bg/pimages/34/3_UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf
61. Ro'zieva D., Usmonboeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi / Met.qo'll. – T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013.–115 b.
62. Saveleva S.S. Pedagogicheskie usloviya formirovaniya professionalnoy kompetentnosti uchitelya v obrazovatelnom protsesse vuza: monografiya. – Voskresensk, 2012. – 218 s.
63. Sovremennyye obrazovatelnyye texnologii v uchebном protsesse vuza: metodicheskoe posobie / avt.-sost. N. E. Kasatkina, T. K. Gradusova, T. A. Jukova, Ye. A. Kagakina, O. M. Kolupaeva, G. G. Solodova, I. V. Timonina; otv. red. N. E. Kasatkina. – Kemerovo: GOU «KRIRPO», 2011. – 237 s.
64. Sovremennyye obrazovatelnyye texnologii: pedagogika i psixologiya: monografiya. Kniga 16 / O.K. Asekretov, B.A. Borisov, N.Yu. Bu-gakova i dr. – Novosibirsk: Izdatelstvo SRNS, 2015. – 318 s.
65. Usmonov B.Sh., Habibullaev R.A. Oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O'quv qo'llanma. T.: “Tafakkur” nashriyoti, 2020 y. 120 bet.
66. David Spencer “Gateway”, Students book, Macmillan 2012.
67. English for Specific Purposes. All Oxford editions. 2010, 204.
68. Mitchell. H.Q. “Traveller” B1, B2, MM Publiciations. 2015. 183.
69. Mitchell. H.Q., Marileni Malkogianni “PIONEER”, B1, B2, MM Publiciations. 2015. 191.
70. Lindsay Clandfield and Kate Pickering “Global”, B2, Macmillan. 2013. 175.
71. Steve Taylor “Destination” Vocabulary and grammar”, Macmillan 2010.

IV. Internet saytlar

72 . <http://edu.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.

73 <http://lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

74 <http://bimm.uz> – Oliy ta’lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish bosh ilmiy-metodik markazi.

75 <http://ziyonet.uz> – Ta’lim portali Ziyonet

76 <http://natlib.uz> – Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi.